

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇEDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE

BİLDİRİMSEL KİPLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selçuk KARABAYAZIT

OSMANİYE / 2017

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇEDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
BİLDİRİMSEL KİPLER
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELÇUK KARABAYAZIT

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mustafa TANÇ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

OSMANİYE / 2017

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mustafa TANÇ

Üye: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../2017

Doç. Dr. Bülent Öz

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANI

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 24 / 05 / 2017

Selçuk KARABAYAZIT

ÖZET**ESKİ TÜRKÇEDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE****BİLDİRİMSEL KİPLER****SELÇUK KARABAYAZIT**

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Ana bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR

Mayıs 2017, 168 sayfa

Bu çalışmada, Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine bildirimsel kipler incelenmiştir. Bu amaçla Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemine ait belirli yazınsal metinleri tarayarak tespit edilen bildirimsel kiplerin değişim ve gelişim aşaması ele alınmıştır. Ayrıca bu bildirimsel kipler yukarıda sınırlarını çizdiğimiz dönemler arasında karşılaştırılarak anlatılmıştır. Çalışmanın sonuçları ele alındığında bildirimsel kiplerin farklı dönemlerde değişime uğradığını ve bildirimsel kiplerin kullanımları açısından benzerlikler ve farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Fiil, Fiil Çekimi, Kip, Bildirimsel Kipler.

ABSTRACT**DECLARATIVE MODALS
FROM OLD TURKISH TO MODERN TURKISH****SELÇUK KARABAYAZIT**

**Osmaniye Korkut Ata University, Institute of Social Sciences
Master of Arts, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ceyhun YÜKSELİR
May 2017, 168 pages**

In this study, declarative modals from old Turkish to modern Turkish were investigated. For this purpose, the change and development of declarative modals were dealt with by scanning certain texts chosen from the periods of old Turkish, old Anatolian Turkish and modern Turkish. Furthermore, these declarative modals were examined comparatively within the scope of the above mentioned periods. Taking the results of the study into account, we can say that declarative modals is exposed to change in different periods and there are some similarities and differences in terms of usages of the declarative modals.

Keywords: Old Turkish, Old Anatolian Turkish, Modern Turkish, Verb, Modal, Declarative Modals

ÖN SÖZ

Dil, kendi kanunları içinde yaşayan canlı bir varlıktır. Her zaman canlılığını muhafaza ederek kullanıldığı gibi zaman zaman kendi bünyesinden doğan çeşitli sebeplerle birtakım değişiklikler de gösterebilir. Herhangi bir metnin dil özellikleri, bize o metnin hangi döneme ait olduğu hususunda önemli bilgiler verir. Dilin yaşayan, kendi kaideleri olan ve kendini yenileyen canlı bir varlık olmasını göz önüne alarak oluşan farklılıkları ve benzerlikleri sağlam bir temele oturtup geçmişle bağlarını güçlendirmek Türk dili açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

“Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine Bildirimsel Kipler” adlı çalışmada Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi olmak üzere bu üç dönemde kullanılan bildirimsel kipler incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı yukarıda sınırlarını çizdiğimiz Eski Türkçenin, Eski Anadolu Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin bildirimsel kiplerinin gösterdiği koşutlukları ve farklılıklarını dile getirmektir. Tezi sağlam bir zemine oturtmak için incelenen metinlerdeki bildirimsel kipler kişilere göre cümle cümle fişlenmiştir. Ayrıca Eski Türkçeden, Türkiye Türkçesine bildirimsel kiplerin gösterdiği koşutlukları ve farklılıklarını tespit etmek amacıyla taradığımız metinlerin, döneminin hâkim dil özelliklerini yansıtan metinler olmasına da önemle dikkat edilmiştir.

Bu hususta Eski Türkçe için Muharrem Ergin’in “*Orhun Abideleri*”, Talat Tekin’in “*İrk Bitig*”i, Şinasi Tekin’in “*Maytrısimit*” ve “*Kuanşi İm Pular*” eserleri, Reşit Rahmeti Arat’ın “*Eski Türk Hukuk Vesikaları*”, Zeynep Gulcalı’nın “*Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan ‘Aç Bars’ Hikâyesi*”, Özlem Ayazlı’nın “*Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*” adlı eseri ve James Russell Hamilton’ın “*İyi ve Kötü Prens Öyküsü*” adlı eseri incelenmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminden de Zeynep Korkmaz’ın “*Marzubân-name Tercümesi*” incelenmiştir. Türkiye Türkçesinden ise Necip Fazıl Kısakürek’in “*Yeniçeri*” romanı ve Peyami Safa’ın “*Yalnızız*” romanı incelenmiştir.

Taranan metinlerin imla kurallarına uyulmuştur. Ayrıca incelenen metinlerde ny sesi “ñ” ile, ng sesi “ŋ” ile, ä sesi ise “e” ile gösterilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinden itibaren sonuna kadar bana her aşamada sabırla yardım eden ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam **Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜKSELİR**’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, öncelikle benimle paylaştığı engin bilgileri, gösterdiği tüm desteği ve özeni için değerli katkılarını asla unutmayacağım değerli hocam **Prof. Dr.**

Mustafa TANÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tezimde ve daha birçok konuda zaman zaman kapısını çaldığım ve birçok noktada fikir danıştığım değerli hocam **Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ**'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Konu.....	1
1.2. Amaç.....	1
1.3. Yöntem.....	2
1.4. Tezin Bölümleri.....	2

BÖLÜM II

FİİL ÇEKİMİ

2.1. Fiil	4
2.1.1. Fiillerde Zaman.....	6
2.1.2. Fiillerde Şahıs	6
2.1.2.1. Kişi Zamirleri ve Zamir Kökenli Kişi Ekleri (I.Tip Kişi Ekleri) ...	6
2.1.2.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri (II. Tip Kişi Ekleri).....	9
2.1.3. Fiillerde Kip	13
2.1.3.1. Bildirme Kipleri	16

BÖLÜM III

ESKİ TÜRKÇEDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE BİLDİRİMSEL KİPLER

3.1. Görülen Geçmiş Zaman.....	18
3.1.1. Eski Türkçede Görülen Geçmiş Zaman	18
3.1.2. Eski Anadolu Türkçesinde Görülen Geçmiş Zaman	39
3.1.2. Türkiye Türkçesinde Görülen Geçmiş Zaman.....	51

3.2. Geniş Zaman	61
3.2.1. Eski Türkçede Geniş Zaman	61
3.2.2. Eski Anadolu Türkçesinde Geniş Zaman.....	75
3.2.3. Türkiye Türkçesinde Geniş Zaman	80
3.3. Şimdiki Zaman	87
3.3.1. Eski Türkçede Şimdiki Zaman	87
3.3.2. Eski Anadolu Türkçesinde Şimdiki Zaman	95
3.3.2.1. –r / –Ar / –Ur ile Yapılan Şimdiki Zaman.....	97
3.3.2.3. –A / –I / –U durur Kalıbı ile Yapılan Şimdiki Zaman	101
3.3.2.4. –A / –I / –U yorur Kalıbı ile Yapılan Şimdiki Zaman	102
3.3.3. Türkiye Türkçesinde Şimdiki Zaman.....	103
3.3.3.1. –yor ile Yapılan Şimdiki Zaman.....	103
3.3.3.2. –mAktA ile Yapılan Şimdiki Zaman.....	109
3.4. Duyulan Geçmiş Zaman	111
3.4.1. Eski Türkçede Duyulan Geçmiş Zaman	111
3.4.2. Eski Anadolu Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman.....	119
3.4.2.1. –mİş ile Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman	122
3.4.2.2. –(y)Up dUrUr Kalıbı ile Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman.....	127
3.4.3. Türkiye Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman	128
3.5. Gelecek Zaman	134
3.5.1. Eski Türkçede Gelecek Zaman	134
3.5.1.1. –ğay / –gey ile Yapılan Gelecek Zaman.....	135
3.5.1.2. –dAçI / –tAçI ile Yapılan Gelecek Zaman	145
3.5.1.3. –sIk ile Yapılan Gelecek Zaman	148
3.5.1.4. –çI ile Yapılan Gelecek Zaman.....	148
3.5.2. Eski Anadolu Türkçesinde Gelecek Zaman	149
3.5.2.1. –IsAr ile Yapılan Gelecek Zaman	149
3.5.2.2. –A ile Yapılan Gelecek Zaman	151
3.5.2.2. –AcAk ile Yapılan Gelecek Zaman.....	155
3.5.3. Türkiye Türkçesinde Gelecek Zaman	157

BÖLÜM IV

SONUÇ

4.1. Sonuçlar 162

KAYNAKÇA..... 165

ÖZGEÇMİŞ 168

KISALTMALAR

A.Ü. :Ankara Üniversitesi

C. : Cilt

çev: Çeviren

DTCF : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ed.: Editör

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

S. : Sayı

TKA : Türk Kültürü Araştırmaları

TKAE : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TDAY-B : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınları

vd.: Ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Eski Türkçede Fiil Çekiminde Kullanılan Kişi Zamirleri	6
Tablo 2. Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Çekiminde Kullanılan Zamir Kökenli Kişi Ekleri.....	7
Tablo 3. Türkiye Türkçesinde Kullanılan Zamir Kökenli Kişi Ekleri.....	9
Tablo 4. Eski Türkçede Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri.....	10
Tablo 5. Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri.....	10
Tablo 6. Türkiye Türkçesinde Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri.....	11
Tablo 7. Eski Anadolu Türkçesinde Geniş Zaman.....	76
Tablo 8. Eski Anadolu Türkçesinde Şimdiki Zaman.....	96
Tablo 9. Eski Anadolu Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman.....	120
Tablo 10. Eski Türkçede Gelecek Zaman.....	135
Tablo 11. Eski Anadolu Türkçesinde Gelecek Zaman.....	149

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Konu

Tarih boyunca Türk toplumlarının yurt edindikleri coğrafyalar ve yapılan göçler sonucunda oluşan kültürel ilişkiler çeşitlilik göstermiş ve Türk dili farklı coğrafyalarda hayat bulmuştur. Bunun sonucunda Türk toplumlarının bağlı buldukları coğrafyalardaki yaşayış biçimleri, kültürel ilişkiler ve kullanılan dil arasında sıkı bir bağ oluşmuştur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ise Türk dili ile lehçeleri arasında çeşitli benzerliklerin yanı sıra çeşitli farklılıklar da doğal olarak ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2013, s. 9). Bu bahsedilen nedenlerden yola çıkılarak bildirimsel kiplerin zaman içinde göstermiş olduğu değişim ve gelişim, araştırmamızın incelenme konusu olmuştur.

Yapılan çalışmamızın konusu “Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine Bildirimsel Kipler” dir. Bu bildirimsel kiplerin yukarıda saydığımız sebeplerle Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar nasıl bir değişim veya benzerlik gösterdiği konusu incelenmiştir. Bugün Türkçede kullandığımız bildirimsel kiplerin Eski Türkçe döneminde nasıl bir kullanım sahasına sahip olduğunu, Oğuz boylarının etkisiyle Eski Anadolu Türkçesinde nasıl bir değişim veya benzerlik gösterdiğini ve bu kullanımların Türkiye Türkçesindeki kullanımlarla olan benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir.

1.2. Amaç

Tezdeki amacımız bildirimsel kiplerin Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiği noktasına temas etmektir. Öncelikle Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılan bildirimsel kipler incelenecektir. Bu noktadan yola çıkılarak daha sonra Türkiye Türkçesinde kullanılan bildirimsel kiplerin Eski Türkçe döneminde nasıl bir kullanım sahasına sahip

olduğunu, göçebe Oğuz boylarının etkisiyle oluşan Eski Anadolu Türkçesinde nasıl bir değişim veya benzerlik gösterdiğini ve bu kullanımların Türkiye Türkçesindeki kullanımlarla olan benzerliklerini ve farklılıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Eski Türkçenin, Eski Anadolu Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin yazın diline ait malzemeler incelenerek bildirimsel kiplerin kullanım açısından göstermiş olduğu benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması için yapılan bu çalışma, bu alanda, diğer araştırmacılara da ışık tutacaktır.

1.3. Yöntem

Sınırları çok geniş bir coğrafyaya ve zamana uzanan Türk dilinin geçirdiği değişim ve gelişim evrelerini incelemek öteden beri uygulana gelen esaslı bir yöntem olmuştur.

Bu çalışmada temel olarak Eski Türkçe döneminden, Eski Anadolu Türkçesi döneminden ve Türkiye Türkçesi döneminden birincil kaynaklar olan yazın kaynakları taranarak bildirimsel kipler incelenecektir. Bu dönemlerden taranan metinlerden yola çıkılarak ise Eski Türkçedeki bildirimsel kipler, Eski Anadolu Türkçesindeki bildirimsel kipler ve Türkiye Türkçesindeki bildirimsel kipler fişlenerek tespit edilecektir. Daha sonrasında bu kiplerin yukarıda sınırlarını çizdiğimiz dönemler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ele alınacaktır. Sonuç olarak Türk dilinde kullanılan bildirimsel kiplerin göstermiş olduğu değişim ve gelişim evreleri karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya konulacaktır.

1.4. Tezin Bölümleri

Birinci bölümünde çalışmanın konusu, amacı, yöntemi belirtilmektedir. İkinci bölümde çalışmanın konusunu oluşturan fiil, fiil çekimi, fiillerde zaman, fiillerde şahıs, fiillerde kip ve bildirme kiplerine değinilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise taranan metinlerden yola çıkılarak Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine bildirimsel kiplere değinilecektir. Bu bildirimsel kipler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılarak ele alınacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise sonuç kısmı yer alacaktır ve elde edilen bilgilere dayanarak sonuç kısmı oluşturulacaktır. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki bildirimsel kiplerin benzerlikleri ve

farklılıkları karşılaştırılıp bildirimsel kiplerdeki bu değişim ve gelişim ortaya konulacaktır.

BÖLÜM II

FİİL ÇEKİMİ

2.1. Fiil

Türk dili, fiiller bakımından zengin bir dildir ve fiiller cümlenin temel unsurudur. Bütün dillerde olduğu gibi Türk dilinde de birincil unsur olan fiiller, varlıkların yaptıkları işleri, hareketleri, kılışları, yargıları zamana ve kişiye bağlayarak anlatan sözcüklerdir. Fiiller hareketi karşılayan kelimelerdir ve dil içerisinde çekimli halde bulunurlar. Çekimli fiiller ise zamana ve şahsa bağlanarak hareketi ifade ederler. Böylece fiiller zaman unsuruyla birlikte kişi unsurunu da taşırlar (Ergin, 1998, s. 133-140).

Cümlenin varlığı için temel şart çekimli bir fiilin var olmasıdır. Çekimli fiil yargıyı; şekle, zamana ve kişiye bağlı olarak karşılayan fiildir. Çekimli fiil tek başına cümle değeri taşır ve böylece çekimli fiilin sonundaki şahıs eki de “kişi”yi ifade ettiğinden çekimli fiil aynı zamanda özneyi de belirtmiş olur (Özkan, Pilancı, 2013. s. 4).

Fiil için dil bilgisi kitaplarında, gramer terimleri sözlüklerinde, dil bilim kitaplarında, yapılan tanımlar birbirine yakın olmakla beraber birbirinden az veya çok farklı tanımlamalar yapıldığı da görülmektedir.

Dil bilim, Türkçe Sözlük ve dil bilgisi terimleri sözlüklerinde fiil ile ilgili tanımlamalar şu şekildedir. Türkçe Sözlük’te fiil “Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren sözcük” olarak tanımlanır. “Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen sözcük” (Korkmaz, 2003, s. 92-93). “Geleneksel dil bilgisinde, öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu, kılışı, vb. öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasındaki bağıntıyı kişi, sayı, zaman kavramlarını içererek belirten gösterge” (Vardar, 2002, s. 97). “Biçimbilimsel olarak kişi, sayı, zaman, kip, görünüş, olumsuzluk ulamları ile çekilen ulama bağlı olan birimlerden biri” (İmer vd., 2011, s. 126). “Bir kılış, oluş veya durum anlatan sözcük türü” (Topaloğlu, 1989, s. 101).

Bazı dil bilgisi kitaplarında ve bilimsel yazılarda ise fiil, şu şekilde tanımlanır: “Bir süreç yani eylem, bir oluş ya da bir durum anlatan sözcük” (Dilaçar, 1971, s. 99). “Bir kılış, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle olup biteni anlatan kelime” (Banguoğlu, 1974, s. 408). “Gerçek veya itibarî varlıklara niteliklere bağlanmak şartıyla bir eylemin zaman içinde vuku bulup bulmamasıyla ilgili haber yahut dileği veya gerçek veya itibarî varlıklarla nitelikler hakkında verilen hükmü ifade eden kelimelerdir” (Bilgegil, 1984, s. 260).

“Fiillerin, ad soylu kelimelerden ayrıldıkları en önemli yön, kök ve gövdelerinin sonlarına aldıkları çekim eklerinin farklı olmasıdır. Fiil kök ve gövdeleri isim kök ve gövdelerinden farklı olarak cümle içerisinde kullanabilmek için mutlaka bir çekim eki almak zorundadırlar. Sadece emir kipinin ikinci şahsında ek yoktur: gel-, gel; git-, git! gibi” (Demir, Yılmaz, 2006, s. 199).

Korkmaz, “Fiillerin iş ve hareket bildiren önemli sözcükler olduğunu, fiillerin karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirdiğini” belirtir (Korkmaz, 2009, s. 527).

Ergin ise “Fiillerin hareketleri karşılayan kelimeler olduğunu söyledikten sonra, fiillerin kullanım sahasına çıkabilmeleri için karşıladıkları hareketlerin çeşitli nesnelere bağlanması gerektiğini ve bu bağlanmayı ifade etmek için de kendilerinin çeşitli münasebet kalıplarına dökülmelerini ve hareketi nesneye bağlayan çekimli şekillere girmesi gerektiğini” ifade eder. (Ergin, 1995, s. 315; Ergin, 1998, s. 280-281). Bu noktada Ergin de fiillerin dilde mutlaka çekimli halde bulduklarına işaret eder.

Nüzhet de bana gönül alıcı davranıyor: -Sen buradayken vakit ne güzel geçiyor... Hiç sıkılmıyorum. Sana alışsaks ne yapacağız? Bu basit sözler bir aşk itirafı kadar gururumu okşuyor. O günü akşama kadar Nüzhet’le bahçede geçiriyoruz. (Safa, 2004, s. 65).

Örnek olarak aldığımız parçada altı çizili sözcüklerde *zaman ve kişi* anlamı vardır. Yukarıdaki cümlede altı çizili sözcükler cümlenin temelidir. Çekimli fiil üzerine hareket, şekil, zaman, şahıs gibi ekler alarak cümleyi oluştururlar. Bu sözcükler olmadan cümle kurulamaz ve bu sözcükler olmayınca da duygu, düşünce, istek ve yargılar anlamsız kalır. Fiil kök veya gövdesi, şekil ve zaman eki, en son olarak da şahıs ekini alarak üç unsur sayesinde şahsa bağlanmış hareketi karşılarlar. Böylece söz

diziminde fiiller yüklendikleri görev bakımından cümlede birincil unsur olma işlevini yerine getirir (Pilancı, 2013, s. 121; Karaağaç, 2012, s. 354).

2.2. Fiillerde Zaman

“Zaman, başlangıcı ve sonu olmayan soyut bir süre kavramıdır. Durmadan akıp giden bir süreç, bir akıştır. Genel olarak geçmiş, şimdiki, gelecek olmak üzere üçe ayrılır” (Pilancı, 2013, s. 121; Gencan, 1979, s. 272-273).

Ergin’e göre zaman “Fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden eden gramer kategorisidir” (Ergin, 1998, s. 133-134). Korkmaz, ise fiilde zamanı şu şekilde tanımlar: “Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizelgesinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer kategorisidir” (Korkmaz, 2009, s. 570).

Benzer, ise fiil zamanı için şu tanımları yapar: “Gerçek zamanda gerçekleşen vakanın ya da durumun başı ve sonu olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir dil bilgisi sınıfıdır” şeklinde tanımlar (Benzer, 2012, s. 23).

2.3. Fiillerde Şahıs

2.3.1. Kişi Zamirleri ve Zamir Kökenli Kişi Ekleri (I.Tip Kişi Ekleri)

Tablo 1

Eski Türkçede Fiil Çekiminde Kullanılan Kişi Zamirleri

ESKİ TÜRKÇEDE KİŞİ ZAMİRLERİ		
	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	ben / men	biz / miz
2.Kişi	sen	siz
3.Kişi	Ø / ol	Ø / olar

Eski Türkçe döneminde geniş zaman, şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman, **-dAÇI / -tAÇI** ekli gelecek zaman ve **-ÇI** ekli gelecek zaman, çekimlerinde kişi zamirleri kullanılır.

Tablo 2

Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Çekiminde Kullanılan Zamir Kökenli Kişi Ekleri

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ZAMİR KÖKENLİ KİŞİ EKLERİ

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	men / -vAn / -vAm / -Am /-In	-vUz / -Uz
2.Kişi	-sIn / sen (tek tük)	-sIz
3.Kişi	Ø	-lAr

Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve bazı tasarlama kipi çekimlerinde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Teklik 1.Kişi Ekleri

Eski Türkçede kişi zamirleri henüz ekleşmediği için kişiyi belirtmek üzere teklik ve çokluk kişi zamirleri kullanılır. Bu dönem çekimlerinde bizzat şahıs zamirlerinin kendisi fiillerin çekiminde kullanılmıştır. "Eski Türkçede Kişi Zamirleri" tablosunda görüldüğü üzere teklik 1.kişi için "**ben / men**". Teklik 2.kişi için "**sen**" kişi zamiri, teklik 3.kişi ise bazen eksiz (**Ø**) bazen de "**ol**" kişi zamiriyle çekimlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde teklik 1.kişi için "**men / -van / -ven ; -vam / -vem; -am / -em; -in / -in**" olmak üzere birden fazla zamir kökenli kişi ekleri kullanıldığını görüyoruz. Bu noktada hem Eski Türkçeden gelen şekiller kullanılırken hem de göçebe Oğuz boylarının ağız hususiyetlerinin etkisini görüyoruz. Bu dönemde teklik birinci kişide kullanılan **-van / -ven**, zamir kökenli kişi ekleri Eski Türkçe dönemindeki "**ben**" zamir kökenli kişi ekinden gelmektedir ve burada **b- > v-** değişimi söz konusudur.

Ergin, "Eski Anadolu Türkçesinde birinci şahıslarda **-van / -ven** şeklinin olduğunu, **m** tesiriyle **-vam / -vem** şeklinin de ortaya çıktığını" ifade eder (Ergin, 1998, s. 284). Bu ek için Korkmaz ise "**-van / -ven** eki ile iyelik menşeli **-m** ekinin birbirine karışması sonucu oluşan bir ektir" açıklamasını yapar (Korkmaz, 1973, s. 174).

Korkmaz, “1.teklik kişi eki olan *-ın / -in* ekini *ben* şahıs zamirinin ekleşmiş kalıntısı olduğunu” ifade eder (Korkmaz, 1973, s. 174). Ergin ise bu ekin de “*-ven* (ben)’in belki de *-ayın, -eyin* emir ekinin tesiri ile ortaya çıkmış olabileceğini” söyler (Ergin, 1998, s. 284).

Teklik 2.Kişi Ekleri

Eski Türkçede teklik 2.kişi çekiminde bizzat *sen* kişi zamiri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ise “*sen*” kişi zamiri ünlü değişimi sonucu *-sun / -sin* şeklini almış ve kullanılmaya devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde *-sun / -sin* ekinin yanı sıra yuvarlaklaşmaya bağlı olarak yuvarlak ünlülü şekli olan *-sun / -sün* şekilleri de kullanılmıştır.

Teklik 3.Kişi Ekleri

3.teklik kişide ise fiil, Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde (Ø) ek almaz. Yalnızca Eski Türkçe döneminde 3.teklik kişi çekiminde zaman zaman *ol* şekli görülebilmektedir. Bu durum bize Türkiye Türkçesi ile Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi ve arasında koşutluk olduğunu gösterir.

Çokluk 1.Kişi Ekleri

Çokluk 1.kişi fiil çekimi için Eski Türkçede *miz / biz* kişi zamirleri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde *-vuz / -vüz; -uz / -üz* zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Ergin, bu durumun “**b-v** değişimi sonucu oluştuğunu, *-vuz / -vüz*’ün Eski Türkçedeki ‘*biz*’ kişi zamirinden geldiğini ifade eder: *biz > -vuz / -vüz*. Oluşan yuvarlaklaşmayı ise ‘**v**’ tesirine bağlar. Ayrıca Ergin, bu ekin başlangıçta kullanıldığını ama daha sonra pek kullanılmadığını böylece yerini *-uz / -üz* ekine bıraktığını” ifade eder (Ergin, 1998, s. 285). Korkmaz ise “*-vuz / -vüz* ekinin söyleyiş zorluğu doğurduğu yerlerde bu ekin kolayca *-uz / -üz*’e dönüştüğünü” belirtir. (Korkmaz, 2009, s. 571). Bugün Türkiye Türkçesinde ise Eski Anadolu Türkçesine paralel olarak *-ız / -iz ; -uz / -üz* zamir kökenli kişi ekleri kullanılmaktadır.

Çokluk 2.Kişi Ekleri

Çokluk 2.kişi fiil çekiminde ise Eski Türkçede *siz* kişi zamiri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de Eski Türkçeye paralel olarak ve bağlılık göstererek *-sız / -siz* kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde de ekin genişletilmiş şekli olan *-sInIz / -sUnUz* şekli çokluk 2.kişi fiil çekiminde kullanılır. Bu noktada Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine paralellik gösterir.

Ergin, bu ekin “Osmanlıcada da bir müddet kullanıldıktan sonra Osmanlıca içinde teklik ikinci şahsa bağlanıp, onun z çokluk belirtisi almış şekli olarak *-siñiz*, *-siñiz* şekline geçtiğini ve Osmanlıcanın sonlarında ise İstanbul Türkçesinde sağır ke’ in n’ye çevrilmiş, öte yandan vokal uyumuna da bağlanmış olduğunu için bugünkü halini aldığı” belirtir (Ergin, 1998, s. 285-286).

Çokluk 3.Kişi Ekleri

Çokluk 3.kişi çekiminde Eski Türkçede *olar*, *Eski Anadolu Türkçesinde* ve Türkiye Türkçesinde ise *-IAr* eki kullanılır. Bu noktada da Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine koşutluk gösterir.

Korkmaz, “Türkiye Türkçesinde, bu eklerin şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş şahıs ekleri olduğunu” ifade eder (Korkmaz, 2009, s. 571).

Tablo 3

Türkiye Türkçesinde Kullanılan Zamir Kökenli Kişi Ekleri

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZAMİR KÖKENLİ KİŞİ EKLERİ		
	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	-Im /Um	-Iz / -Uz
2.Kişi	-sIn / -sUn	-sInIz / -sUnUz
3.Kişi	Ø	-IAr

Sonuç olarak ise Türkiye Türkçesinde kullanılan zamir kökenli kişi ekleri yukarıdaki tablodaki gibidir.

2.3.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri (II. Tip Kişi Ekleri)

İyelik kökenli kişi ekleri Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aşağıdaki tablolardaki gibidir:

Tablo 4

Eski Türkçede Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri

ESKİ TÜRKÇEDE İYELİK KÖKENLİ KİŞİ EKLERİ		
	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	-m	-mIz/-mUz
2.Kişi	-ŋ / -g /-ğ	-ŋIz/-ŋUz /-gIz/-gUz
3.Kişi	-Ø	- Ø /- lAr

Bu ekler iyelik kökenli eklerdir. Eski Türkçede *görülen geçmiş zaman* çekiminde ve Eski Türkçe döneminin Köktürk metinlerinde kullanılan *-sIK ekli gelecek zaman* çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Tablo 5

Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE İYELİK KÖKENLİ KİŞİ EKLERİ		
	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	-m / -Am	-k / k̄
2.Kişi	-ŋ	-ŋUz
3.Kişi	-Ø	- lAr

İyelik kökenli bu ekler Eski Anadolu Türkçesi döneminde bildirme kiplerinden görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılır. Ayrıca tasarlama kiplerinin bazılarının çekiminde kullanılır.

Tablo 6

Türkiye Türkçesinde Kullanılan İyelik Kökenli Kişi Ekleri

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE İYELİK KÖKENLİ KİŞİ EKLERİ		
	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Kişi	-m	-k
2.Kişi	-n	-nİz /-nUz
3.Kişi	-Ø	- lAr

Türkiye Türkçesinde de görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır.

Türkiye Türkçesine bu ekler esasında birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde şahsı gösteren ekler olarak da kullanılmışlardır (Korkmaz, 2009, s. 571).

Teklik 1.Kişi Ekleri

Tablolarda da görüldüğü üzere Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine 1.teklik kişi eki olan **-m** iyelik kökenli kişi eki hiç değişmemiştir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de bu ek değişiklik göstermez ve Eski Türkçeye paralel olarak kullanılmaya devam etmiştir. Türkiye Türkçesi bu yönüyle Eski Türkçeye koşutluk gösterir.

Teklik 2.Kişi Ekleri

Eski Türkçede teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** eki kullanılmıştır. Bu ekin yanı sıra Orhun Abideleri'nde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamaktayız.

Bu ek başlangıçtan Osmanlıcanın sonlarına kadar **-ñ** şeklinde idi. İstanbul Türkçesi sağır kef'leri atınca ek **-n** şekline geçmiştir (Ergin, 1998, s. 287).

Teklik ikinci kişi iyelik kökenli kişi eki olan **-ŋ** Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar değişiklik göstermemiştir ve bu yönüyle Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye koşutluk gösterir.

Teklik 3.Kişi Ekleri

Eski Türkçeden günümüze Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde teklik 3.kişide çekim yaparken ek kullanılmamıştır. Demek ki teklik 3.kişide kullanılan zaman eki şahıs ifadesini de taşımaktadır ve bu yüzden herhangi bir ek kullanılmamıştır. Bu yönüyle Türkiye Türkçesi Eski Türkçe ile koşutluk gösterir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de teklik 3.kişi için iyelik kökenli kişi eki kullanılmamıştır.

Ergin, “Teklik 3.kişide şekil ve zaman ekinin şahıs ifadesini de taşıdığını” belirtir (Ergin, 1998, s. 287).

Çokluk 1.Kişi Ekleri

Eski Türkçede çokluk 1.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-mIz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyor idi. Eski Anadolu Türkçesinde **-k/-k** ve Türkiye Türkçesi döneminde ise **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır. Bu durum bize Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-k** veya **-k** kullanılmıştır.

Ergin, “Eski Türkçede çokluk 1.kişi için **-mız / -miz** ekinin kullanıldığını söyler. Batı Türkçesine geçerken ise bu ekin atıldığı yerine **-duk, -dük** partisipinin tesiri ile ortaya çıktığı anlaşılan bir **-k, -k** ekinin varlığından bahsedip **-mız / -miz** ekinin yerine geçtiğini” ifade eder (Ergin, 1998, s. 287).

Korkmaz, “1.kişi çokluk çekiminde **-k** ekinin aslında bir iyelik eki olmadığını, Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için **-mIz (<biz)** eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarla çekime giren **-dUk** çokluk birinci şahıs ekindeki **-k**’nin bulaşma (contamination) yoluyla **-DI** geçmiş zaman kipine aktarılması **-k**’yı çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir” şeklinde belirtir (Korkmaz, 2009, s. 572).

Çokluk 2.Kişi Ekleri

Eski Türkçede çokluk 2.kişi çekiminde iyelik kökenli **ηIz / -ηUz** ekleri kullanılmıştır. Bu ekin yanı sıra Orhun Abideleri’nde **η ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-gIz / -gUz** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamaktayız. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnız yuvarlak olarak **-ηUz** şeklinde, Türkiye Türkçesinde ise **-nIz / -nUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır. Bu yönüyle Türkiye Türkçesi Eski Türkçe ile koşutluk gösterir. Türk dilinin tarihî lehçelerinde ve bazı çağdaş lehçelerinde (Azerice, Gagavuzca, Türkmençe) de **-ηIz / -ηUz** şekilleri kullanılmıştır.

Ergin, “2.çokluk kişi ekinin Eski Türkçede –**ñuz** /-**niz** şeklinde olduğunu, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlıcanın ilk devirlerinde ise yalnızca yuvarlak vokalli olarak –**ñuz** /-**ñüz** şeklinde kullanıldığını söyler. Bu ekin sonradan ise vokal uyumuna bağlanarak ve İstanbul Türkçesinde sağır kefi n olarak bugünkü şeklini aldığını” söyler (Ergin, 1998, s. 287).

Çokluk 3.Kişi Ekleri

Korkmaz, bu ek için şöyle der: “ *olar* > *-lar* değişimi ile eski *ol* zamirinin erimesinden başlayarak, *-lar* / *-ler* eki, çokluk kavramı yanında şahıs kavramını da içine almış durumdadır” ifadesine yer verir (Korkmaz, 1973, s. 177).

Eski Türkçede çokluk 3.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır. Bazen ise (Ø) eksiz kullanımlar görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde **-IAr** kullanılmakla beraber (Ø) eksiz kullanımlar da görülmektedir. Türkiye Türkçesinde de çokluk 3.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır. Bu yönüyle Türkiye Türkçesi Eski Türkçeye paralellik gösterir. Bu ek Türk dilinin tarihî lehçelerinde iyelik kökenli çokluk 3.kişi eki olarak kullanılır. Türk dilinin çağdaş lehçelerinde de kullanılan bu ek Kırgızca dışındaki çağdaş lehçelerde de iyelik kökenli çokluk 3.kişi eki olarak kullanılır. Kazak Türkçesinde ise (Ø) eksiz kullanım görülmektedir.

2.1.3. Fiillerde Kip

Kip konusu hakkında gramer kitaplarında olsun ve çeşitli bilimsel çalışmalarda olsun birçok görüş öne sürülmüştür ve öne sürülmeye devam etmektedir. Kip kategorisi, genellikle fiilin diğer kategorileri, kiplik, zaman ve görünüş ile bağlantılı olduğundan, yapılan çalışma ve araştırmalarda kip konusu, zaman zaman koşutluk gösteren, zaman zaman farklılık gösteren zaman zaman da zıt görüşler ileri sürülen bir konu olmuştur.

Dilbilim Sözlüğü adlı eserde kip şu şekilde tanımlanır: “Belli bir söylem ortamında konuşurun iş, olgu, durum karşısındaki tutumunu belirleyen dilbilgisi ulamı” (İmer vd., 2011, s. 175).

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü adlı eserde kip’ten şu şekilde bahsedilir: “Zaman terimi gibi kip teriminin de gerçekte salt bir nitelik taşımadığını ifade eder ve ekler. Ona göre bir kip, birden çok kipsel özellik anlatabilir. Kimi durumlarda ise sözdizimsel zorunluluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir. Ayrıca Vardar’a göre Türkçeye ilişkin betimlemelerde kip kavramının zaman kavramıyla çoğu kez

karıştırıldığını, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanıldığını söyler. Pek çok sınıflandırma olmuş olsada, genellikle bildirme kiplerinin belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) ve isteme kipleri (istek, dilek-koşul, gereklik ve buyrum) birbirinden ayırt edilir” ifadelerine yer verir (Vardar, 2002, s. 135).

Korkmaz, kipi “Kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş kılışın ve hareketin, konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen açısından ne biçimde ve ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi” şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca “Fiillerin şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girdiklerini, bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan ekler ise kip ekleridir ” şeklinde tanımlar (Korkmaz, 2009, s. 569).

Kipin şekil olarak da adlandırılabilceğini belirten Ergin, “Fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisidir. Hareketleri karşılayan dil birlikleri olan fiil kök ve gövdelerinin tek başlarına kullanılmadığını; bir şahsa, zamana, şekle bağlanarak ortaya çıkacağını ifade eder ve böylece fiil kök ve gövdeleri kullanım sahalarında çeşitli şekillere girerek fiil çekimi gerçekleşir. Hepsi yalnız kip veya şekil göstermez, bunlardan bazıları aynı zamanda zaman da ifade eder” bilgilerine yer verir (Ergin, 1998, s. 133). Böylece Ergin, “Fiil kiplerinin kip kategorisinden başka zaman kategorisini de karşıladığını ifade etmiştir. Yani fiil kiplerinin bir kısmı yalnız kip ve şekil kategorisini karşılarken diğer kısmı şekil kategorisi ile birlikte zaman kategorisini de karşılar. Ergin kip yahut şekil ekleri dediği ekleri ikiye ayırır: Şekil ekleri yalnız şekli ifade eden, zaman ekleri ise hem şekil hem de zaman ifade eden kip ekleridir” (Ergin, 1998, s. 133).

Topaloğlu kipi, “Bir fiile zaman ve şahıs kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce ve duyguların katılıp katılmadığını anlatan, yani fiilin belirttiği kılış veya oluş karşısında konuşanın sadece bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu gösteren fiil biçimi” şeklinde tanımlar (Topaloğlu, 1989, s. 101).

“Kip, konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumudur” (Akerson, 2000, s. 268). “Konuşucunun bir olay / durum karşısındaki tahmin, niyet, istek gibi öznel tutumunu dile getiren dil bilgisel bir ulamdır” (Özdil, 1994, s. 112).

Gencan, “Zaman ve kip kavramlarını birlikte ele alır. Eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girdiğini ve bu biçimlerin her birini ise kip olarak değerlendirmek gerektiğini” ifade eder (Gencan, 1979, s. 275).

Ediskun, “Fiillerin zaman, şekil ve kişi olmak üzere çekimlendiğini söyler. Zaman ve şeklin ise kipi oluşturduğunu” ifade eder. (Ediskun, 2007, s. 170-172). M.Özkan, “Kipin, fiilin gösterdiği hareketin, oluş ve kılışın anlatım düzlemine çıkış şekli olduğunu” söyler (Özkan vd., 2006, s. 490). Kocaman, ”Türkçede kip olgusunun çok yönlü bir kavram olduğunu belirtir ve kipin anlaşılmasında salt arıtılmış (standardized) tümceler değil, sözcelerin de göz önüne alınması gerektiğini” söyler (Kocaman, 1983, s. 84). Hatipoğlu, ”Kipi, eylemlerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyen ve hakkında konuşulmanın, tekli ya da çoklu olarak belirtilmiş biçimi” olarak tanımlamıştır (Hatipoğlu, 1962, s. 82). N. Kaya kip için şu görüşe yer verir: “Kipler, herhangi bir olay, iş ya da durumla ilgili bildirme-betimleme-bilgilendirme ve bu olay, iş ya da durumla ilgili fikir belirtme, çıkarım yapma, varsayım, öneride bulunma vb. işlevlerde kullanılır” (Kaya, 2004, s. 90).

A. Dilaçar, kip konusuna farklı bir bakış açısı getirir ona göre kip: “Fiilin bir başka gramatikal ulam kiptir, yani fiilin gösterdiği süreç’in (vetire, proces) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır. Bu görüşe yer veren A. Dilaçar, ruh durumu sayısı kadar da kip olduğunu bu yüzden de ruh durumuna göre ise kip sayısının değişeceğini ve bu sayının beş veya on ile sınırlandırılmayacağını söyler. Ona göre *kip*’in *zaman*’la hiçbir ilgisi yoktur; kip, yalnız ruh durumunu, zaman ise yalnızca zamanı, vakti anlatır. Ayrıca kipi zaman kavramının dışında tutar ve *kip*’in zamanla ilgisi olmadığını” dile getirir (Dilaçar, 1971, s. 106). Aksan da “Kipi, cümlede beliren ruhsal bir durum olarak değerlendirip Dilaçar’a benzerlik gösteren bir ifadeye yer verir. Eylemin bildirdiği devininin, oluşumun, kılışın konuşan açısından ne tarzda, ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma açıklamada beliren ruh durumu da denilebilir, görüşüne yer verir. Ayrıca Aksan, tıpkı Agop Dilaçar gibi geleneksel dil bilgisinde, özellikle Türkçenin dil bilgisi kitaplarında yer alan kip türlerinin dışında, daha pek çok sayıda kip türü bulunduğunu” da ifade eder (Aksan, 1995, s. 263).

Yapılan kip tanımlarına baktığımızda görülüyor ki kip konusunda ortak bir yargı görülmemektedir. Bazı tanımlarda kip, zamandan tamamen ayrı bir kategori olarak kabul edilmiştir. Bazı tanımlarda ise kip ve zamanın ayrı kategoriler olduğu kabul edilip söylene de zamandan ayırlamadığı da ifade edilip birlikte değerlendirilmiştir. Bazı tanımlardaysa kip ve zaman kategorileri şahıs eklerini taşıyan fiil çekimi olarak kabul görmüştür.

Korkmaz da kip ile ilgili açıklamaları yaptıktan sonra kip için sonuç olarak şu düşüncelere yer verir: “Fiillerin şekil, zaman ve kişiye bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girdiklerini ve bu anlatım kalıplarının ise kipi oluşturduğunu ifade ettikten sonra, bu kavramı karşılayan eklerin de kip eki, olduğunu” dile getirir (Korkmaz, 2009, s. 569).

Genel olarak fiil kipleri iki kategoriye ayrılmaktadır.

Bildirme/Haber Kipleri:

- Görülen geçmiş zaman kipi
- Duyulan geçmiş zaman kipi
- Şimdiki zaman kipi
- Gelecek zaman kipi
- Geniş zaman kipi

Tasarlama/Dilek Kipleri:

- Gereklilik kipi
- İstek kipi
- Dilek-şart kipi
- Emir kipi

2.1.3.1. Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri eylemin yapıldığını veya yapılacağını ifade ederler.

Dilbilim Sözlüğü, adlı eserde bildirme kipi için şu tanım yapılıır: “Eylemin gösterdiği iş, oluş, durumu kişisel tutum belirtmeksizin, yansız bir biçimde anlatan, bildirme tümcelerinde kullanılan kip“ olarak tanımlanmaktadır (İmer vd., 2011, s. 55).

Eker, “Eylemlerin zaman, kişi ve anlam özelliklerine göre eklerle biçimlenen dil bilgisi kategorilerine kip adını verdikten sonra kipleri, haber ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayırır. Haber kipleri: geniş zaman, şimdiki zaman, görülen (belirli) geçmiş zaman, duyulan (belirsiz) geçmiş zaman ve gelecek zaman; tasarlama kipleri: dilek/şart, istek, gereklilik ve emir kiplerinden oluştuğunu” belirtir (Eker, 2006, s. 375-376).

N. Kaya, “Kiplerin herhangi bir olay, iş ya da durumla ilgili bildirme-betimleme -bilgilendirme ve bu olay, iş ya da durumla ilgili fikir belirtme, çıkarım yapma, varsayımda, öneride bulunma vb. işlevlerde kullanıldığını söyledikten sonra bildirme

kiplerinin dilin betimleme işlevinde, olaylar, işler ya da durumlar hakkında bilgilendirme ve açıklama amacıyla kullanıldığını” ifade eder (Kaya, 2004, s. 90).

Ergin, “Bildirme kiplerinin, haber kalıbı olduğunu ve gerçekleşmiş, gerçekleşen veya gerçekleşecek bir hareketi haber vereceğini ve bu yüzden de bu kiplere haber kipleri adının verildiğini söyledikten sonra müspet veya menfi olarak, yapılan veya yapılacak olan hareketleri haber verdiği için hareketin zamanını da göstereceğine değinmiştir. Bildirme kiplerini yapan şekil eklerinin aynı zamanda zaman ekleri durumunda olduğunu belirten Ergin, şekil fonksiyonların aynı olduğunu, ancak zaman bakımından birbirinden ayırdıkları için bu eklerin zaman fonksiyonları ile anıldığını dile getirir. Fiil çekiminde ikisi geçmiş zaman olmak üzere beş zaman olduğunu ve bildirme kiplerinin fiillerin bu beş zamanını karşılayan *geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman* şekilleri olduğunu” belirtir (Ergin, 1995, s. 319; Ergin, 1998, s. 289).

Korkmaz, “Bildirme kiplerinin yapılmış, yapılmakta olan veya yapılacak işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kipler olduğunu söyledikten sonra bu kipleri kurmak üzere getirilen eklerin, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine aldığını belirttikten sonra bildirme kiplerini şu şekilde sıralar: Görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman olmak üzere sınıflar” (Korkmaz, 2009, s. 583-584).

Yapılan çalışma M. Ergin, Z. Korkmaz ve Türk Dil Kurumunun bildirimsel kipler için yapmış oldukları sınıflamadan yola çıkılarak aşağıdaki gibi bir sınıflama yapıp, taranan metinlerde bu bildirimsel kipler incelenmiştir:

- I. Görülen geçmiş zaman
- II. Duyulan geçmiş zaman
- III. Şimdiki zaman
- IV. Gelecek zaman
- V. Geniş zaman

BÖLÜM III

ESKİ TÜRKÇEDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE BİLDİRİMSEL KİPLER

Bu bölümde Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine bildirimsel kipler incelenecektir.

3.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki geçmişte olmuş bitmiş hareketi bildirmek için kullanılır.

Ergin, “Görülen geçmiş zaman eki için, bu ekin hem şekil, hem de zaman ifade eden bir ek olduğunu, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından da görülen geçmiş zaman ifade ettiğini belirtir. Ayrıca bu ekin, hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman eki olduğunu ifade eder. Bu eke, görülen geçmiş zaman denilmesinin sebebini ise hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasına bağlar” (Ergin, 1998, s. 298).

Korkmaz, “Görülen geçmiş zaman kipinin, özel kullanımları dışında, genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini ifade ettiğini belirtir. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur ya da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır” (Korkmaz, 2009, s. 584).

“Görülen geçmiş zaman eki hem şekil hem de zaman kavramını ifade eder” (Ergin, 1998, s. 298; Korkmaz, 2009, s. 584).

3.1.1. Eski Türkçede Görülen Geçmiş Zaman

Gabain, “Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde ekin tabanının –t veya –d olduğunu ifade eder. Tabanındaki –^ot ‘nin fiilden isim yapım eki olduğunu, şahısların ise iyelik ekleri ile ifade edildiğini söyler. Ayrıca şu örnekleri verir: -t+^om; -t+^oη, (kitabelerde –t (^o)+ğ da var); -t+^oz, -t+^on^oz, (kitabelerde-t+^oğ^oz) ;-t+^oı, ve -t+^oılar” (Gabain , 2007, s. 80). Ergin de “Görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan

şahıs eklerinin iyelik eki menşeli olması bu çekimin isim asıllı olduğunu böyle olunca **-ti, -ti, -di, -di** eki de **-t** fiilden isim yapma ekinden çıkmış görülüyor” şeklinde görüş belirtir (Ergin, 1998, s. 298).

“Eski Türkçe döneminde görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılır. Ek, 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde, daima dar-düz ünlülü olarak **-DI** biçiminde kullanılır. Çekimde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır” (Gabain, 2007, s. 80; Hacıeminoğlu, 1991, s. 43; Tekin, 2000, s. 181-184; Ş.Tekin, 1992, s. 96).

Eski Türkçede kullanılan **-DI/-DU** görülen geçmiş zaman ekleri iyelik kökenli kişi ekleriyle birlikte şu şekilde çekimlenir.

Buna göre iyelik kökenli kişi ekleriyle çekim şu şekildedir.

1. Teklik Kişi: **-DXm**

2. Teklik Kişi: **-DXη /-DXg** (OA’da η ~ g nöbetleşmesi: *öl-tü-g*)

3. Teklik Kişi: **-DI**

1. Çokluk Kişi: **-DXmXz**

2. Çokluk Kişi: **-DXηXz / -DXgXz** (OA’da η ~ g nöbetleşmesi: *bar-dı-gız*)

3. Çokluk Kişi: **-DI / -DİAr**

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi: süle-**di**-m kel-**ti**-m sünüş-**dü**-m

2. Teklik Kişi: süle-**di**-η kel-**ti**-η sünüş-**dü**-η

3. Teklik Kişi: süle-**di**-∅ kel-**ti**-∅ sünüş-**di**-∅

1. Çokluk Kişi: süle-**di**-miz kel-**ti**-miz sünüş-**dü**-müz

2. Çokluk Kişi: süle-**di**-ηiz kel-**ti**-ηiz sünüş-**dü**-ηüz

3. Çokluk Kişi: süle-**di**-ler kel-**ti**-ler sünüş-**di**-ler

Eski Türkçede görülen geçmiş zamanın olumsuzu ise **-mA-** ile yapılır. Çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır.

1. Teklik Kişi: kör-**me**-di-m boz-**ma**-du-m bar-**ma**-tı-m

2. Teklik Kişi: kör-**me**-di-η boz-**ma**-du-η bar-**ma**-tı-η

3. Teklik Kişi: kör-**me**-di-∅ boz-**ma**-dı-∅ bar-**ma**-tı-∅

1. Çokluk Kişi: kör- me -di-miz	boz- ma -du-muz	bar- ma -tı-mız
2. Çokluk Kişi: kör- me -di-ñiz	boz- ma -du-ñuz	bar- ma -tı-ñız
3. Çokluk Kişi: kör- me -di-ler	boz- ma -dı-lar	bar- ma -tı-lar

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Eski Türkçe döneminde 1.teklik kişi görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılır ve çekiminde **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılır.

Örnekler:

tigin inçe tip ötünti taştın ilinçüke önmiş erdim üküş yok çığay emgeklig tınlığ- lar-ağ körüp **ıgladım** (Hamilton, 1998, s. 13).

*“Prens şöyle arz etti: “Dışarıda gezintiye çıkmıştım, pek çok yoksul ve çilekeş canlıları görüp **ağladım**.”*

Bars yıl ekinti ay, bir yigirmike Tay-gün-tan manıstantakı kiçig: di<n>tar burua guru eşid<ip> içimiz İsig Sağun İtaçuk için **bitidim** (Tekin, 2013, s. 26).

*“Kaplan yılı(nda), ikinci ayın on beşinde Taygüntan Manastırı ’ndaki (ben) genç dindar (mürit) mürşit kâhinden işitip ağabeyimiz aziz İsig Sangun İtaçuk için (bu kitabı) **yazdım**.”*

Teñri teg teñride bolmuş Türk Bilge Kağan bu ödke **olurtum** (Ergin, 1999, s. 2).

*“Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda **oturdam**.”*

[Bunç]a budun kıp **itdim** (Ergin, 1999, s. 2).

*“Bunca milleti hep düzene **soktum**.”*

Qurıgaru Yinçu ög[üz] keçe Temir Kıpıgka tegi **süledim** (Ergin, 1999, s. 1-4).

*“Batıda İnci nehrini geçerek Demir Kapı ’ya kadar **ordu sevk ettim**.”*

Yırıgaru Yir Bayırku yiriğe tegi **süledim** (Ergin, 1999, s. 4).

*“Kuzeyda Yir Bayurku yerine kadar **asker sevk ettim**.”*

Bu yirde olurup Tabğaç budun birle **tüzültüm** (Ergin, 1999, s. 4).

*“Bu yerde oturup Çin milleti ile **anlaştım**.”*

İçin taşın adınçığ bediz **urturtum**. Taş **tokıtdım**. Köñülteki sabımın **u[r]turtum** ... (Ergin, 1999, s. 6).

*“İçine dışına bambaşka resim **vurdurdum**. Taş **yonturdum**. Gönüldeki sözümü **vurdurdum**.”*

Başlayu Kırkız kağanıg balbal **tikdim** (Ergin, 1999, s. 16).

*“Önce Kırgız kağanını balbal olarak **diktim**.”*

Kaşımız eçimiz kaz[ganmış budun atı küsi yok bolmazun] tiyin Türk budun üçün tün **udımadım**, küntüz **olurmadım** (Ergin, 1999, s. 18).

“Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece **uyumadım**, gündüz **oturmadım**.”

Çaça seşün sekiz tümen [sü] birle **sunüşdüm**. Süsin anda **ölürtüm** (Ergin, 1999, s. 44).

“Çaça General (kumandasında) seksen bin asker ile **savaştım**. Askerlerini **öldürdüm**.”

Kağanıma ötünüp sü **iltidim** (Ergin, 1999, s. 70).

“Kağanıma arz edip ordu **gönderdim**.”

m(en) ilkisizdin berü bo yıdıg sarsıg kanlıg yirişlig sevgüsüz taplagusuz yarsınçig et’özke inçip **inandım** (Gulcalı, 2015, s. 84).

“Ben ezelden beri kötü kokan, kanlı, irinli, sevimsiz, iğrenç vücuduma böylece **inandım**.”

anın **sezindim** inimka et’özün titti erki mü tep (Gulcalı, 2015, s. 94).

“Onun için **süphelendim** kardeşimden vücudunu feda etmiş midir diye.”

ay ulug elig beg m(e)n montag montag sav **esidtim** (Gulcalı, 2015, s. 99).

“Ey büyük hükümdar! Ben böyle böyle söz **işittim**.”

yana **tüşedim** montada adın (Gulcalı, 2015, s. 106)

“Yine **gördüm** burada başka (rüya).”

kişi etüzün **bultum** (Ş.Tekin, 1976, s. 39).

“Bulunması güç insan vücuduna **ulaştım**.”

men yime alku ağı barım iliksiz tutuksuz köñülin buşı **birdim** (Ş.Tekin, 1976, s. 55).

“Ben de bütün malımı mülkümü cömertçe sadaka olarak **verdim**.”

karı kul **boltum** (Ş.Tekin, 1976, s. 63).

“İhtiyar bir kul **oldum**.”

ol ... todurdu kanturdu erser ... men .. anı tözünler ... bilge biligin öğrünçün **todurtum (kanturdum)** (Ş.Tekin, 1976, s. 70).

“ Bu ... çeşitli yiyecek ve içecek ile ... doyurdu, kandırdıysa, ben onu asiller ... hikmet ve sevinç ile **doyurdum (kandırdım)**.”

tözün yulluğ suvın **yud(um)** (Ş.Tekin, 1976, s. 70).

“Asil çayların suyu ile **yıkadım**.”

men yime olarnağ ögleri kaşları **boltum** (Ş.Tekin, 1976, s. 84).

“Ben de onların anaları, babaları **oldum.**”

alkununun karınlığı kovuklarında yatdım alkununun sütin **emdım** antağ oğrı boltı ol oğ tınlıqlarını isig kanların **ıctım** (Ş.Tekin, 1976, s. 84).

“Hepsinin karın boşluklarında (yani: ana rahmi) **yattım.** Hepsinin sütünü **emdım.** Öyle zaman oldu (ki) bizzat bu yaratıkların sıcak kanlarını **ıctım.**”

bu oğ etüzin tenri birle bir orunta **olurdım** (Ş.Tekin, 1976, s. 99).

“Bu vücut ile tanrılar yerine çıkıp Tanrı İndra ile bir yerde **otururdım.**”

buşılığ yağış **turgurdım** (Ş.Tekin, 1976, s. 99).

“Sadaka olarak kurban **sundım.**”

o meniğ etlig terlig kanlıg etüzümin igidti beltürtti erser men ... nomluğ etüzin **igidtim bel(türttüm)** (Ş.Tekin, 1976, s. 72).

“O benim etten, terden ve kandan ibaret vücudumu yetiştirdiyse ben (de) ... din vücudunu **besledim, yetiştirdim.**”

anın **kültüm** (Ş.Tekin, 1976, s. 108).

“Bunun için **güldüm.**”

bo idok nom erdinig aç a ya da okıtı **nomladım** (Ayazlı, 2012, s. 73-75).

“Bu kutsal öğreti mücevherini açıklayarak **anlattım.**”

uğrayu bo nom erdinig küyü küzätü tutğalır üçün, anın bo d(a)rni nomuğ törösi birle aç a ya da ötünü **tegindim** (Ayazlı, 2012, s. 147-148).

“Özellikle bu öğreti mücevherini koruyup tutmak için bu tılsımı, öğretiyi yasası ile açıklayarak **söyledim.**”

altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg , kıpta kötrülmiş bo nom erdinig üzeliksiz on küçlüg uğrayu okıtı **nomladım** (Ayazlı, 2012, s. 154).

“Altın renkli, parlak parıltılı her (şey)den üstün mükemmel on güce sahip öğreti (Dharma) mücevherini **acıkladım.**”

tüşimi ağır igke tegmiş-ke edgü ayıg bolğay men tip kişim sılağ-ka bitig **kodtum** (Arat, 1964, s. 39).

“Tüşimi ağır hastalığa tutulduğum için, iyi (veya) fena olacağım diye karım Silang vasiyetnâme **biraktım.**”

bu bitig-ni sutz-a ked kay-a tutuğ tükel-e kimtsü başlap kuvrağ tavgaç yeke ikiçi başlap bodun kıdaşlarım asan-a olar üskinde **birtim** (Arat, 1964, s. 40).

“Bu vasiyetnâmeyi Sutz-a, Ked-Kaya Tutung, Tükele ve Kimtsü başta olmak üzere, cemâat (ile) Tavgaç-Yeke (ve) İkiçi başta olmak üzere, halk ve yakınlarımdan Asana, onlar huzurunda **verdim.**”

men kaysın ayıtıp **bitidim** (Arat, 1964, s. 40).

“Ben Kaysın sorup **yazdım.**”

men moñul-buğa ayıtıp **bitidum** (Arat, 1964, s. 41).

“Ben Mongul-Buğa sorup **yazdım.**”

men toğm-a bularnı inç buğa aruğ ikegü-niñ söşinçe **bitidim** (Arat, 1964, s. 43).

“Ben Toğma bunları İnç-Buğa ile Aruğ’un , her ikisinin sözüne göre **yazdım.**”

bu bitig-ni men buyan temür öz iligün bitiyü **tegintim** (Arat, 1964, s. 44).

“Bu vesikayı ben Buyan-Temür kendi elimle **yazdım.**”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Eski Türkçede görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** eki kullanılmıştır. Bu ekin yanı sıra Orhun Abideleri’nde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamaktayız (bar-dı-ġ). Eski Türkçenin Uygurca dönemi metinlerinde bu durumla karşılaşmamaktayız.

Örnekler:

Antağının üçün igidmiş kağanının sabın almatın yir sayu **bardıġ** (Ergin, 1999, s. 4-6).

“Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere **gittin.**”

Ķop anda **alkuntıġ, arılıġ** (Ergin, 1999, s. 6).

“Hep orada **mahvoldun, tükendin.**”

Küregünün üçün igidmiş bilge kağanının ertmiş barmış edgü iliçe kentü **yañıldıġ, yablak kigürtüg** (Ergin, 1999, s. 16).

“Disiplinsizliğinden dolayı (seni) beslemiş olan bilgili kağanınla hür ve müreffeh devletine (karşı) kendin **hata yaptın** (ve) nifak **soktun.**”

Iduġ Ötüken y[ıř budun **bardıġ** (Ergin, 1999, s. 16).

“Kutsal Ötüken Ormanı’nın milleti (yerini yurdunu bırakıp) **gittin.**”

İlgerü barıġma **bardıġ, ħurıġaru barıġma bardıġ** (Ergin, 1999, s. 16).

“Doğuya giden **gittin, batıya giden gittin.**”

Beglik urı oġlının ħul **kıldıġ** (Ergin, 1999, s. 40).

“Beylik erkek evladını köle **yaptın.**”

[İşilik kız oġlın] küñ **kıldıġ** (Ergin, 1999, s. 40).

“Hanımlık kız elvanını cariye **yaptın.**”

Ķan birtim, ħanıñın ħodup **ıçıkıñ** (Ergin, 1999, s. 64).

“Han verdim, hanını bırakıp **teslim oldun.**”

uktunmu sen (Ş. Tekin, 1976, s. 101).

“**Anladın** mı sen?”

kañı kan inçe tip ayıttı neke ığlayu buşuşluğ **keltin** (Hamilton, 1998, s. 13).

“Babası han, şöyle deyip buyurdu: “Niye ağlayarak dertli **geldin**?”

bizni birle **barmadın** (Gulcalı, 2015, s. 95)

“Bizimle **gelmedin**.”

bo teriñde teriñ idok nom erdini yörügin aç a yada keñürü nomlağalı **yügdün** (Ayazlı, 2012, s. 105).

“Bu derin anlamlı kutsal öğreti mücevherlerinin yorumlarını açıklayarak yayıp **yığdın**.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Eski Türkçede de 3.teklik kişide görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır. Bununla birlikte Eski Türkçede ekin hem **d**'li şekilleri hem de **t**'li şekilleri görülür (**-DI**). Ayrıca Eski Türkçede teklik 3.kişi çekiminde kişi eki kullanılmamaktadır. Bu durumda kip ekinin hem şahsı hem de zamanı ifade ettiği görülüyor.

Eski Türkçeden günümüze Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde teklik 3.kişide çekim yaparken ek kullanılmamıştır. Demek ki teklik 3.kişide kullanılan zaman eki şahıs ifadesini de taşımaktadır. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de teklik 3.kişi için iyelik kökenli kişi eki kullanılmamıştır.

Örnekler:

Tabğaç budunka beglik urı oğlın kul **boldı**, işilik kız oğlın küñ **boldı** (Ergin, 1999, s. 10).

“Çin milletine, beylik olmaya layık erkek evladı köle **oldu**, hanımlığa layık kız evladı (da) cariye **oldu**.”

On Ok budun emgek **körti** (Ergin, 1999, s. 14).

“On Ok milleti eziyet **gördü**.”

Ol töride üze eçim kağan **olurtı** (Ergin, 1999, s. 14).

“O töre üzerine amcam kağan **tahta çıktı**.”

Men [özüm kağan olurtukuma yir sayu] barmış budun ölü yitü yadağın yalının yana **kelti** (Ergin, 1999, s. 18).

“Ben kendim kağan oturduğumda, her yere gitmiş olan millet öle yite, yaya olarak çıplak olarak dönüp **geldi**.”

Eçim kağan olurupan Türk budunuğ yiçe **itdi**, **igit[t]i** (Ergin, 1999, s. 14).

“Amcam Kağan tahta oturup Türk milletini yeniden **düzenledi**, **besledi**.”

Çanın subça **yügürti**, süñükün tağça **yatdı**. Beglik urı oğlın kul **boldı**, işilik kız oğlun küñ **boldı**. Bilmedük üçün [yablağın üçün eçim kağan **uca bardı**.]

“Kanun su gibi **aktı**, kemiğin dağ gibi **yığıldı**. Beylik erkek evladın kul **oldu**, hanımlık kız evladın cariye **oldu**. Bilgisizliğiniz yüzünden, kötü (davranışının) yüzünden, amcam Kağan **vefat etti**.”

Ang ilki Tadığın Çoruñ boz [atıg binip **teğdi**.Ol at anda] **ölti**.İkinti İşbara Yamtar boz atıg binip **teğdi**.Ol at anda **ölti**. Üçünç Yigen Silig beğin kedimlig toruğ at binip **teğdi**. Ol at anta **ölti** (Ergin, 1999, s. 20).

“(Kül Tigin) ilk önce Tadıç Çor’un boz atına binip **hücum etti**. O at orada **öldü**. İkinci olarak İşbara Yamtar’ın boz atına binip **hücum etti**. O at (da)orada **öldü**. Üçüncü olarak Yiğen Siliğ Bey’in giyimli doru atına binip **hücum etti**. O at (da) orda **öldü**.”

Kül Tigin Azman ağıg binip oplayu **teğdi**. Altı erig **sancdı**. Sü [t]eğişinde yitiñç erig **kılıçladı** (Ergin, 1999, s. 24).

“Kül Tigin Azman akına binip atılarak **hücum etti**. Altı eri **mızrakladı**. Askerin hücumunda yedinci eri **kılıçladı**.”

Toğuz erig egire **tokıdı** (Ergin, 1999, s. 26).

“Dokuz eri evire çevire **dövdü**.”

İnim Kül Tigin **kergek boldı** (Ergin, 1999, s. 26).

“Kardeşim Kül Tigin **vefat etti**.”

Yoğcı sığıtçı Kıtañ Tatabı budun başlayu Udar señün **kelti**. Tabğaç kağanda İsiyi Likeñ **kelti**. Bir tümen ağı altun kumüş kergeksiz **kelürti**. Tüpüt kağanda bölün **kelti** (Ergin, 1999, s. 28).

“Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı milletinden başta Udar general **geldi**. Çin İmparatorluğu’ndan İsiyi Likeng **geldi**. On binlik hazine, altın, gümüş fazla fazla **getirdi**. Tibet kağanından vezir **geldi**.”

Kül Tigin koñ yılka yiti yigirmike **uçdı** (Ergin, 1999, s. 28).

“Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde **öldü**.”

T]ürk beglerin budunun ertingü ti **umuğ itdi öğdli** (Ergin, 1999, s. 54).

“Türk beylerini, milletini fevkalade çok **yüceltti**, **övdü**.”

Üze tuman **turdı**, asra toz **turdı** (Tekin, 2013, s. 20).

“Yukarıdan sis **bastırdı**, aşağıdan toz **kalktı**.”

Kuş og(l)ı **aztı**, kiyik oğlu yögürü **aztı**, kişi oğlu yorıyu **aztı** (Tekin, 2013, s. 20).

“Kuş yavrusu uçup yolunu **kaybetti**, geyik yavrusu koşup yolunu **kaybetti**, insanoğlu (da) yürüyüp yolunu **kaybetti**.”

Toruk at **semritti** (Tekin, 2013, s. 20).

“Zayıf at **semirdi**.”

Karı üpgük yıl yorumazkan **etdi** (Tekin, 2013, s. 21).

“Yaşlı hüthüt (kuşu) yıl ağarmazken (yani günler uzamadan) **öttü**.”

Oğlan kekük tezekin **bultı** (Tekin, 2013, s. 21).

“Oğlan kartal tezeğini **buldu**.”

Taň **tanlardı**, udu yir **varudı**, udu kün **tugdı** (Tekin, 2013, s. 21).

“Şafak **söktü**, yer **aydınlandı** (ve) güneş **doğdu**.”

Boz bulut **yorıdı**, bodun üze **yagdı** (Tekin, 2013, s. 24).

“Boz bulut **yürüdü**, halk üstüne yağmur **bıraktı**.”

Er busuşlug, teňri bulutlıg **boltı** (Tekin, 2013, s. 24).

“Adam kaygılı, gök bulutlu **oldu**.”

Üze teňri **esidti**, asra kişi **bilti** (Tekin, 2013, s. 25).

“(Beni) yukarıda tanrı **ışitti**, aşağıda insanoğlu **anladı**.”

tingalı olormışta eň ulugı tegin iki inileriñe inçe tep **tedi** (Gulcalı, 2015, s. 77).

“Dinlenmeye oturduklarında en büyük prens iki küçük kardeşine şöyle **dedi**.”

bo savıg eşidip üçünçi m(a)has(a)tve tegin iki eçileriñe ötrü inçe tep **ötündi** (Gulcalı, 2015, s. 78).

“Bu sözü duyup üçüncü prens Mahasatve iki abisine şöyle **söyledi**.”

bo monça savıg eçileriñe sözlep ötrü k(e)ntü köñülinte inçe tep **sakındı** (Gulcalı, 2015, s. 82).

“Bunca sözü ağabeylerine söyleyip sonra kendi gönlünde şöyle **düşündü**.”

inçip olarnıñ arasında **ağladı** (Gulcalı, 2015, s. 83).

“Böylece (Mahasatve) onların arasında **ağladı**.”

ol ödün tegin monça sözlep ol aç barş öskinte suna **yatdı** (Gulcalı, 2015, s. 89).

“O vakit prens bu şekilde söyleyip, aç kaplanın önünde uzanıp (ona kendisini sunarak) **yattı**.”

ol ödün aç barş kaçan bodis(a)t(a)vnıñ ömgenintin kan akmışın **körti** ötrü ol kanıg yalgayı etin barça yep **koddı** (Gulcalı, 2015, s. 92-93).

“O zaman o aç kaplan ne zaman Bodhisattva'nın damarından kan aktığını **gördü** sonra o kanı yalayıp etinin hepsini yiyip **bitirdi**.”

yime bodisavat tigin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg-lar kılmişin körüp ertünü buşuş-luğ kadguluğ bolup ıglayu balık-ka **kirdi** (Hamilton, 1998, s. 12).

*“Yine Bodisavat prens bu ülke insanlarının kötü işler yaptığını görerek fevkalâde kederli ve kaygılı hâlde ağlayarak şehre **girdi**.”*

küniçe ayıña munçulayu birip ağılıktaki ağı barım azkına **kaltı** (Hamilton, 1998, s. 14).

*“Her gün, her ay bu şekilde verip hazine dairesindeki hazine, mal-mülk çok az **kaldı**.”*

kaşım kan bodun tiliçe kırküp inçe **yarlıgkadı** erinç (Hamilton, 1998, s. 15).

*“Babam kağan, halkın dedikodusundan korkup öyle **buyurdu** şüphesiz.”*

ötürü tigin inçe tip **sakıntı** (Hamilton, 1998, s. 15).

*“Sonra prens şöyle deyip **düşündü**.”*

anta ötrü atlıg yüzlüg-ke inçe tip **ayıttı** (Hamilton, 1998, s. 16).

*“Bundan sonra ünvanlı ve önemli kişilere şöyle diyerek **sordu**.”*

tigin alķını taplamadı tek taluy ögüzke kirmişig **tapladı** (Hamilton, 1998, s. 18).

*“Prens (bunların) hepsini onaylamadı, sadece okyanusa açılmayı **onayladı**.”*

ertünü buşuşluğ **bolıtı** (Hamilton, 1998, s. 18).

*“Son derece **üzüldü**.”*

taķı kögüzlüg bodisvt teñri burķanķa inçe tip ötüg **ötündi** (Ş.Tekin, 1960, s. 13).

*“Ve yine tükenmez gönüllü Bodhisattva, Tanrı Burkan’a şöyle (bir) soru **sordu**.”*

teñri burķan inçe tip **yarlıkadı** (Ş.Tekin, 1960, s. 13).

*“Tanrı Burkan şöyle **buyurdu**.”*

*ol ödün alķınçsız kögüzlüg bodisvt inçe tip ötüg **ötünti** (Ş.Tekin, 1960, s. 16).*

*“O zaman tükenmez gönüllü Bodhisattva şöyle deyip ricada **bulundu**.”*

alķınçsız kögüzlüg bodisvt yana ikileyü **ötünti** (Ş.Tekin, 1960, s. 16).

*“Tükenmez gönüllü Bodhisattva yine ikinci defa **yalvardı**.”*

(kün) ay teñri körkin belgürtü(p) ... (n)omlayu yarlıķap ķutgaru **yarlıkadı** (Ş.Tekin, 1976, s. 45).

*“Güneş (veya) Ay Tanrısı kılıģına girip ... haşmetle vaaz vererek **haşmetle kurtardı**.”*

anı eşidip virutak ilig beg çantallarķa **yarlıg yarlıkadı** (Ş.Tekin, 1976, s. 47).

*“Bunu işitince Hükümdar Virûdhaka cellâtlara **emretti**.”*

Anıñ ara bir kuşlağı kuşka qovıtmış kögürçün munka tarkqa tegip şariputri arħantnıñ kölisine **sıkıntı** inçe ök qorqınçı **sönmedi** bezer titreyür erti (Ş.Tekin, 1976, s. 48).

“Bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir halde Şariputra'nın gölgesine **sığındı**, fakat korkusu **geçmedi**, titreyip duruyordu.”

antran qopup teñri burkannıñ köligesine sıkıntı anta timin ök qorqınçı ayınçı **söñti** (Ş.Tekin, 1976, s. 48).

“Oradan da kalkıp Tanrı Burkan'ın gölgesine sığındı, orada hemen korkusu **geçti**.”

muntada ulatı sansız tümen tınlıqlarqa köligesi öze asağ tusu **kılu varlıkadı** (Ş.Tekin, 1976, s. 48).

“Bundan sonra sayısız yaratıklara gölgesi ile **haşmetle hizmet etti**.”

sadagari inçe tip **tidi** (Ş.Tekin, 1976, s. 51).

“Sadâgari şöyle **dedi**.”

(kö)ñülin **birdi** (Ş.Tekin, 1976, s. 55).

“Seve seve **verdi**.”

amtı ol antağ kutluğ yağışlığ törü **alkıntı** (Ş.Tekin, 1976, s. 55).

“Şimdi bu saadet verici kurban âdeti **sona erdi**.”

bu savığ işidip niridani bramn yağışlığ yirdin önüp **bardı** (Ş.Tekin, 1976, s. 55).

“Bu sözü işitince Nirdhana brahman kurban yerinden kalkıp oraya **gitti**.”

tözün maytrınıñ toyın **boltı** (Ş.Tekin, 1976, s. 65-66).

“Asil Maytrı rahip **oldu**.”

bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan yene tört m(a)haraaç t(e)ñrilerke inçe tep **varlıkadı** (Ayazlı, 2012, s. 73-74).

“Bilge Tanrılar Tanrısı Buda, yine dört Maharaja Tanrılara söyle deyip **buyurdu**.”

bahşımız şakimuni t(e)ñri t(e)ñrisi burhan k(e)ntü özi meniñ tapıgımın ayağımın algalı ordomka karşımka kirü **y(a)rlıkadı** (Ayazlı, 2012, s. 92-93).

“Öğretmenimiz Sakyamuni Tanrı Tanrısı Buda bizzat kendisi benim hizmetimi, saygımı kabul etmek için sarayıma girme lütfünde **bulundu**.”

altı yüz yastuq çav içidin yüz yastuq birip qalğan biş yüz yastuq çav **kaldı** (Arat, 1964, s. 43).

“Altı yüz yastık paradan yüz yastığıni vermiş ve geride beş yüz yastık **kaldı**.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Eski Türkçede çokluk 1.kişi için **-mIz/-mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır. Görülen geçmiş zaman ekinin hem **d**'li hem de **t**'li şekillerine rastlanır.

Örnekler:

Eçim kağan birle ilgerü Yaşıl Ögüz Şantun yazıka tegi **süledimiz**. Kıriğaru Temir Kıpıgka tegi **süledimiz**. Kögmen aşa Kı[rkız yiriñe tegi **süledimiz**] (Ergin, 1999, s. 14).

*“Amcam Hakan ile doğuda Yeşil Nehir (ve) Şantung Ovası'na kadar ordu **sevk ettik**. Batıda Demir Kapı'ya kadar ordu **sevk ettik**. Kögmeni aşarak Kırgız ülkesine kadar ordu **sevk ettik**.”*

Tizligig **sökürtümüz**, başlıgıg **yükündürtümüz** (Ergin, 1999, s. 14).

*“Dizliye diz **cöktürdük**, başlıya **baş eğdirdik**.”*

İnim Kül Tigin birle **sözleşdimiz** (Ergin, 1999, s. 18).

*“Kardeşim Kül Tigin ile **konuştuk**.”*

Anı yañıp Türgi Yargün költe **bozdumuz** (Ergin, 1999, s. 20).

*“Onu dağıtıp Türgi Yargun Gölü'nde **bozğuna uğrattık**.”*

Karluğug **ölürtümüz**, **altımız** (Ergin, 1999, s. 24).

*“Karlukları **öldürdük**, (tutsak) **aldık**.”*

Barkın bedizin bitig taş[ın] bicin yılka yitiñ ay yiti otuzka **çok** **alkd[ımız]** (Ergin, 1999, s. 28).

*“Türbesini, resimini (ve) kitabe taşını Maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep **bitirdik**.”*

Kağan atıg bunda biz **birtimiz**. Siñilim künçuyug **birtimiz** (Ergin, 1999, s. 40).

*“Kağan adını burada biz **verdik**. Kız kardeşim prensesi **verdik**.”*

Bolçuda **sünüşdümüz** (Ergin, 1999, s. 44).

*“Bolçuda **savastık**.”*

Teñri yarlıkadı, **yañdımız** (Ergin, 1999, s. 68).

*“Tanrı lütfetti, **dağıttık**.”*

Öñreki er yoğuru [ıdıp] ı bar baş **aşdımız** (Ergin, 1999, s. 72).

*“Öndeki er çiğneyi verip ağaç olan tepeyi **aştık**.”*

anı üçün inçe sağını **tegintimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 39).

*“Bundan dolayı biz aciz kullar şöyle **düşündük**.”*

nırvanğa kirü kirü yarlıkamışına tegi alku nomlarağ ukıtdaçı maytrısmit yiti otuz ülüş uluğ nom bitigig bititü **teğintimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 40).

“Nirvana’ya haşmetle girinceye kadar olan hayatının bütün safhalarını öğreten yirmi yedi bölümlü Maytrısimit adlı büyük din kitabını, biz aciz kullar **yazdırdık.**”

alku işleyü **tükedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 59).

“Hepsini çalışarak **bitirdik.**”

az kılınçımız küçlüg bolup ezük savlar **sözledimiz** tağı yime kodıķı yavaz ed tavarlarığ satıgka tegzün tip **öğdümüz yıvdımız** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“Hırsımız güçlenip yalanlar **söyledik.** Ve yine bayağı, kötü malları satılsın diye **methettik, övdük.**”

adnağunun edgü edin tavarın **yirdimiz mündimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“Başkasının iyi malını **verdik ve kötüledik.**”

satık yuluğ oğrınta ant **antıktımız** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“Alım ve satım esnasında (yalan yere) **yemin ettik.**”

öngre yalañuķ (ajunınta)(erken) vr(h)ar senrem sa(nlıg) (sengik) (aşın) içgüsin **vidimiz (yunladımız)**(adınağuka) **birdimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“Vaktiyle insanlar (âlemindeyken) manastırlara ait (yiyecek) ve içeceği **yedik, (sarfettik)** ve (başkasına) **verdik.**”

(bu) (ayıg) kılınç küçinte (anta) (ölüp) uluğ tamularda **toğdumuz** tamulardın bu pratyak(anarak) kiçig tamularda **toğdumuz** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“(Bu kötü) amel yüzünden (orada) ölüp büyük cehennemlerde **doğduk.**(Bu cehennemlerden bu küçük (yani: cezası hafif) cehennemlerde **doğduk.**”

arığ arıg şznıg **küzedmedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Tertemiz olan dini **koruyamadık.**”

yam işin **işlemedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Yoga işini **yapmadık.**”

anıñ utlısın tüşin uzun ödün **teğintimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 139).

“Bunun cezasını uzun zaman **çektik.**”

arığ arıg şznıg **küzedmedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Tertemiz olan dini **koruyamadık.**”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Eski Türkçede görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ηIz / -ηUz** kişi ekleri kullanılmıştır. Bu ekin yanı sıra Orhun Abideleri'nde **η ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-gIz / -gUz** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamaktayız (bar-dı-gız). Eski Türkçenin Uygurca dönemi metinlerinde bu durumla karşılaşmamaktayız.

Örnekler:

Ögüm kıatun ulayu öglerim ekelerim keliñünüm kıunçuyarım bunça yime tirigi küñ boldaçı erti, ölügi yurtta yolta yatu **kaldacı ertigiz** (Ergin, 1999, s. 26).

*“Annem Hatun ve analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca yaşayanlar cariyeye olacaktı, ölenler yurtta yolda yatıp **kalacaktınız.**”*

Kül Tigin yok erser, kop **ölteci ertigiz** (Ergin, 1999, s. 26).

*“Kül Tigin olmasa hep **ölecektiniz.**”*

Iğar oğlanınızda taygununuzda yigdi **igidür ertigiz** (Ergin, 1999, s. 30).

*“Değerli oğlunuzdan, evladınızdan çok daha iyi **beslerdiniz.**”*

Uça **bardıgız** (Ergin, 1999, s. 30).

*“Uçup **gittiniz.**”*

ol ödün maharıt illeg edgü ögli tiginig buşuş-luğ körüp inçe tip yarlık-kağı amrak Oğlum! Ne için buşuş-luğ **keltiniz** (Hamilton, 1998, s. 12).

*“O zaman Maharıt hükümdar iyi düşünen prensi öfkeli görüp şöyle deyip buyurdu: “Sevgili oğlum ne için kederli **geldiniz?**”*

ed tavar miñ (miñ) tümen tümen kıurla ... **birdiniz** (Ş.Tekin, 1976, s. 58).

*“Mal mülk binlerce on binlerce defa **verdiniz.**”*

ol antağ ... **boltunuzlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 68).

*“Bu derece ... **oldunuz.**”*

kop kıamağ tınlıklar öze yarlık-kunçuçı biligin yüz kıp üç asanı ödte edgü kıılınç **yığdınız** (Ş.Tekin, 1976, s. 107).

*“Bütün yaratıklar içi merhamet ile yüz Kıalpa ve üç Asamkhyeya müddetince iyi ameller **biriktirdiniz.**”*

ötrü sudani bay er erdni inçe tip ayıtur ne oğurka ne tıtağın **kültünüz** erki (Ş.Tekin, 1976, s. 107).

*“Sonra zengin Sudhana-cevher şöyle der ve sorar: Hangi sebepten **güldünüz** acaba?”*

kördünüzmu (Ş.Tekin, 1976, s. 111).

“**Gördünüz mü?**”

tenri (yi)lerin kodup munt(a) **(kel)geli yarlıkadınız** (Ş.Tekin, 1976, s. 163).

“Tanrı ülkelerini bırakıp buraya **hasmetle geldiniz.**”

kutluğda kutluğ siz erür siz kim muntağ türlüğ oğulluğ erdnig on ay tüni kıarnınta kötüri **tutduunuz** (Ş.Tekin, 1976, s. 163).

“Bahtiyarlar bahtiyarı sizsiniz ki bunun gibi bir oğul cevherini on ayın gecesi karnınızda **taşadınız.**”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Eski Türkçede görülen geçmiş zaman çokluk 3.kişi çekiminde iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır. Bazen ise (**Ø**) eksiz kullanımlar görülmektedir.

Korkmaz bu ek için şöyle der: “ **olar > -lar** değişimi ile eski **ol** zamirinin erimesinden başlayarak, **-lar / -ler** eki, çokluk kavramı yanında şahıs kavramını da içine almış durumdadır ” ifadesine yer verir (Korkmaz, 1973, s. 177).

Örnekler:

Türk begler Türk atın **ıtı** (Ergin, 1999, s. 10).

“Türk Beyler Türk adını **bıraktı.**”

Buyrukı begleri yime **ölti** (Ergin, 1999, s. 14).

“Buyruğu (ve) beyleri de **öldüler.**”

Uluğ İrkin azkıña erin tezip **bardı** (Ergin, 1999, s. 20).

“Uluğ İrkin azıcık erle kaçıp **gitti.**”

Yanķında yalmasında yüz artuk okın **urtı** (Ergin, 1999, s. 20).

“Zırhından, kaftanından yüzden fazla ok ile **vurdular.**”

Ol tegdükde Bayırķunuğ ak adğırığ udluķın sıyu **urtı** (Ergin, 1999, s. 22).

“O hücum ettiğinde, Bayırku'nun ak aygırını, uyluğunu kırarak, **vurdular.**”

ķurıya kūn batsıķdaki Soğd Berçik er Buķaraķ uluş budunda Enik seņün Oğul Tarkan **kelti** (Ergin, 1999, s. 28).

“Batıda gün batısındaki Soğdlar, İranlılar, Buhara ülkesi halkından General Enik (ve) Oğul Tarkan **geldi.**”

On ok oğlum Türğiş kağanda Makaraç Tamğacı Oğuz Bilge Tamğacı **kelti** (Ergin, 1999, s. 28).

“On Ok oğlum Türğiş kağanından Mühürdar Makaraç (ve) Mühürdar Oğuz Bilge **geldi.**”

Olurtuķuma ölteçiçe sakınığma Türk begler budun oğirip sebinip toņtamış közi yügerü **körti** (Ergin, 1999, s. 32).

“Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti memnun olup sevinip, yere dikilmiş gözü yukarı **baktı**.”

Kaşım Türk Bilge Kağan olurtuğında Türk amtı begler kisre Tarduş begler Kül Çor başlayı ulayı şadpıt begler öñre Tölis begler Apa Tarqa[n] başlayı ulayı şad[pıt] begler bu [...] Taman Tarқан Toñukuk Boyla Bağa Tarқан ulayı buyruk [...] iç buyruk Sebig Kül İrkin başlayı ulayı buyruk bunca amtı begler kaşım kağanka ertinü ertinü ti umuğ **iftidi**? (Ergin, 1999, s. 54).

“Babam Türk Bilge Kağan tahta oturduğunda şimdiki Türk beyleri, sonra Tarduş beyleri; Kül Çor başta olarak, arkasından Şadpıt beyleri; önde Tölis beyleri; Apa Tarkan başta olarak, arkasından Şadpıt beyleri; bu ... Taman Tarkan, Tonyukuk Boyla Baga Tarkan ve buyruk ... iç buyruk; Sebig Kül İrkin başta olarak, arkasından buyruk; bunca şimdiki beyler, Babam Kağan’a fevkalade güzel destek **oldular**.”

[İki] süm[üz **b**]oldı (Ergin, 1999, s. 70).

“İki ordumuz **oldu**.”

Yabğusun şadın anda **ölürti** (Ergin, 1999, s. 76).

“Yabğusunu (ve) şadını **öldürdüler**.”

Ol sabığ eşidip On Oğ begleri budını kóp **kelti, vükünti** (Ergin, 1999, s. 76).

O sözü işitip On Ok beyleri ve halkı hep(si) **geldiler, boyun eğdiler** (Ergin, 1999, s. 76).

Yüz tabılku miñ **bolıtı** (Tekin, 2013, s. 22).

“Yüz hünnap ağacı bin **oldu**.”

Miñ tabılku tümen **bolıtı** (Tekin, 2013, s. 22).

“Bin hünnap ağacı on bin **oldu**.”

Tarığ **bişdi**, yaş ot **ündi** (Tekin, 2013, s. 24).

“Ekinler **olgunlaştılar**, taze otlar **çıktılar**.”

Ol üç tegitler hua çeçek tüş yemiş evdigeli aţaları elig begke ötünüp ayıtıp **kaltılar** (Gulcalı, 2015, s. 77).

“Üç prens çiçek, meyve (ve) yemiş toplamak için babaları hükümdar (olan) babasından rica edip (orada) **kaldılar**.”

anda monda inaru berü yorıyü bir ulug kamaşlıg berk arıgka kirip ötrü anda tıngalı **olordılar** (Gulcalı, 2015, s. 77)

“Oraya buraya, öteye beriye yürüyerek büyük, kamaşlı koyu bir ormana girip sonra orada dinlenmek için **oturdular**.”

ol ödün bo üç teginler öz öz köñüllerinteki sakınmış savların sözleşip ötrü örü turup ol arıg içinta ıakı içgerü **kirtiler** (Gulcalı, 2015, s. 79)

“O zaman bu üç prens kendi gönüllerinden geçen sözleri konuşup sonra yerlerinden kalkıp o orman içinden daha içeri **girdiler.**”

ança yorıyu yanı enüklemiş bir tişi barşıg **körtiler** (Gulcalı, 2015, s. 79)

“Öylece yürürken yeni yavrulamış bir dişi kaplan **gördüler.**”

ol bars üze önin öniñ y(a)rılıkançuçı köñül turgurup **irinçkediler tsuyurkadılar** (Gulcalı, 2015, s. 83)

“O kaplana ayrı ayrı merhametli gönül besleyip, (ona) **acıdılar, merhamet ettiler.**”

m(a)has(a)tve tegin ol barsnıñ açın torokın emgekin tolgakın tetrü körüp tegre tegzinip közin idi andıran keğerü umatın ür keç tetrü körü turup ötrü kodup öñi yorıp **bardılar** (Gulcalı, 2015, s. 83-84).

“Prens Mahasattve o kaplanın açılığını, zayıflığını, eziyetini, tam olarak izleyip etrafında dönüp dolaşıp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup sonra (bakmayı) bırakıp başka tarafa yürüyüp **gittiler.**”

ol ödün ol iki tegitler monçulayu sözleşü açılıgı kelip **yerinütiler yıgladılar** (Gulcalı, 2015, s. 94)

“O zaman bu iki prens şu şekilde konuşaral üzülüp **yerindiler, ağladılar.**”

ötrü t(e)rkin yanturu yanıp yıglaşu bayakı ol barş yatur oronko **bartılar** (Gulcalı, 2015, s. 94)

“Sonra hemen tekrar geri dönüp, ağlayarak az önceki o kaplan(ın) yattığı yere **vardılar.**”

anı körüp ök et’özlerin ol süñök üze kemişip ögsirep tınsırap **kamıldılar** (Gulcalı, 2015, s. 95)

“Onu görünce kendilerini o kemiklerin üzerine fırlatıp, kendilerinden geçerek **yıkıldılar.**”

ol ödün inanç-ları buyruğ-ları işidip kanka inçe tip **ötünti-ler** (Hamilton, 1998, s. 14-15).

“O zaman sadık dostları (ve) komutanları işitip hana şöyle **arz ettiler.**”

atlıg-lar inçe tip ötünti öñgi öñgi kızıganç kılmak **ayu birdi-ler** (Hamilton, 1998, s. 16-17).

“Ünvanlı kişiler şöyle diyerek arz ettiler. Türlü türlü kazanç elde etme (yollarını) **söyleyiverdiler.**”

ol ödün ögi kaçını inçe tip **tidî** (Hamilton, 1998, s. 20).

“O zaman annesi ve babası şöyle **söylediler.**”

ötrü bu yarlıg işidip biş yüz satıgçı eren-ler tirilipiçgerü **ötüg birdi-ler** (Hamilton, 1998, s. 21-22).

“Bunun üzerine bu fermanı işitip beş yüz tüccar kimseler toplanıp içeri (saraya) **müracaat ettiler.**”

kağamın edgü ögli tiginke kulluk ... barır biz ölser birle ölür biz kelser birle kelir biz tip ötüğ **birdi-ler** (Hamilton, 1998, s. 22).

“Hep birlikte İyi Düşünceli Prense hizmet [edeceğiz] gideceğiz, öleceksek birlikte öleceğiz, dönecekse birlikte döneceğiz, diye istek **bildirdiler.**”

ol biş yüz er kağamın ol körmez yirçike **ötünti-ler** (Hamilton, 1998, s. 22).

“Bu beş yüz adam hep birlikte bu gözleri görmeyen kılavuza **başvurdular.**”

tigin kıtu ülügi üçün adasız tudasız kaç kün içinte erdini-lig otrukka **tegdiler** yitti kün anta **tuntılar** (Hamilton, 1998, s. 27).

“Prensin talihi ve kısmeti olduğu için kazasız belasız birkaç gün içinde mücevherli adaya **ulaştılar,** yedi gün orada **dinlendiler.**”

tigin yirçi avıçka birle ikigü **kaltı-lar** (Hamilton, 1998, s. 28).

“Prens ile ihtiyar kılavuz ikisi birlikte (yalnız) **kaldılar.**”

kuvağda sekiz tümen dört miñ tınlıgı alkağın tözkerinçsiz burkan kıtuğa **könül turgurdılar** (Ş.Tekin, 1960, s. 18).

“Topluluktaki seksen dört bin canlı varlığın hepsi, anlaşılması güç Burkanlığa **iman ettiler.**”

viru(t)ak ili(g) beg basa basa şakilarağ utmak adak asra kılamak sav(lar)ag sözlemişiğe altı kıatunlar yirinçülüg bolup tod tolı savın **utruntılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 47).

“Hükümdar Virûdhaka çok sonra Şâkyakarı yenmek, ayakaltına almak(gibi) sözler sarf ettiğinden dolayı altı kraliçe kötü olup fena sözlerle birbirlerine **muhalefet ettiler.**”

antada basa barnaslıg bay bedük kişiler oğlanı yaşı purnı vimali gavanpati subahuda ulatı biş inallar arhant kıtın **bultılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 51).

“Bundan sonra Benares eşrâfinin çocukları Yaşa, Pûrna, Vimali, Gavâmpati, ve Subâhu'dan ibaret beş vekil (inal) veliliğe **ulaştılar.**”

bu yir suvda on yağı arhant toyınlar **boltılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 51).

“Bu dünyada on yeni veli-rahip **oldular.**”

kiçig balık az inallar inçe tip sakınç **sakıntılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 51).

“Kiçiğ, Balık, Az ve Inallar şöyle **düşündüler.**”

tegingteçi dıntarlar ed tavar bulup ertinü ögrünçülüğ **sevinçlig boldılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 58).

“(Sadakayı) kabul eden rahipler mal mülk bulup çok **sevindiler.**”

alku meniğ edgü öglilerim **boltılar** (Ş.Tekin, 1976, s. 84).

“Hepsi benim dostlarım **oldular.**”

ol el uluş içinte ikileyü tağı süü çerig adası üzeki karkınç ayınç bultuğmağay t(e)ñrim tep **ötündiler** (Ayazlı, 2012, s. 73).

anta ötrü ol üdün dört m(a)haraaç t(e)ñriler t(e)ñri t(e)ñrиси burhannıñ y(a)rlıgın esidip yine inçe tep **ötündiler** (Ayazlı, 2012, s. 82-83).

“Ondan sonra o vakit dört Maharaja Tanrılar, Tanrılar Tanrısı Buda'nın emrini işitip şöyle malumatta **bulundular.**”

“O ülke içinde yeniden askeri tehlikeye dayalı korkular ortaya çıkmayacak, efendim diye **belirttiler.**”

bo nom erdini üze ağır ayak köñül öritmiş k(e)rgek tep **ötündiler** (Ayazlı, 2012, s. 87).

“Bu öğreti mücevheri ile saygılı düşünceler beslemiş olsa gerek, diye **belirttiler.**”

ötrü ol dört m(a)haraaç t(e)ñriler t(e)ñri t(e)ñrиси burhannıñ y(a)rlıgın esidip yine inçe tep **ötündiler** (Ayazlı, 2012, s. 97).

“Tanrısı Budanın buyruğunu işitip tekrar saygıyla **arz ettiler.**”

öñi öñi bitiglerig **körkitdiler** (Ayazlı, 2012, s. 119).

“Başka başka bitapları **gösterdiler.**”

Olumsuz Çekimi:

Eski Türkçede görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılır. Çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır.

1. Teklik Kişi: kör- me -di-m	boz- ma -du-m	bar- ma -tı-m
2. Teklik Kişi: kör- me -di-ñ	boz- ma -du-ñ	bar- ma -tı-ñ
3. Teklik Kişi: kör- me -di-ø	boz- ma -dı-ø	bar- ma -tı-ø
1. Çokluk Kişi: kör- me -di-miz	boz- ma -du-muz	bar- ma -tı-mız
2. Çokluk Kişi: kör- me -di-ñiz	boz- ma -du-ñuz	bar- ma -tı-ñiz

3. Çokluk Kişi: kör-**me**-di-ler boz-**ma**-dı-lar bar-**ma**-tı-lar

Örnekler:

İlgerü Şantun yazıka tegi süledim, taluyka kiçig **tegmedim** (Ergin, 1999, s. 2).

“Doğuda Şantung Ovası ’na kadar ordu sevk ettim, denize henüz **ulaşmadım.**”

Birigerü Tokuz Ersinke tegi süledim, Tüpütke kiçig **[teg]medim** (Ergin, 1999, s. 2).

“Güneyde Dokuz Ersin ’e kadar ordu sevk ettim, Tibet ’e henüz **ulaşmadım.**”

Yarıkında yalmasında yüz artuğ okın urtı, yüziğe başına bir ok **t[egürmedi ...]** (Ergin, 1999, s. 20).

“Zırhından kaftanından yüzden fazla ok ile vurdular, yüzüne başına bir tane **değdirmedi.**”

Kül Tigin ögsüz akmın binip tokuz eren sançdı, orduğ **birmedi** (Ergin, 1999, s. 26).

“Kül Tigin öksüz akına binip dokuz eri mızrakladı, merkezi **vermedi.**”

Üze Tenri ıduğ yir sub [eçim ka]ğan küt **taplamadı** erinç (Ergin, 1999, s. 48).

“(Bu hareketi) yukarıdaki Tanrı, (aşağıdaki) mukaddes yer, su, amcam kağanın ruhu **tasvip etmedi** şüphesiz.”

[... Karluk il]teber yok bolmuş, inisi bir korg[anka [...] [... ar]kışı **kelmedi** (Ergin, 1999, s. 50).

“Karluk valisi yok olmuş, küçük kardeşi bir kaleye (kaçmış) ... Kervanı **gelmedi.**”

Ol sabığ eşidip tün udısıkıım **kelmedi**, küntüz olursıkıım **kelmedi** (Ergin, 1999, s. 68).

“O sözü işitip gece uyuyacağım **gelmedi**, gündüz oturacağım **gelmedi.**”

Tenri yarlıkazu bu Türk budun ara yaraklıg yağıg **veltürmedim**, tögünlüg atıg **yügürtmedim** (Ergin, 1999, s. 80).

“Tanrı korusun, bu Türk milleti arasında silahlı düşmanı **kosturmadım**, damgalı atı **kosturmadım.**”

kuanşı im puzar alğalı **unamadı** (Ş. Tekin, 1960, s. 16).

“Kuanşı İm Puzar almaya **razı olmadı.**”

ne erser asıgka tusuka **kirmedı** (Gulcalı, 2015, s. 83).

“Nasılsa (hiçbir) fayda **getirmedi.**”

Ol aç barş yegeli **tetinmedi** (Gulcalı, 2015, s. 90).

“O aç kaplan (onu) yemeye **cesaret edemedi.**”

ötrü bodis(a)t(a)v örü turup inaru berü körüp bı bıçgu tilep **bulmadı** (Gulcalı, 2015, s. 90).

“Sonra Bodhisattva ağaya kalkıp, öteye beriye bakınıp, bıçak arayıp **bulamadı.**”

bizni birle **barmadı** (Gulcalı, 2015, s. 95).

“Bizimle **gelmedin.**”

yavlak b(e)lgü utlısı idi ezüg **bolmadı** (Gulcalı, 2015, s. 107).

“(Bu) fenalığın işareti hiç hayırlı **olmadı.**”

birgü **bulmadı** koltğuçılar yığlayu barsar tigin yime ığlayu kalır erti (Hamilton, 1998, s. 13).

“Sadaka (verecek görevli) **bulamadılar**, dilenciler ağlayarak giderken prens de (arkalarından) ağlayıp kalırdı.”

tigin alķunu **taplamadı** tek taluy ögüzke kirmişig tapladı (Hamilton, 1998, s. 18).

“Prens (bunların) hepsini **onaylamadı**, sadece okyanusa açılmayı onayladı.”

ol ödün kaçnı kaçnı bu ötüğ sav işidip neğ kiginç **birü umadı** (Hamilton, 1998, s. 18).

“O anda babası han bu istirhamı işitmesine rağmen hiçbir **cevap veremedi.**”

ötrü kaçnı kaçnı **arlığ-kamadı** (Hamilton, 1998, s. 20).

“Bunun üzerine babası han **ferman buyurmadı.**”

yime kaçnı inçe tip yarlığ-kaçnı tıdu umadım erkim **tükemedi** (Hamilton, 1998, s. 23).

“Yine han şöyle buyurdu: Engellemeye gücüm yetmedi, kudretim **yetmedi.**”

Ötrü yarlığın işidip kim neğ **üntemedi-ler** (Hamilton, 1998, s. 26).

“Hemen sonrasında buyruğunu işitmesine rağmen (hiçbir) kimse ses **çıkarmadılar.**”

tepreyü **vorıvu umadı** (Hamilton, 1998, s. 29).

“Kımıldayıp **yürüyemedi.**”

“kimke yime neğ nom nomlay(u) **ya(r)lıkamadı** (Ş.Tekin, 1976, s. 50).

“(Henüz) hiç kimseye dini öğretmek lütfünde **bulunmadı.**”

(n)eğ asağın **bulmadım** (Ş.Tekin, 1976, s. 63).

“Hiç faydasını **görmedim.**”

arığ arığ şznığ **küzedmedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Tertemiz olan dini **koruyamadık.**”

yam işin **işlemedimiz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Yoga işini yapmadık.”

3.1.2. Eski Anadolu Türkçesinde Görülen Geçmiş Zaman

Eski Türkçe döneminde görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılmaktaydı. Ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülmekteydi. Ek, 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde, daima dar-düz ünlülü olarak **-DI** biçiminde kullanılıyordu. Çekiminde de iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmaktaydı.

Eski Anadolu Türkçesini dönemine geldiğimizde görülen geçmiş zaman **-dI / -dU** ekleriyle yapılmaktadır. Görülen geçmiş zaman eki bu dönemde ötümlülük -ötümsüzlük uyumuna tabi değildir. Bu nedenle ekin ünsüzü daima **d**'dir ve **t**'li şekiller görülmez. Ayrıca görülen geçmiş zaman eki 1. ve 2.kişi teklik ve çokluk çekiminde daima yuvarlak ünlülü olarak **-dU** biçimindedir. Ek, 3.kişi teklik ve çokluk çekiminde ise ekin ünlüsü daima dar-düz olarak **-dI** biçiminde kullanılır. Çekiminde de iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır.

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman çekimi tıpkı Eski Türkçede olduğu gibi iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenir ve yine Eski Türkçede olduğu gibi ek, 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde, daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır. Bu yönleriyle Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile koşutluk gösterir. Ancak bu dönemde **t**'li şekillerin görülmemesi yönüyle Eski Türkçeden farklılık arz eder. Ayrıca bu dönemde ekin, 1.ve 2.kişi teklik ve çokluk çekiminde daima yuvarlak ünlülü olarak (**-dU**) kullanılması da Eski Türkçeden farklılık arz eder.

Görülen geçmiş zaman çekiminde farklılık arz eden bir diğer durum ise Eski Türkçede çokluk 1.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-mIz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyor idi. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise iyelik kökenli kişi eki olarak **-k, -k** eki kullanılmıştır. Bu durum bize bu hususta çokluk 1.kişi çekiminde Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesi arasındaki önemli bir farklılığı göstermektedir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-k** kullanılmıştır.

Buna göre iyelik kökenli kişi ekleriyle çekim şu şekildedir.

1.Teklik Kişi: **-dU-m**

2.Teklik Kişi: **-dU-ŋ**

3. Teklik Kişi: **-dI**

1.Çokluk Kişi: **-du-ğ /-dü-k**

2. Çokluk Kişi: **-dU-ηUz**

3. Çokluk Kişi: **-dI / -dI-lAr**

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi: bil-**dü**-m sığın-**du**-m

2.Teklik Kişi: bil-**dü**-η sığın-**du**-η

3. Teklik Kişi: bil-**di**-Ø sığın-**dı**-Ø

1.Çokluk Kişi: bil-**dü**-k sığın-**du**-ğ

2. Çokluk Kişi: bil-**dü**-ηüz sığın-**du**-ηuz

3. Çokluk Kişi: bil-**di**-ler sığın-**dı**-lar

Eski Türkçede görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılıyordu. Eski Anadolu Türkçesinde de görülen geçmiş zamanın olumsuzu Eski Türkçeye paralel olarak **-mA-** ile yapılmaktadır. Çekiminde ise tıpkı Eski Türkçede olduğu gibi iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi: getir-**me**-dü-m bas-**ma**-du-m

2.Teklik Kişi: getir-**me**-dü-η bas-**ma**-du-η

3. Teklik Kişi: getir-**me**-di-Ø bas-**ma**-dı-Ø

1.Çokluk Kişi: getir-**me**-dü-k bas-**ma**-du-ğ

2. Çokluk Kişi: getir-**me**-dü-ηüz bas-**ma**-du-ηuz

3. Çokluk Kişi: getir-**me**-di-ler bas-**ma**-dı-lar

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Eski Türkçe döneminde 1.teklik kişi görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılıyordu ve çekiminde **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmakta idi. Ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülmekteydi. Tıpkı Eski Türkçedeki gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de görülen geçmiş zaman teklik 1.kişi çekiminde **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmaktadır. Ancak bu dönemde 1.teklik kişi çekiminde ekin ünlüsü daima

yuvarlaktır ve Eski Türkçede karşılaştığımız **t**'li şekillere rastlamayız. Eski Anadolu Türkçesi bu yönüyle Eski Türkçeye bir yandan koşutluk arz ederken diğer yandan da farklılık gösterir.

Örnekler:

ışitdüm ki bir çaçalun bir bāğ katında ini varıdı (Korkmaz, 1973, s. 207).

*“**İşittim** ki bir çakalın bir bağ yanında bir yuvası vardı.”*

Bir kaç gündi kim **avladum**, **vidüm** (Korkmaz, 1973, s. 207).

*“Birkaç gündür **avladım**, **yedim**.”*

pes eşek tizcek döndi, eyitdi: iy qarındaş, ırakdan ol eyitdügün maķāmuñ eserin **tuydum** ve çiçekler kokuşu dimāğum tāze kıldı (Korkmaz, 1973, s. 208).

*“Daha sonra eşek hızlı bir şekilde döndü, söyledi: Ey kardeş! Uzaktan o söylediğin makamın alâmetini **duydum** ve çiçeklerin kokusu zihnimi açtı.”*

eger ben böyleyidügin bilsem bir kezden **gelüridüm** (Korkmaz, 1973, s. 208).

*“Eğer ben böyle olduğunu bilsem hemen **gelirdim**.”*

bilün kim ben bu cihāndan nasībüm **aldum** ve rızk kim ezelde kısmet olmuşdı, **vidüm**. rüzigāruñ acısın datlusın **datdum** (Korkmaz, 1973, s. 209).

*“Bilin ki ben bu dünyanın nasibini **aldum** ve rızk(ım) ezelden kısmet olmuştu, **yedim**, hayatın acısını tatlısını **tattım**.”*

bu hikāyeti anuñıçuñ **didüm** (Korkmaz, 1973, s. 210).

*“Bu hikāyeyi onun için **anlattım**.”*

işbunca halāyık arasında ben sıdık ve toğrulık eserin ve islām nişanın sende **gördüm** (Korkmaz, 1973, s. 211).

*“Bunca hizmetçi arasında ben sadakat ve doğruluk alâmetini, İslam nişanını sende **gördüm**.”*

iy girçek dost ben bu işün kolayın **bildüm** ve bu derdün dermānın **anladum** (Korkmaz, 1973, s. 212).

*“Ey gerçek dost ben bu işin kolayını **buldum** ve bu derdin çaresini **anladım**.”*

benüm adum Zirekdür. sürüm varıdı **yavu kuldum**, anı isteyü yürirem (Korkmaz, 1973, s. 235).

*“Benim adım Zirek'tir. Sürüm vardı **kaybettim**, onu bulmak için dolaşıyorum.”*

ben ırak yirden gelürem ve kórkuulu yirler geçüb iki menzili bir kılmışdan ve bir haber **getürdüm** (Korkmaz, 1973, s. 251).

“Ben uzak yerden geliyorum, iki menzili bir ettikten (sonra) korkulu yerleri geçtim ve bir haber getirdim.”

hiç kimse söz açmadın gendü başladı ki siz dükeliñüz bilürsüz ki ben cānavar yimekten ve kan dökmekten elüm cekdüm (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Hiç kimse sözü açmadan (söze) kendi başladı: Sizin hepimizi bilirsiniz ki ben hayvan yemekten ve kan dökmekten elimi cektim.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** kişi eki kullanılır. Görülen geçmiş zaman 2.teklik kişi ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır (**dU**). Ek hep **d**'li şekliyle kullanılır ve ekin **t**'li şekillerine rastlamayız.

Eski Türkçede de görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** kişi eki kullanılmaktaydı ve ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülmekteydi (**-DX**). Bunun yanı sıra 2.teklik kişide ekin hem dar hem de yuvarlak ünlülü şekillerine rastlamakta idik. Ayrıca Orhun Abideleri'nde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamakta idik: **-DXg** => bar-dı-ġ. Eski Türkçenin Uygurca dönemi metinlerinde ise bu durumla karşılaşmıyorduk.

Eski Türkçeye paralel olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde de görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** kişi eki kullanılır (**dU-ŋ**). Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçeye paralellik gösterir. Ancak bu dönemde 2.teklik kişi çekiminde ekin ünlüsü daima yuvarlaktır ve ayrıca Eski Türkçede karşılaştığımız **t**'li şekillere rastlamayız. Ayrıca da Orhun Abideleri'nde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eki de Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülmemektedir. Görüldüğü üzere Eski Anadolu Türkçesi görülen geçmiş zaman teklik 2.kişi çekimi, Eski Türkçeye bir yandan koşutluk arz ederken diğer yandan da farklılık gösterir.

Örnekler:

kurd eyitdi: şāz geldün ve şāzî getürdün! (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Kurt söyledi: Hoş geldin ve sefa getirdin.”

alnumuz girincin açduñ (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Yüzümüzü gülümsettin.”

ya'ni: iy haris nefis, kendü ayağunıla ölümüne karşı yarduñ (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Yani, ey hırslı nefis! Kendi ayağınla (kendi) ölümüne karşı **geldin**”

eşekliğünden çakal sözine uyub belâ dāmına **düşdün** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Eşekliğinden çakal sözüne uyararak bela tuzağına **düştün**.”

sad hezārān ma’ānî ve nasāyih incülerin rāyigān etegüme **dökdün** ve kırdaslık sevgüsün yirine **getürdün**, diyü imdi ihtiyār elüñdedür (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Yüz binlerce mana ve nasihat incilerini bol bol eteğime **döktün** ve kardeşlik sevgisini yerine **getirdin**, diyerek şimdi seçmek (senin) elindedir.”

tatlu helālünğden **ayrıldun** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Tatlı eşinden **ayrıldın**.”

eyü tedbîr **kıldun** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“İyi tedbir **aldın**.”

Bir zemāndan sonra sordu ki ne divsin ve ne işe **geldün** ? (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Bir zamandan sonra sordu: Nasıl şeytansın ve ne iş için **geldin**?”

husrev anı görüb sevindi, sordu ki: hōca ol gün niçün **dimedün**? (Korkmaz, 1973, s. 233).

“Padişah onu görüp sevindi, sordu: Hoca o gün niçin **demedin** ?”

her ne tedbîr ki **kıldun** (Korkmaz, 1973, s. 237).

“Her ne çare **buldun**.”

iy müşfik u mihrübān ata, bu fasîh, nasîh kelimāt birle kim ‘İsā nefesi gibi ölmüş göñlümüzi **diriltdün** ve Hızır gibi hikmet āb-ı hayātı gibi hayātın cānumuz üzre **dökdün** (Korkmaz, 1973, s. 237).

“Ey merhametli ve şefkatli baba! Bu düzgün ve öğüt verici kelimeler ile İsa’nın nefesi gibi ölmüş gönlümüzü **dirilttin** ve Hızır gibi hikmetin ölümsüzülük suyu gibi hayatını canımızın üstüne **döktün**.”

sordu kim: neye **güldün**? (Korkmaz, 1973, s. 239).

“Sordu: Niçin **güldün**?”

her çend ki merrih gibi kin ve gāzabıla tolmuşam, ammā nideyin gendü evüğe **geldün** (Korkmaz, 1973, s. 257).

“Her ne kadar Merih gezegeni gibi öfkeyle ve gazapla dolmuşum ama ne yapayım kendi evine **geldin**.”

hağ te‘ālā rahmet kâpusın açub hitāb geldi ki çün sen kullıguñıla bir kulumuz aç öldügiyiçün böyle **gussalandun**, biz dahı kendü pāzişāhlıgumuzıla senün hurmetüne dört yıl ilüñden ölümi götürdük (Korkmaz, 1973, s. 282).

“*Hak teâla rahmet kapısını açıp hitap etti: Çünkü sen kulluğunla bir kulumuz aç öldüğü için böyle **kederlendin** bizde kendi padişahlığımızla senin hürmetine dört yıl ülkenden ölümü kaldırdık.*”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman 3.teklik kişide ek daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır (–**dI**). Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekinde ötümlülük-ötümsüzlük uyumu yoktur bu nedenle ekin **t**'li şekilleri görülmez ve ek bu dönemde daima **d**'li şekliyle kullanılır (–**dI**). Ayrıca teklik 3.kişi çekiminde kişi eki kullanılmaz. Bu durum bize bu noktada gösteriyor ki kip eki hem şahsı hem de zamanı ifade etmektedir.

Eski Türkçede de 3.teklik kişide görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima dar-düz ünlülü olarak kullanılıyor idi. Bununla birlikte Eski Türkçede ekin **t**'li şekilleri de görülüyordu. Ayrıca Eski Türkçede de Eski Anadolu Türkçesi döneminde de teklik 3.kişi çekiminde kişi eki kullanılmamıştır. Bu durumda kip eki hem şahsı hem de zamanı ifade etmektedir. Görüldüğü üzere ötümlülük-ötümsüzlük uyumu dışında görülen geçmiş zaman teklik 3.kişi çekiminde Eski Anadolu Türkçesi ile Eski Türkçe koşutluk gösteriyor.

Eski Türkçeden günümüze Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde teklik 3.kişide çekim yaparken ek kullanılmamıştır. Demek ki teklik 3.kişide kullanılan zaman eki şahıs ifadesini de taşımaktadır ve bu yüzden herhangi bir ek kullanılmamıştır. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de teklik 3.kişi için iyelik kökenli kişi eki kullanılmamıştır.

Ergin, “Teklik 3.kişinin eksiz olması sebebiyle bu şahısta şekil ve zaman ekinin şahıs ifadesini de taşıdığını” belirtir (Ergin, 1998, s. 287).

Örnekler:

melik zâde **eyitdi** (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Şehzade **anlattı.**”

her gün dîvâr delüğinden girüb yemiş **yirdi** ve telef **iderdi** (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Her gün duvarın deliğinden girip yemiş **yirdi** ve telef **ederdi.**”

“bâgubân delüğü **dutdı.**” (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Bahçıvan deliği **kapattı.**”

“çaçalı belâ dâmına **bırakdı.**” (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Çakalı bela tuzağına **düşürdü.**”

“bāğubān kıyruğundan götürüb taşra **atdı.**” (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Bahçıvan kıyruğundan (tutarak) götürüp dışarıya **attı.**”

çağal arğun arğun eşek katına **geldi,** rûzigâr zahmetinden **sordı, eyitdi** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Çakal yavaş yavaş eşeğin yanına **geldi,** zamane sıkıntısından **sordı** (ve) **dedi.**”

çağal sıçrayub eyer üstüne oturdu. sanasın saltanat tahtına **oturdu** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Çakal sıçrayıp eyer üstüne oturdu, sanarsın (ki) saltanat tahtına **oturdu.**”

çûn pâzişâhuñ devleti ve saltanatı nevbeti âhire **irdi,** gece gündüz geli gide pâzişâhuñ ‘ömri defterin **dürdi** (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Çünkü padişahın devlet ve saltanat nöbeti sona **erdi,** gece gündüz gelip geçerek padişahın ömür defterini **dürdü.**”

kağâ bir taş ardında **sindi** (Korkmaz, 1973, s. 225).

“Karga bir taş arkasında **saklandı.**”

deve bir dem suya **bağdı** (Korkmaz, 1973, s. 225).

“Deve bir süre boyunca suya **baktı.**”

Div bu sözleri hâtırına alıb revâne **oldı** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Şeytan bu sözleri aklında tutarak yola **çıktı.**”

dindâr katına **irdi** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Dindarın yanına **vardı.**”

dindâr heybeti divi şöyle **havrete bıraktı** kim hergiz söylemege mecâlî **kalmadı.** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Dindarın heybeti şeytanı öyle **sasırttı** ki asla söylemeye mecâlî **kalmadı.**”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman 1.çokluk kişi eki **-dU** ‘dür ve ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. Çekiminde **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılır (**-du-ğ / -dü-k**). Bu dönemde ek hep **d**’li şekliyle kullanılır ve ekin **t**’li şekillerine rastlanmaz. Ekin bu dönemde daima yuvarlak ünlülü olması bakımından ve ekin daima **d**’li şekliyle kullanılıyor olması bakımından Eski Türkçeden farklılık arz eder.

Asıl önemli farklılık ise Eski Türkçede çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-mİz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyor idi. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise **-ğ, -k** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır. Bu durum bize bu hususta

çokluk 1.kişi çekiminde Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesi arasındaki önemli bir farklılığı göstermektedir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-k** kullanılmıştır.

Ergin, “Eski Türkçede çokluk 1.kişi için **-mız / -miz** ekinin kullanıldığını söyler. Batı Türkçesine geçerken ise bu ekin atıldığı yerine **-duğ, -dük** partisipinin tesiri ile ortaya çıktığı anlaşılan bir **-k, -k** ekinin varlığından bahsedip **-mız / -miz** ekinin yerine geçtiğini” ifade eder (Ergin, 1998, s. 287).

Korkmaz bu ek için “Çokluk 1.kişi çekiminde **-k** ekinin aslında bir iyelik eki olmadığını, Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için **-mız (<biz)** eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarla çekime giren **-dük** çokluk birinci şahıs ekindeki **-k**’nın bulaşma (contamination) yoluyla **-DI** geçmiş zaman kipine aktarılması **-k** ‘yı çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir” ifadesine yer verir (Korkmaz, 2009, s. 572).

Örnekler:

olmaya konuk **buhl itdük** sana (Korkmaz, 1973, s. 225).

“Sana konuk olmaya **cimrilik ettik.**”

zîrâ çok tonlular **gördük** kim tonı eskiyince kefene girdi (Korkmaz, 1973, s. 223).

“Çünkü çok elbiseliler **gördük** ki elbisesi eskiyince kefene girdi.”

hağ ʿinâyeti birle **şürü^c kılduk** (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Allah’ın yardımı ile **başladık.**”

havâdis-i belâları öñinden kaçub nâ-murâdlık bucağında **sığınduk** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“Bela haberlerinin önünden kaçıp muradına erişememişler köşesinde **sığındık.**”

dükeli tâğ u revâğ-ı mürüvvet-i dünyeden ʿanâ^cat bucağına **sındük** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“Tamamen insanlık barınaklarının hepsinden kanaat köşesine **saklandık.**”

çün bizüm geçmiş ulularumuz arasında ʿâdet eyledür. biz dahı ol ʿâdeti terk **itmedük** (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Çünkü bizim geçmiş büyüklerimiz arasında adet öyledir. Biz de o âdeti terk **etmedik.**”

ne du^câları ve ne sadakayla **bulduk** (Korkmaz, 1973, s. 269).

“Ne dualarla ve ne sadakalarla **bulduk.**”

Ol güçte tahammül **idemedük** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“O zulme tahammül edemedik.”

çiftüm alub pâzişâh sâyesine sığınu **geldük** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“Eşimi alıp padişah gölgesine sığınmaya geldik.”

ayruklar dikdi, biz **vidük** (Korkmaz, 1973, s. 278).

“Başkaları dikti. Biz yedik.”

bu kitâbuñ adın Destür-ı Şâhi **koduk** (Korkmaz, 1973, s. 278).

“Bu kitabın adını Destür-ı Şâhi koyduk.”

hağ teâlâ rahmet kapusın açub hitâb geldi ki çün sen kulluğunla bir kulumuz aç öldügiyiçün böyle ğussalanduñ, biz dahı kendü pâzişâhlığumuzla senüñ hurmetüñe dört yıl ilün den ölümü **götürdük** (Korkmaz, 1973, s. 282).

“Hak teâla rahmet kapısını açıp hitap etti: Mademki sen kulluğunla bir kulumuz öldüğü için böyle kederlendin bizde kendi padişahlığımızla senin hürmetine dört yıl ülkenden ölümü kaldırdık.”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋUz** kişi eki kullanılmıştır. Bu dönemde hem görülen geçmiş zaman eki hem de iyelik kökenli kişi ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır. Ayrıca bu dönemde ek hep **d**’li şekliyle kullanılır ve ekin **t**’li şekillerine rastlanmaz. Eski Türkçede ise görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋIz/ -ŋUz** ekleri kullanılmakta idi. Bu ekin yanı sıra Eski Türkçenin Orhun Abideleri döneminde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-gIz/ -gUz** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamakta idik (bar-dı-gız).

Eski Anadolu Türkçesi dönemde ekin **t**’li şekillerine rastlanmaması, ayrıca bu dönemde hem görülen geçmiş zaman ekinin hem de iyelik kökenli kişi ekinin ünlüsü daima yuvarlak ünlülü olması yönüyle Eski Türkçeden farklılık arz eder.

Örnekler:

bu ğurûr şarâbı aldanmağından ve harâm şarâbı esrimeğinden dünyānuñ az hoşluğına **aldandunuz** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Bu gurur şarabının aldaticılığından ve haram şarabın sarhoş ediciliğinden dünyanın az hoşluğuna aldandınız.”

illâ anuñ zulminden ki za’iflere **didünüz** hayrı yokdur (Korkmaz, 1973, s. 249).

“Mutlaka onun zayıflara, zulmünden başka hayrı yoktur dediniz.”

bizi ol kullığa kabül **kaldunuz** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“Bizi o kulluğa kabul ettiniz.”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 3.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır. Bu dönemde görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima **d**’li şekliyle kullanılır ve Eski Türkçede karşılaştığımız **t**’li şekliyle kullanımına rastlanmaz. Eski Türkçede olduğu gibi bu dönemde 3.çokluk kişi görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima dar-düz şekildedir (**-dI**). Görüldüğü üzere ekin t’li kullanımı dışında Eski Anadolu Türkçesi ile Eski Türkçe arasında koşutluk gözlenir.

Korkmaz bu ek için “Bilindiği üzere **olar** > **-lar** değişimi ile eski **ol** zamirinin erimesinden başlayarak, -lar / -ler eki, çokluk kavramı yanında şahıs kavramını da içine almış durumdadır” ifadesine yer verir (Korkmaz, 1973, s. 177).

Örnekler:

eşeğe bu söz yavlağ hoş geldi, yuların çakal eline virdi, tiz tiz yola girüb gittiler (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Eşşeğe (tilkinin) bu sözü (kulağına) hoş geldi, yularını çakalın eline verdi (ve) hemencecik yola düşüp gittiler.”

çakal eşekden inince itler karmaladılar (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Çakal eşekten inince köpekler parçaladılar.”

sanasın bu beyti anuñ hakkında didiler (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Sanırsın ki bu beyti onun hakkında söylediler.”

şâh-zâdeler evitdiler (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Şehzadeler söylediler.”

birez vaktan sonra gördi şehirdinyañadın er ü ‘avret, atlu yaya sancak nağ(k)äreyle geldiler (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Biraz sonra şehir tarafından erkek ve kadın, atlı, yaya, sancak mehteriyle geldiler.”

çün yakın irdiler, atdan indiler. cümle yayağ olub ırakdan turdılar, yüz yire urdılar (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Çünkü yaklaştılar, attan indiler. Hepsi yaya olup uzakta durdular, yüzü yere (doğru) yattılar.”

bir kaç mu’teber kişiler ilerü geldi. bu kuluñ elin öpdiler; nef’is tönlar geyürüb dürr ü cevâhir saçdılar. tâzı ât biñdürüb şehirdinyaña revân oldılar (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Birkaç itibarlı kişi öne (doğru) çıktı. Bu kölenin elini **öptüler**; çok güzel elbiseler giydirip inci ve mücevher **sactılar**. Tazı (gibi) bir ata bindirip şehre doğru yola **koyuldular**.”

Elin alub tahta **geçürdiler**. ‘üdu ‘anber dütüzüb hevā yüzün mu’attar **kıldılar** (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Elini tutup tahta **geçirdiler**. Öd ağacı ve amber yakarak güzel kokuyla havayı **tütsülediler**.”

şehir kavmi **derildiler** (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Şehir halkı **toplandılar**.”

evvel sen eyit **didiler** (Korkmaz, 1973, s. 281).

“Önce sen söyle **dediler**.”

Olumsuz Çekimi:

Eski Türkçede görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılıyordu. Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde de görülen geçmiş zamanın olumsuzu Eski Türkçeye paralel olarak **-mA-** ile yapılmaktadır. Çekiminde de yine Eski Türkçeye paralel olarak iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	getür- me -dü-m	bas- ma -du-m
2. Teklik Kişi:	getür- me -dü-ŋ	bas- ma -du-ŋ
3. Teklik Kişi:	getür- me -di-Ø	bas- ma -dı-Ø
1. Çokluk Kişi:	getür- me -dü-k	bas- ma -du-k
2. Çokluk Kişi:	getür- me -dü-ŋüz	bas- ma -du-ŋuz
3. Çokluk Kişi:	getür- me -di-ler	bas- ma -dı-lar

Örnekler:

Senüŋ gibi dost geldi, evde de nesne hâzır **bulınmadı** (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Senin gibi (bir) dost geldi, evde de bir şey hazır **bulunmadı**.”

nāgāh bir geyik ol ağa düşdi, çekini-gördi, **kurtılmadı** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Ansızın bir geyik ağa düştü, kendini kurtarmaya çalıştı (ama) **kurtaramadı**.”

ittifakıla ol ördegün dişisi, katına geldi, sıçradı, za‘îfligından **dutamadı** (Korkmaz, 1973, s. 217).

“Anlaşma ile o ördeğin dişisi yanına geldi sıçradı zayıflığından **tutamadı**.”

ol elli dostdan bir bütün **cıkmadı** (Korkmaz, 1973, s. 220).

“O elli dosttan bir (düzgün) dost **çıkmadı.**”

bu dükeliyle bir buçuk dosttan artuk **bulımadum** (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Tamamen bir buçuk dosttan dahasını **bulamadım.**”

getürmedi sizi illâ yavuz baltuñuz (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Sizi mutlaka kötü bahtınızdan başka bir şey **getirmedi.**”

Dâzime gendüzin **vinemedi**, güldi (Korkmaz, 1973, s. 231).

“Dazime kendini **tutamadı**, güldü.”

pes hiç cevâb **virmedi**, gitdi (Korkmaz, 1973, s. 233).

“Asla hiç(bir) cevap **vermedi**, gitti.”

çün bizüm geçmiş ulularumuz arasında  adet eyledür. biz dahı ol  adeti terk **itmedük** (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Çünkü bizim atalarımız arasında adet öyledir. Biz de o  adeti terk **etmedik.**”

bunca zem andur ki hağ buyruğundan taşra ayak **basımadum** (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Bunca zamandır Hakk’ın buyruğundan dışarı ayak **basımadım.**”

dind r heybeti divi şöyle hayrete bıraktı kim hergiz söylemege mec li **kalmadı.** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Dindarın heybeti şeytanı öyle hayrette bıraktı ki asla (bir şey) söylemeye mec li **kalmadı.**”

husrev anı görüb sevindi, sordı ki: h ca ol gün niçün **dimedün**? (Korkmaz, 1973, s. 233).

“Padişah onu görüb sevindi, sordu: Hoca o gün niçin **söylemedin**?”

ol  avret eydür kim oğrıluğ **eylemedüm** ki baña bu bel ’yı iderler (Korkmaz, 1973, s. 244).

“O kadın der ki: Hırsızlık **yapımadım** ki bana bu kötülüğü yaparlar.”

hiç kimsene şimdiyedegin benüm vil yetüm dutmak **istemedi** ve kimse bizümle cenk idüb zafer **bulmadı** ve ben dahı kimse iline hiç yavuz kasd **eylemedüm** ve kimse’i gücile yoldaş ve ra ıyyet **idinmedüm** (Korkmaz, 1973, s. 255).

“Hiç kimse şimdiye kadar benim  lkemi işgal etmek **istemedi** ve kimse bizimle savaşıp zafer elde **kazanamadı** ve ben de kimsenin  lkesine hiç kötü niyet **beslemedim** ve kimseyi zorla yoldaş ve tebaa **edinmedim.**”

m lk  adrin **bilmedün** (Korkmaz, 1973, s. 259).

“M lk n kıymetini **bilmedin.**”

eyitdi: ol vaqt kabül **kılmadum** (Korkmaz, 1973, s. 270).

“Söyledi: O vakit kabul **etmedim**.”

Ol güçe tahammül **idemedük** (Korkmaz, 1973, s. 275).

“O haksızlığa tahammül **edemedik**.”

3.1.3. Türkiye Türkçesinde Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki geçmişte olmuş bitmiş hareketi bildirmek için kullanılır.

Ergin, “Görülen geçmiş zaman eki için, bu ekin hem şekil, hem de zaman ifade eden bir ek olduğunu, şekil bakımından bildirme, zaman bakımından da görülen geçmiş zaman ifade ettiğini belirtir. Ayrıca bu ekin, hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman eki olduğunu ifade eder. Bu eke, görülen geçmiş zaman denilmesinin sebebini ise hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasına bağlar” (Ergin, 1998, s. 298).

Korkmaz, ise “Görülen geçmiş zaman kipinin, özel kullanımları dışında, genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini ifade ettiğini belirtir. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur ya da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır” şeklinde açıklar (Korkmaz, 2009, s. 584).

Hengirmen, “Görülen geçmiş zamanın eylemin yaptığı işin geçmiş zamanda yapıldığını kesin olarak bildiren kip olduğunu” ifade eder (Hengirmen, 2007, s. 218). Atabay ise “Eylemin bildirdiği zaman, içinde bulunulan zamandan önceyi belirten bir zamandır” şeklinde açıklar (Atabay vd., 2003, s. 202).

Görülen geçmiş zaman eki hem şekil hem de zaman kavramını ifade eder (Ergin, 1998, s. 298; Korkmaz, 2009, s. 584)

Eski Türkçe döneminde görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılmaktaydı. Ekin hem **d**’li hem de **t**’li şekilleri görülmekteydi. Ek, 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde, daima dar-düz ünlülü olarak **-DI** biçiminde kullanılıyordu. Çekimde de iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmaktaydı.

Eski Anadolu Türkçesini dönemine geldiğimizde ise görülen geçmiş zaman **-dI** /**-dU** ekleriyle yapılmaktaydı. Çekimde de iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyordu. Görülen geçmiş zaman eki bu dönemde ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi değildi.

Bu nedenle ekin ünsüzü daima **d**'dir ve **t**'li şekiller görülmez idi. Ayrıca görülen geçmiş zaman eki 1. ve 2.kişi teklik ve çokluk çekiminde daima yuvarlak ünlülü olarak **-dU** biçimindeydi. Ek, 3.kişi teklik ve çokluk çekiminde ise ekin ünlüsü daima dar-düz olarak **-dI** biçiminde kullanılır idi.

Türkiye Türkçesi dönemine geldiğimizde bugün, görülen geçmiş zaman **-DI / -DU** ekleriyle yapılır. Çekimde tıpkı Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır. Bu dönemde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabidir ve ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülür. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uymaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye Türkçesi, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesiyle koşutluk arz eder. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zamanın ekinin ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olmaması ve daima **d**'li şekliyle kullanılması yönüyle Türkiye Türkçesinden farklılık arz eder. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesinde 1.ve 2.kişi çokluk ve teklik çekimde ekin ünlüsünün daima yuvarlak ünlülü olması yönüyle de Türkiye Türkçesinden farklılık arz eder. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde 3.teklik ve çokluk kişide ekin ünlüsü daima dar-düz kullanılırken bugün Türkiye Türkçesinde 3.teklik ve çokluk kişide görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsünün ünlü uyumuna uyması yönüyle Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinden farklılık arz eder.

Görülen geçmiş zaman çekiminde asıl farklılık arz eden durum ise Eski Türkçede çokluk 1.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-mIz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyor idi. Eski Anadolu Türkçesinde **-k / -k̄** ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde ise **-k** eki kullanılmıştır. Bu durum bize bu hususta Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-k** veya **-k̄** kullanılmıştır.

Bu açıklamaların ardından Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman sonuç olarak şu şekilde yapılır: Fiil kök ya da gövdelerine **-di** eki gelir. Bu ek, uyuma ve benzeşmeye göre değişerek **-di, -dı, -du, -düz; -ti, -tu, -tu, -tü** olur ve bu şekilde görülen geçmiş zaman çekimi gerçekleşir. Çekimde de aşağıdaki iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	sev- di -m	uç- tu -m
2.Teklik Kişi:	sev- di -n	uç- tu -n

3. Teklik Kişi:	sev- di -Ø	uç- tu - Ø
1.Çokluk Kişi:	sev- di -k	uç- tu -k
2. Çokluk Kişi:	sev- di -niz	uç- tu -nuz
3. Çokluk Kişi:	sev- di -ler	uç- tu -lar

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılıyordu buna paralel olarak Türkiye Türkçesinde de görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** eki ile yapılmaktadır. Çekiminde de Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine koşutluk göstererek iyelik kökenli kişi eklerini tercih etmiştir.

Örnek Çekim:

1.Teklik kişi:	getir- me -di-m	koş- ma -dı-m
2.Teklik kişi:	getir- me -di-n	koş- ma -dı-n
3.Teklik kişi:	getir- me -di-Ø	koş- ma -dı-Ø
1.Çokluk kişi:	getir- me -di-k	koş- ma -dı-k
2.Çokluk kişi:	getir- me -di-niz	koş- ma -dı-nız
3.Çokluk kişi:	getir- me -di-ler	koş- ma -dı-lar

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zamanda fiil kök ya da gövdelerine **-di** eki gelir. Bu ek, uyum ve benzeşmeye uğrayıp değişerek **-DI / -DU** şekillerini alır ve 1.teklik kişi çekiminde de **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılır. Görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman 1.teklik kişi çekimi gerçekleşir.

Eski Türkçe döneminde de 1.teklik kişi görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI/-DU** ekleri ile yapılıyordu ve çekiminde yine **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmakta idi. Ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülebilmekteydi. Tıpkı Eski Türkçedeki gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de görülen geçmiş zaman teklik 1.kişi çekiminde **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmaktaydı. Ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde 1.teklik kişi çekiminde ekin ünlüsü daima yuvarlaklı ve Eski Türkçede karşılaştığımız **t**'li şekillere rastlamıyorduk. Türkiye Türkçesinde ise bugün, görülen geçmiş zaman eki

ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabidir ve ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülür. Ayrıca ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uymaktadır ve ek uyum ve benzeşmeye uğrayarak **-di, -dı, -du, -dii; -ti, -tı, -tu, -tü** biçimleriyle kullanılmaya devam etmektedir.

Örnekler:

“Bütün gece gözlerime uyku girmedi, hocam, sabah namazına kadar hep aynı şeyi **düşündüm**.” (Kısakürek, 2016, s. 10).

“Gece, arkamda birkaç bostancı, şehre yine tebdil **cıktım**.” (Kısakürek, 2016, s. 10).

“Galata taraflarında bazı meyhaneleri **bastım**.” (Kısakürek, 2016, s. 10).

“Bu uzun yoldan, size, devletimize ve ordumuza dua etmenizi dilemek için **geldim**.”

Yanıma da yeni teşkil ettiğimiz askerlerden birkaçını **aldım**.” (Kısakürek, 2016, s. 16).

“Bu fevkalâde derin ve girift bir dava paşam, **dedim**.” (Kısakürek, 2016, s. 20).

“Şevketli Sultanım! Zorbalar fetvayı aldıktan sonra, istedikleri adamların sarayda saklı bulunduğu zanniyle saraya hücum edeceklerdi ama ben mani **oldum**; onların sarayda olmadıklarına dair teminat **verdim**.” (Kısakürek, 2016, s. 144).

“Moskulu (Moskovalı) Dersaadete takarrüp ettiği gibi cümnenizin ne hale girip şaşırduğunuz **gördüm**.” (Kısakürek, 2016, s. 301).

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zamanda fiil kök ya da gövdelerine **-di** eki gelir. Bu ek, uyum ve benzeşmeye uğrayıp değişerek **-DI/-DU** şekillerini alır ve 2.teklik kişi çekiminde de **-n** iyelik kökenli kişi eki kullanılır. Görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman 2.teklik kişi çekimi gerçekleşir (sev-di-n, gül-dü-n, koş-tu-n, iç-ti-n).

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-n** kişi eki kullanılmaktaydı ve Eski Türkçede ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülmekte iken (**-DI/-DU**), Eski Anadolu Türkçesinde ekin daima **d**'li şekliyle karşılaşmakta idik (**dU**). Bunun yanı sıra Eski Türkçede 2.teklik kişide ekin hem dar hem de yuvarlak ünlülü şekillerine rastlamakta iken (**-DI/-DU**), Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin ünlüsü daima yuvarlak idi (**dU**). Ayrıca Orhun Abideleri'nde

η ~ g nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamaktaydık: bar-dı-g. Eski Türkçenin Uygurca dönemi metinlerinde ise bu durumla karşılaşmıyorduk. Bu durum Türkiye Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesinde görülmemektedir.

Görüldüğü üzere Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine paralel olarak Türkiye Türkçesinde de görülen geçmiş zaman teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli kişi eki kullanılır. Ergin, bu ekin “Başlangıçtan Osmanlıcanın sonlarına kadar **-ñ** şeklinde olduğunu ve İstanbul Türkçesinin sağır kefleri atmasıyla ekin **-n** şekline geçtiğini” ifade eder (Ergin, 1998, s. 287).

Bu yönleriyle Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine bir yandan koşutluk arz ederken diğer yandan da farklılık gösterir.

Örnekler:

“Mareşal masasında duran bir kitabı bana uzatıp: Bunu **gördün** mü? Dedi.” (Kısakürek, 2016, s. 20).

“Bu altınları ne yüzle **sakladın!**” (Kısakürek, 2016, s. 55).

“Seni hain, seni! Demek Murad Paşa lalamı sen **zehirledin!**” (Kısakürek, 2016, s. 62).

“Hey gidi Genç Osman **gördün** mü akıbetini?” (Kısakürek, 2016, s. 62).

“Sultan Osman'ı ne yüzden **öldürdün?** Biz onu sana emanet vermiştik!” (Kısakürek, 2016, s. 107).

“Hüsrev Paşa gibi değerli bir veziri niçin **öldürdün?** Kendi devletini zedeledin!” (Kısakürek, 2016, s. 140).

“Hoş **geldin!**” (Kısakürek, 2016, s. 214).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman 3.teklik kişi çekimi gerçekleşir. Ayrıca teklik 3.kişi çekiminde kişi eki kullanılmamıştır. Bu durumda kip eki hem şahsı hem de zamanı ifade etmektedir.

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde 3.teklik kişide, görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima dar-düz ünlülü olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde ekin ünlüsü de uyumuna girer ve görülen geçmiş zaman ekinde yuvarlak şekiller de görülür. Bu yönüyle Türkiye Türkçesi Eski Türkçeden ve Eski Anadolu Türkçesinden

farklılık arz eder. Tıpkı Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de teklik 3.kişi çekiminde kişi eki kullanılmaz. Bu yönüyle de Türkiye Türkçesi, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesiyle koşutluk gösterir.

Eski Türkçeden günümüze Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde teklik 3.kişide çekim yaparken ek kullanılmamıştır. Demek ki teklik 3.kişide kullanılan zaman eki şahıs ifadesini de taşımaktadır ve bu yüzden herhangi bir ek kullanılmamıştır. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de teklik 3.kişi için iyelik kökenli kişi eki kullanılmamıştır.

Ergin, “Teklik 3.kişi şahıs ekinin zamir kökenli kişi eklerinde olduğu gibi bu tipte de olmadığını ifade ettikten sonra bu şahısta şekil ve zaman ekinin şahıs ifadesini de taşıdığını” belirtir (Ergin, 1998, s. 287).

Örnekler:

“*Delikanlı Padişah, annesini görünce, sinirlendiğini belli eden bir eda ile kaşlarını cattı.*” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“*Valide Sultan, canını dişine takmış bir tavırla, çığlık koparırcasına atıldı.*” (Kısakürek, 2016, s. 9).

“*Sultan Orhan Gazi, Hacı Bektaş Velî'nin ellerinden öpmeye geldi!*” (Kısakürek, 2016, s. 16).

“*Orhan Gazi, besmeleyle sağ ayağını atarak içeriye girdi.*” (Kısakürek, 2016, s. 16).

“*Maşallah! Ne güzel, ne civan kişiler!... Ve ilerleyip sağ elini bunlardan bir tanesinin başına koydu.*” (Kısakürek, 2016, s. 16).

“*Yeniçeri böyle kuruldu ve ruhunu Bektaşî ocağından devşirdi.*” (Kısakürek, 2016, s. 17).

“*Kethüda esnafı topladı ve meseleyi anlattı.*” (Kısakürek, 2016, s. 192).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman çekiminde **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılır. Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman çokluk 1. kişi çekimi gerçekleşir (koş-tu-k, iç-ti-k, sev-di-k, uyu-du-k).

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman 1.çokluk kişi ekinin ünlüsü daima yuvarlaklı. Çekiminde **-k**, **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılırdı (**- duğ /-dük**). Ek

hep **d**'li şekliyle kullanılır ve ekin **t**' li şekillerine rastlanmazdı. Ekin Eski Anadolu Türkçesi döneminde daima yuvarlak ünlülü olması ve ekin daima **d**'li şekliyle kullanılıyor olması bakımından Eski Türkçeden ve Türkiye Türkçesinden farklılık arz eder.

Asıl önemli farklılık ise Eski Türkçede çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-mİz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılıyor olmasıdır. Türkiye Türkçesinde ise **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de **-k / -k** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır. Bu durum bize bu hususta çokluk 1.kişi iyelik kökenli kişi ekleri yönüyle Eski Türkçenin, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden önemli bir farklılığı göstermektedir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde de çokluk 1.kişi için iyelik kökenli kişi eki olarak **-k** kullanılmıştır.

Ergin, “Eski Türkçede çokluk 1.kişi için **-mız / -miz** ekinin kullanıldığını söyler. Batı Türkçesine geçerken ise bu ekin atıldığını yerine **-duk, -dük** partisipinin tesiri ile ortaya çıktığı anlaşılan bir **-k, -k** ekinin varlığından bahsedip **-mız / -miz** ekinin yerine geçtiğini” ifade eder (Ergin, 1998, s. 287).

Korkmaz, bu eki “Çokluk 1.kişi çekiminde **-k** ekinin aslında bir iyelik eki olmadığını, Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için **-mİz (<biz)** eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarla çekime giren **-dUk** çokluk birinci şahıs ekindeki **-k**'nın bulaşma (contamination) yoluyla **-DI** geçmiş zaman kipine aktarılması **-k**'yı çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir” şeklinde açıklar (Korkmaz, 2009, s. 572)

Örnekler:

“Buraya kadar, en sağlam tarih bilgileri üzerine dayalı, o bilgilere uyan ve tiplerimize yakışan bir roman üslubuyla **geldik**.” (Kısakürek, 2016, s. 12).

“**İsittik** ki, seferin yorgunluğu canınıza tak etmiş.” (Kısakürek, 2016, s. 33).

“Biz muhafaza hizmetini yerine **getirdik**.” (Kısakürek, 2016, s. 51)

“Beklemekten harap **olduk!**” (Kısakürek, 2016, s. 51).

“Dostlara bizden selam eyle! Başımıza gelecek kazayı biz rüyada **gördük**.” (Kısakürek, 2016, s. 132).

“Biz bu yıl 14 vergi teklifi karşısında **kaldık!** Kesat canımıza tak etti. Vergiler bir tarafa, ağaların. Karadeniz ve Akdeniz'den getirdikleri bakır, sap, fındık, tuz, sabun, sakız ve daha nice maddeleri dedikleri fiyattan bize zorla satmaları yüzünden sermayelerimizden **olduk**.” (Kısakürek, 2016, s. 192-193)

“Biz muhafaza hizmetini yerine **getirdik**.” (Kısakürek, 2016, s. 51).

Hey, arkadaş! Kal'aya zahire getirdik. Yolda düşmana rastladık ve kacıktık (Kısakürek, 2016, s. 54).

"Padişahımızı tesir altına alanlardan dilediğimiz intikamı aldık." (Kısakürek, 2016, s. 145).

"Bre Efendiyi kacırdık! Tutun hay! Ve peşi sıra koşular." (Kısakürek, 2016, s. 194).

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-nİz / -nUz** kişi ekleri kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekimi gerçekleşir.

Eski Türkçede de görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-nİz / -nUz** ekleri kullanılmıştı. Ayrıca bu ekin yanı sıra Orhun Abideleri'nde **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-gİz / -gUz** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlamakta idik (bar-dı-gız). Eski Türkçenin Uygurca dönemi metinlerinde ise bu durumla karşılaşmıyorduk. Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman çokluk 2. kişi çekiminde ise iyelik kökenli **-nUz** kişi eki daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü de daima yuvarlak şekliyle kullanılmış idi. Ayrıca bu dönemde ek hep **d**'li şekliyle kullanılıyor ve ekin **t** li şekillerine rastlanmıyordu. Bu yönleriyle Türkiye Türkçesi görülen geçmiş zaman çokluk 2.kişi çekiminde Eski Türkçe ile koşutluk gösterirken Eski Anadolu Türkçesinden kısmen farklılık gösterir.

Örnekler:

"Kulunıza, büyük cedleri Orhan Gazi'den başlayarak bugüne kadar, Yeniçeri'nin gelişi üzerinde yazlı bilgi emretmişsiniz." (Kısakürek, 2016, s. 12).

"Padişahı siz kandırdınız!" (Kısakürek, 2016, s. 39).

"Vezirler, neye böyle ettiniz? Padişahı siz kandırdınız!" (Kısakürek, 2016, s. 41).

"Göz göre göre masumların kanına girmem için benden ferman almaya mı geldiniz!" (Kısakürek, 2016, s. 84).

"Siz buraya askerini dileklerini bildirmek için mi geldiniz, kendi istekleriniz için mi?" (Kısakürek, 2016, s. 85).

“Siz onlara yardım etmeseniz anlar (onlar) neye kaadir idiler? Ehl-i ırzın ve âyân-ı devletin (namus sahiplerinin ve devlet büyüklerinin) hanelerini yağma etmeyi faide mi sandınız? Memalik-i İslâmiyeyi (İslâm memleketlerini) yıkmaya sebep siz oldunuz!” (Kısakürek, 2016, s. 116-117).

“Mademki söz dinlemek ve anlamak sizde yok; Beni ne diye çağırdınız?” (Kısakürek, 2016, s. 134).

“İsteddiğiniz kelleleri alamadınız! Arslanlar gibi gittiğiniz saraydan kediler gibi dehlendiniz! Hiçbir isteğinizi yerine getiremediniz! Ocağın haysiyetini düşürdünüz!” (Kısakürek, 2016, s. 134).

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Türkiye Türkçesinde çokluk 3.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır ve bu ek şahıs kavramını da içine almaktadır. Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekinin ünsüzü ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi olarak hem **d**'li hem de **t**'li şekilleriyle kullanılır. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uyar ve görülen geçmiş zaman çokluk 3. kişi çekimi gerçekleşir.

Eski Türkçede de görülen geçmiş zaman çokluk 3.kişi çekiminde iyelik kökenli kişi eki olarak **-IAr** kullanılmıştır. Bunun yanı sıra (**Ø**) eksiz kullanımlar görülmekte idi. Eski Anadolu Türkçesinde de **-IAr** iyelik kökenli kişi eki kullanılıyor idi. Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima **d**'li şekliyle kullanılıyorken Eski Türkçede ve Türkiye Türkçesinde karşılaştığımız **t**'li şekliyle kullanımına rastlanmıyordu.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 3. kişi görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima dar-düz şekildedir (**-dI**). Türkiye Türkçesinde ise görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü uyuma tabidir.

Korkmaz bu ek için “Bilindiği üzere **olar** > **-lar** değişimi ile eski **ol** zamirinin erimesinden başlayarak, -lar / -ler eki, çokluk kavramı yanında şahıs kavramını da içine almış durumdadır” ifadesine yer verir (Korkmaz, 1973, s. 177).

Örnekler:

“Alay dergâhın kapısına gelince öncüler hemen attan inip tuğları yere diktiler.” (Kısakürek, 2016, s. 16)

“Dışarıya çıktılar. Orhan Gazi'nin işaretleriyle, kılıkları ve edâları öbürlerinden ayrı, bir arada duran birkaç asker koşup Şeyh ile Sultan'ın karşısında saf bağladılar.” (Kısakürek, 2016, s. 16)

“Yeniçeriler Pendik iskelesinden ve başka yerlerden gemilere, kayıklara binerek İstanbul'a baskın **yaptılar.**” (Kısakürek, 2016, s. 30).

“Valide Sultan'ın oğlunu beklediği eski saraya **götürdüler.**” (Kısakürek, 2016, s. 91).

“Sadrâzamı **istediler** ve canlarını dişlerine takarcasına dert **yandılar.**” (Kısakürek, 2016, s. 192).

“Bre Efendiyi kaçırdık! Tutun hay! Ve peşi sıra **kostular.**” (Kısakürek, 2016, s. 194).

“Şeyhülislâm saraya haber gönderdi. Müsaade gelir gelmez, halk, Şeyhülislâm ile beraber sarayın bahçelerini **doldurdular.**” (Kısakürek, 2016, s. 195).

Olumsuz Çekimi:

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılıyordu buna paralel olarak Türkiye Türkçesinde de görülen geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** eki ile yapılmaktadır:

1. Teklik Kişi:	getir- me -di-m	koş- ma -dı-m
2. Teklik Kişi:	getir- me -di-n	koş- ma -dı-n
3. Teklik Kişi:	getir- me -di-Ø	koş- ma -dı-Ø
1. Çokluk Kişi:	getir- me -di-k	koş- ma -dı-k
2. Çokluk Kişi:	getir- me -di-niz	koş- ma -dı-nız
3. Çokluk Kişi:	getir- me -di-ler	koş- ma -dı-lar

Örnekler:

“Bütün gece gözlerime uyku **girmedi,** hocam, sabah namazına kadar hep aynı şeyi düşündüm.” (Kısakürek, 2016, s. 10).

“Ancak, kötülük sadece devlet reisi ve fert planında kaldığı, cemiyet ise henüz saffetini muhafaza ettiği için yıkılım **gerçekleşemedi,** tam bir çöküşe **dönemedi** ve taptaze Türk cemiyeti, biraz sonra içinden Fatih'leri, Yavuzları fişkırtmak üzere ayağa kalkmayı bildi.” (Kısakürek, 2016, s. 22).

“Yeniçerilerin bazı vezirler tarafından kışkırtıldığını öğrenen Yavuz, nazik anı savar savmaz, bu vezirleri, birer bahaneyle devlet ve hayat defterinden silmeyi ihmal **etmedi.**” (Kısakürek, 2016, s. 35).

“*Âdete saygı gösterilmedi! Bize verilmesi vacib olan en'amm lafi bile edilmedi!”*

(Kısakürek, 2016, s. 39).

“*Ulemaya da verilen cülus bahşişinden sonra hazinede tek kuruş kalmadı.”*

(Kısakürek, 2016, s. 44).

“*Sokullu artık dayanamadı.”* (Kısakürek, 2016, s. 44).

3.2. Geniş Zaman

3.2.1. Eski Türkçede Geniş Zaman

“Eski Türkçede geniş zaman çekimi **-Ur**; nadiren **-Ar**; seyrek olarak **-Ir**; ünlü ile biten fiil köklerine ise, **-r** ya da **-y-Ur** biçiminde gelir. Çekimde *ben / men, sen, ol, biz / miz, siz / sizler, olar* gibi kişi zamirleri kullanılır. Bu dönemde geniş zaman çekimi aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade etmektedir” (Gabain, 2007, s. 80; Hacıeminoğlu, 1991, s. 42; Tekin, 2003, s. 185-186).

Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktu ve geniş zaman eki aynı zamanda şimdiki zaman için de kullanılmaktadır. Ayrıca geniş zaman eki, gelecek zaman içinde kullanılabilir. Ayrıca geniş zaman eki, gelecek zaman içinde kullanılabilir.

Ekin kökeni üzerine “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I –Fiil- Basit Çekim” adlı eserde şu bilgiye yer verilir: “Eski Türkçe döneminde geniş zamanı **-Ur** olan fiillerin zarf-fiil ekinin de **-U** olduğunu, geniş zamanı **-Ar** olan fiillerin zarf-fiil ekinin de **-A** olduğu ifade edilir ve bu paralelliğin ekin kökeni bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğuna değinildikten sonra şu sonuca varılır: Eğer kökence bir ilişki olmasaydı böyle bir paralellik olamazdı. Bu durumda geniş zaman ekinin, “ ünlü zarf-fiil eki + er (kişi; insan) formülünden çıktığını düşünebiliriz ifadelerine yer verilip örneklendirilir: *başla-y-u er “başlayan (yöneten kişi)” > başlayur, *bar-u er “giden kişi” > barur, *aç-a er “açan kişi” > açar” (Ercilasun, Karahan, Kirişçiöğlü vd., 2013, s. 387).

“Türkçenin Söz Dizimi” adlı eserde geniş zaman için şu bilgilere yer verilir: “Geniş zaman, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zamandır. Dil kullanımı şimdiki zamanda yapılmakta, geçmiş ve gelecek konu edilmektedir. Şimdiki zamanda gelişen dil kullanımını geçmiş ve geleceğe yayan, geniş zamandır.

Geniş zamanı, en çok da şimdiki zamanın yanına koyan gerçek budur ve (bu sebeple) birçok dilde, geniş zaman ile şimdiki zamanı sıkı bir ilişki içinde buluruz. Geniş zaman, şimdiki zamanda gerçekleşmekte olan dil kullanımını, yani düşünme ve konuşmaları, geçmişe ve geleceğe yönlendiren bir zamandır. Bu yüzden, geniş zaman, süreklilik, kalıcılık ve alışkanlık bildiren bir şekil çekimi gibi, belirsiz zamanlara işaret eden bir ara zamandır. Bu belirsizlik, onu, biraz da olsa şekil kiplerine yaklaştırır ve zaman zaman geniş zaman ve birleşik çekimleri istek, gereklilik gibi şekil çekimleri için de kullanılır” bilgilerine yer verilir (Karaağaç, 2009, s. 88-89).

Eraslan, “Geniş zaman ifadesinde kesinlik olmadığından dolayı birden fazla zamanı ifade ettiğini söyler. Ayrıca -r ekinin yaygın şekilde kullanılan geniş zaman eki olduğunu, -ar /-er, -ur /-ür eklerinin ise bu eke dayalı olduğunu belirtir. -r ekinin genellikle tek heceli fiillere bazen de birden fazla heceli fiillere geldiğini, ünlüyle biten fiillere doğrudan doğruya, ünsüzle biten fiillere ise bağlayıcı ünlü ile getirildiğini” ifade eder (Eraslan, 2012, s. 334).

Ergin, geniş zaman eki için şu ifadelerle yer verir: “Bu ekler hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdendir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da geniş zaman ifade ederler. Yani bu ekler fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirirler. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. Geniş zaman eklerinin asıl fonksiyonu bu «her zaman»’ı ifade etmektedir. Bu her zaman ifadesine dayanılarak geniş zaman ekleri çeşitli zamanlar için kullanılır” bilgilerine yer verir (Ergin, 1998, s. 291).

Korkmaz, “Geniş zamanın, geçmişten geleceğe uzanan bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine aldığı, her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahip olduğu belirtir. Ayrıca bu ekin esas itibarıyla “her zamanı” kapsayan bir sürerlilik işlevi olduğunu da ifade ettikten sonra bu işlevinden dolayı da sık sık yapılan, alışkanlık, âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan eylemlerde bu kipin kullanıldığına” değinir (Korkmaz, 2009, s. 637).

“Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I –Fiil- Basit Çekim” adlı eserde geniş zaman için şu ifadelerle yer verilmiştir. “Türkiye gramerciliğinde “geniş zaman”, Batı gramerlerinde “aorist” olarak adlandırılan **-(I)r / -Ar** ekli kip; diğer Türk yazı dillerine ait gramerlerde çoğunlukla “gelecek” zaman kabul edilir ve “gelecek zaman” (gelecek, gelecek, kelesi, kelecek, keliçek, kelisek, bolluk, keleyek, keler, polar, pulas) terimi “belirsiz, kesin olmayan, şüpheli tahminî) anlamlarına gelen sıfatlarla birlikte kullanılır.

Uygur gramerciliğindeki bitmeyen şimdiki zaman (Pütmigän Hazırqı Zaman) teriminde de “bitmeyen” sıfatıyla “gelecek zaman”a gönderme yapılır. Saha gramerlerindeki “bilinçli birieme” terimi ise, “şimdiki zaman” demektir. En eski dönemlerden itibaren görülen ve çok kullanılan bu kip başlangıçta gelecek zamanı seyrek olarak ifade ediyordu. Kipin iki ana işlevi vardı: 1) genel hükümleri ifade etmek, 2) şimdiki zamanı bildirmek. Tabiatla devamlı olagelen, her zaman yapılan “su akar, ateş yakar, kuş uçar, iyi insan yalan söylemez, su uyur, düşman uyumaz” gibi genel hükümler başlangıçtan beri bu kiple ifade edilir. Genel hükümleri anlattığı için de atasözlerinde ve hikmetlerde hep bu kip kullanılır. Göktürk, Uygur ve Karahanlı metinlerinde şimdiki zaman anlamı da aynı şekilde yaygındır. Kâşgarlı Mahmut bu kipten hem “muzari”, hem “istikbâl” olarak bahsetmektedir (DLT II, 34). Şüphesiz “muzari” ile şimdiki zaman, “istikbal” ile geniş zaman (genel hükümler) kastedilmektedir. EtTuhfetü“z-Zekiyye“de de “Bu kip ya yalnız hâl için olur; ya da hem hâl’e hem gelecek zaman’a ihtimali olabilir. Hem hâl’e hem gelecek zamana ihtimali bulunan hâl kipinde kelir men, kelir biz... denir” denilmektedir. Kipin şimdiki zaman işlevi tarihî Türk yazı dillerinde uzun süre devam etmekle birlikte bu işlev gittikçe azalmış; belirsiz gelecek zaman işlevi ise gittikçe artmıştır. “Genel hükümler, her zaman olan ve yapılan işler” işlevi ise tarihî yazı dillerinde de bugünkü yazı dillerinde de aynı sıklıkta kullanılmaya devam etmiştir. Kipin şimdiki zaman işlevinin gittikçe azalması ve kaybolma derecesine gelmesinin sebebi, şüphesiz analitik şimdiki zamanların ortaya çıkması ve yaygınlaşmasındandır” (Ercilasun, Karahan, Kirişcioğlu vd., 2013, s. 383-386).

Eski Türkçede kullanılan geniş zaman ekinin, geniş zamanı mı yoksa şimdiki zamanı mı ifade ettiği durumlar kimi zaman birbirinden ayıramayacak kadar birbirine yakındır. Türk dilinin diğer dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de ekin geniş zaman veya şimdiki zaman olarak kullanımını cümle içerisindeki anlamından, cümlede kullanılan bazı zarflardan ve ünlem bildiren kelimelerden faydalanarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Ekin şimdiki zaman olarak kullanımını için şimdiki zaman başlığı konusu altında değinilecektir. Gelecek zaman fonksiyonuyla kullanımına ise bu konunun alt başlığında değinilecektir.

Eski Türkçede kişi zamirleri henüz ekleşmediği için kişiyi belirtmek üzere teklik ve çokluk kişi zamirleri kullanılır. Bu dönem çekimlerinde bizzat şahıs zamirlerinin kendisi fiillerin çekiminde kullanılmıştır.”Eski Türkçede Kişi Zamirleri” tablosunda görüldüğü üzere teklik 1.kişi için “*ben / men*”. Teklik 2.kişi için “*sen*” kişi zamiri, teklik 3.kişi ise bazen eksiz (Ø) bazen de “*ol*” kişi zamiriyle çekimlenmiştir. Çokluk

1.kişi fiil çekimi için Eski Türkçede *miz* / *biz* kişi zamirleri kullanılmıştır. Çokluk 2.kişi fiil çekiminde ise Eski Türkçede *siz* kişi zamiri kullanılmıştır. Çokluk 3.kişi çekiminde Eski Türkçede bazen *olar* bazen de eksiz kullanımlar (Ø) görülür.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi: kazgan- ur men	tile-y- ür men
2.Teklik Kişi: kazgan- ur sen	tile-y- ür sen
3.Teklik Kişi: kazgan- ur ol / kazgan- ur -Ø	tile-y- ür ol / tile-y- ür -Ø
1.Çokluk Kişi:kazgan- ur biz / miz	tile-y- ür biz
2.Çokluk Kişi: kazgan- ur siz	tile-y- ür siz
3.Çokluk Kişi: kazgan- ur olar / kazgan- ur -lar	tile-y- ür olar / tile-y- ür -ler

Eski Türkçede geniş zamanın olumsuzu ise **-mAz** ile yapılır ve çekiminde yine kişi zamirleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi: bar- maz men	bil- mez men
2.Teklik Kişi: bar- maz sen	bil- mez sen
3.Teklik Kişi: bar- maz ol / bar- maz -Ø	bil- mez ol / bil- mez -Ø
1.Çokluk Kişi:bar- maz biz / miz	bil- mez biz / miz
2.Çokluk Kişi: bar- maz siz	bil- mez siz
3.Çokluk Kişi: bar- maz olar / bar- maz -lar	bil- mez olar / bil- mez -ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Yarın kiçe altın örgin üze olurupan **menilevür men** (Tekin, 2013, s. 19).

“Sabah akşam altın taht üzerinde oturup **mutlu bir şekilde yaşarım.**”

Yarın kiçe **eşür men** (Tekin, 2013, s. 19).

“Sabah akşam (atımla) **rahvan giderim.**”

Ürüş esri toğan kuş men. Çıntan ıgaç üze olurupan **menilevür men** (Tekin, 2013, s. 19).

“Ak benekli şahin kuşuyum. Sandal ağacı üzerinde oturarak **mutlu bir şekilde yaşarım.**”

Ürün köpükümin **saçar men** (Tekin, 2013, s. 21).

“Beyaz köpüklerimi **saçarım**.”

Udımgag odguru, yatıglıg **turguru vorıyur men** (Tekin, 2013, s. 21).

“Uyuyanları uyandırıp, yatanları **kaldırırım**.”

Sınukıñın **sapar men**, üzükıñın **ulayur men** (Tekin, 2013, s. 24).

“(Vücutundaki) kırıklarını **onarırım**, çıkıklarını **kaynaştırırım**.”

Sini Tabğacığ ölüртеçi **tir men** (Ergin, 1999, s. 66).

“Seni, Çinliyi öldürecek **derim**.”

Öñre Kıtañıg ölüртеçi **tir men** (Ergin, 1999, s. 66).

“Doğuda Kıtaylıyı öldürecek **derim**.”

Bini Oğuzug ölüртеçi ök **tir men** (Ergin, 1999, s. 66).

“Beni, Oğuz’u öldürecek **derim**.”

Türk Sir budun yirinte idi yorımazun, usar idi yok kılalım **tir men** (Ergin, 1999, s. 66-68).

“Türk Sir milleti, yerinde hiç yürümesin; mümkünse hep yok edelim **derim**.”

m(en) amtı sansartakı tınl(ı)glar üçün özeliksiz üşdüñki yeg kutı ksüşin teprençsiz yayılmaksız ulug y(a)rlıkançuçı köñül turgurup bo meniñ sever amrak et’özümün **titar men idalayur men** (Gulcalı, 2015, s. 89).

“Ben şimdi bütün dünyadaki canlılar için en sütteki Budalık arzusuyla, tereddütsüz büyük (bir) merhametle bu benim sevdiğim vücudumu **bağışlarım, terk ederim**.”

bozulmaksız çölmaksız burhan kutın **tilevür m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 89).

“Bozulmaz, çürümez Burhanlığı **dilerim**.”

men bu muntu da yigrek çintemeni erdini alğalı barayın kim kayu tınlıg-larğa tözü tüketi asıg tusu kılu **usar men** (Ş.Tekin, 1976, s. 27-28).

“Ben buradan en değerli Çintamani mücevherini almak için gideyim ki bütün canlılara tamamen fayda (ve) kazanç **sağlarım**.”

(bo)z bay tirek yidley birle (i)lgimizni kavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yinçürü) **(v)ükünür men** (Ş.Tekin, 1976, s. 43).

“Boz Bay Tirek, Yidley ile ellerimizi kavuşturup başımızı yere koyarak hürmetle **eğilirim**.”

Maytrı bodisvt kutıña yine yalvara inçke ötüg ötünü etüzümün (uru)ñçağ tutuzu kıp ajuntağı etüzün yinçürü töpün **yükünür men** (Ş.Tekin, 1976, s. 44).

“Mayıtrı bodist asaletine (kut) tekrar tekrar yalvararak, sükûnet dileyip vücudumu rehin olarak tevdi edip bütün âlemlerdeki vücutlarımla secde ederim.”

Tözün oğlum ... kirtgünür men (Ş.Tekin, 1976, s. 55).

“Asil oğlum ... inanırım.”

siz taplamış edgü törü toğu taplayu teginür men (Ş.Tekin, 1976, s. 63).

“Taraftınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi ben (de) hürmetle değerlendiririm.”

men yime gaudami katunka asağda erür ben (Ş.Tekin, 1976, s. 71).

“Ben gene Kraliçe Gautamî’ye çok hizmet ederim.”

yiñçürü yükünür men (Ş.Tekin, 1976, s. 171).

“Eğilip secdeye varırım.”

üküş aźunlarta ak(i)ravart elig han bolgulu ezrua hormuzta teñriler oronıta tuğgulu buyan edgü kılır m(e)n kazğanur m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 94).

“Pek ok Cakravartin dñnya hñkñmdarı olmak için Brahma ve Indra Tanrıları yerinde doğacak iyi davranış yaparım, kazanırım.”

Ülgüsüz sansız tınl(ı)ğlarığ sansar emgekintin özğurup nirvan menşisine tegürgülük küç küsunke teggülük buyanlığı uluğ beğük yügmekig yüger m(e)n yığar m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 94).

“Sayısız canlıyı Samsârâ sıkıntısından kurtarıp Nirvâna mutluluğuna ulaştırarak güç, kuvvete kavuşturmak için büyük erdemli yığını toplarım, yığarım.”

orđomın arşımın terinimin uvrağımın ulatı bodunımın aramın elimin uluşumın enç menjilig ılıguluğ tıtağda evrilür m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 94-95).

“Sarayımı, maiyetimi, halkımı ve ÷lkemi huzurlu kılmak amacıyla hareket ederim.”

aç kız ig kegen bolmağulu yat yağıka basınmağulu iş küğöküğü işlevür m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 95).

“Kıtlığın, hastalığın yabancı düşmanların bozgununun olmadığı bir iş-güç yaparım.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnek:

...yig ayıtur sen (Ş.Tekin, 1976, s. 68).

“... iyi söylersin.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bo erser arzilar turguluk oron ol meniñ idi korkınçım ayınçım yok, öñi adırılmaklıg busuşum yme yok inçip et'özümta tolu ögrünç sevinç **tugar** (Gulcalı, 2015, s. 78).

*“Burası evliyaların bulunduğu yerdir, benim hiç korkum yok, ayrıca ayrılık kaygımda yok, fakat vücudumdan büyük (bir) sevinç **doğar.**”*

Üze teñrike **teğir** asra yirke **kirür tir** (Tekin, 2013, s. 21).

*“Yukarıda göklere **erisir**, aşağıda yer(in dibin)e **girer, der.**”*

Kul sabı begiñerü **ötünür**, kuzgun sabı teñrigerü **yalbarur** (Tekin, 2013, s. 25).

*“Köle sözü beyine **söylenir**, kuzgunun sözü (ise) tanrıya **yalvarır.**”*

Öd teñri **yaşar** (Ergin, 1999, s. 26).

*“Zamanı Tanrı **yaşar.**”*

Körüg sabı antağ: Toğuz Oğuz budun üze kağan olurtı **tir** (Ergin, 1999, s. 68).

*“Casusun sözü şöyle: Dokuz Oğuz milletinin üzerine kağan oturdu **der.**”*

Kelir erser kür **ökülür**, kelmez erser tılığ sabığ alı olur tidi (Ergin, 1999, s. 74).

*“Gelirse hile **toparlanır**, gelmezse haberciyi, sözü alarak otur dedi.”*

Bilge Tonyukuk añıg ol, üz ol, **añılur** (Ergin, 1999, s. 74).

*“Bilge Tonyukuk kötüdür, kindardır, **şasırır.**”*

Tılığ kelürti. Sabı antağ: Yarış yazıda on tümen su tirilti **tir** (Ergin, 1999, s. 76).

*“Haberci getirdiler. Sözü şöyle: Yarış Ovası'nda yüz bin asker toplandı, **der.**”*

kaşu kişi ög kañ köñlin bertser ol tınlıg tamuluğ **bolur** (Hamilton, 1998, s. 15).

*“Hangi insan ana babanın gönlünü kırarsa o kimse cehennemlik **olur.**”*

biri ayur öñtün kidin satıgka yuluğka barsar bay **bolur** (Hamilton, 1998, s. 17).

*“Biri (şöyle) söyler: Doğuya ve batıya mal satmaya ve mal almaya gidilirse (kişi) zengin **olur.**”*

bir ada ol erür talım balıg oduğ erken saklanmadın **tuşar** alqunı kemi birle **sinürür** ikkinti suvda suv öñlüg tağlar bar kemi süsüp **sınur** (Hamilton, 1998, s. 19).

*“Birinci tehlike şudur: Canavar balık uyanık iken (kişi) beklemediği anda (onunla) **karsılaşır**. Herkesi gemiyle birlikte **yutar**. İkincisi: Suda su renginde dağlar var. Gemi çarpıp **parçalanır.**”*

törtünç uluğ tegzinç kemike kigürür suv igrik **esilür sokuşur** (Hamilton, 1998, s. 19).

“Dördüncüsü: Büyük girdap gemiyi içine alır. Sular kendi etrafında **döner, tokuşur.**”

emgeklerinte ara kirip **kutğarur** (Ş.Tekin, 1960, s. 9).

“(Bodhisattva) ızdırapları arasına girip (onları) **kurtarır.**”

anı için bu bodisvt kuanşi im tip **atanur** (Ş.Tekin, 1960, s. 9).

“Onun için bu Bodhisattva, Kuanşi İm diye **adlandırılır.**”

kalp üdlerte altun tilgenlig çakiravart elig han bolğuluk uluğ buyan edgü kılınçığ kılmıs kızanmıs **bolur** (Ayazlı, 2012, s. 90).

“Kalpa süresinde altın tekerlekli Cakravartin Hükümdar olmak için gereken büyük erdemi kazanmış **olur.**”

mañ mañ sayu adaqların irklemişçe bo közünür aźuntaķı kütı kıvı **asılır** (Ayazlı, 2012, s. 90).

“Her bir adımda ayaklarını yere basmış gibi içinde bulunduğu dünyada mutluluğu **çoğalır.**”

elenmeki erksinmeki **üstelür** (Ayazlı, 2012, s. 90).

“Hâkimiyeti, gücü **artar.**”

Ed tavar kent **artayur bozultur** (Ş.Tekin, 1976, s. 39).

“Mal mülk kendiliğinden **mahvolur, bozultur.**”

Tömkesiz için arħant kütin **bulur** (Ş.Tekin, 1976, s. 41).

“Cahil olmadığından veliliğe **ulasır.**”

neçe yime tömke biliglig erser inçip etüzin artuk **saklanu tutar** (Ş.Tekin, 1976, s. 41).

“Her ne kadar cahil ise de gene vücudunu pek fazla **korur.**”

(törtünç) may(t)rı edgü ögli köñülin (asağ) tusu kılmaķı yime biş türlüğ ... **bolur** (Ş.Tekin, 1976, s. 47).

“Maytrı (müşfik) ve dost bir kalp ile hizmet etmek beş türlü ... **olur.**”

sansardın ozğalı küturulğalı irgürmeser ol tınlığ ut-ğuratı maytrı burkan ödinte **kurtulur** (Ş.Tekin, 1976, s. 53).

“Samsara’dan kurtulmayı başaramazsa o kimse muhakkak Maytrı burkan devrinde **kurtulur.**”

ol savığ körüp arşidati arħant küle **yarlıkar** (Ş.Tekin, 1976, s. 107).

“Bu şeyleri görüp veli Rşidati gülerek **sefkat gösterir.**”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bu çav-nı oğul tigin yeñemiz-ke yaz küz kim kesler tegürüp **birürbiz** (Arat, 1964, s. 43).

“*Bu parayı çocukları ile yengemize, yaz-güz her zaman kim gelirse götürüp veririz.*”

tegürüp birmeser-biz bu bitig-ni kim alıp kelser negü yime tıdamayın bñdürüp **birür-biz** (Arat, 1964, s. 43).

“*Götürüp vermezsek, bu senedi kim getirirse, hiçbir itirazsız, tamamını öderiz.*”

ol ödün inanç-ları buyruğ-ları işidip kankı inçe tip ötünti-ler teñrim ilig törüg ağı barım tutar ağı barım alkınsar il törü neçük **tutar biz** (Hamilton 1998:14-15).

“*O zaman sadık dostları (ve) komutanları işitip hana şöyle arz ettiler: Yüce efendim, devleti (ve) töreyi varlık ve zenginlik (ayakta) tutar, varlık (ve) zenginlik tükenirse, devleti (ve) töreyi nasıl sürdürürüz.*”

kop ajuntağı etüzin ayayu ağırlayu yinçürü yüküntü **teginür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 49).

“*Bütün âlemlerdeki vücutları ile hürmet ederek, biz aciz kullar secde ederiz.*”

kök kalıkdaki teñriler uluğ ünin inçe tip tidiler .. sizinñ toyın dıntar bolmışıñızka yinçürü töpün **yükünür biz** (Ş.Tekin, 1976, s.).

“*Gökteki tanrılar yüksek sesle şöyle dediler: Sizin rahip oluşunuza hürmet ederiz.*”

edler birle **tutmuş erür (biz)** (Ş.Tekin, 1976, s. 72).

“*Mallara birlikte kavuşuruz.*”

(sekiz) türlü teginçsiz oksuz yir orunda ozmış **kurtulmuş erür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 72).

“*(Sekiz) türlü (Burkan vaazının) ulaşamadığı, nasipsiz yerlerden kurtuluruz.*”

biz munta ... yalınlig kelemin sukin öz ilgin öz etüzümüzni karnımızni uçamızni eniñümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni **bitiyür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 106).

“*Biz burada... alevli bir kalem, bir fırça ve kendi elimiz ile kendi vücudumuza, karnımıza, sırtımıza, omzumuzu, butumuza, başımıza, yüzümüze yazarız.*”

munta toğup kızartmış temirlik vijirlik tırnağlarımız erür ol antağ tırnağın kentü etüzümüzteki etimizni yinimizni üzüp iskep **yivür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 120).

“*Burada doğunca kızgın demirden, elmastan tırnaklarımız olur. Bu cinsten tırnaklarımızla kendi vücudumuzdaki etimizi, derimizi delip, didinip veriz.*”

suvsasar biz kentü anımnı **ıcer biz** (.Tekin, 1976, s. 120).

“Susayınca (da) kendi kanımızı **ıceriz.**”

bu emgekin ölü yime **umaz biz** (.Tekin, 1976, s. 137).

“Bu acıdan yine de **ölmeyiz.**”

turaru otın **yalar biz** (.Tekin, 1976, s. 138).

“Daima atete **yanarız.**”

tenri yaru küçlüg bilgeke **yalvarar biz** (Arat, 1991, s. 12).

“Tanrı, nûrlu, kudretli bilgeye **yalvarırız.**”

Ötünür biz kün ay tenrike (Arat, 1991, s. 12).

“Güne ve ay tanrılara **rica ederiz.**”

Çokluk 2.Kii Çekimi:

Örnekler:

Tegdükin Türk begler op **bilir siz** (Ergin, 1999, s. 20).

“Hücum ettiini, Türk beyleri, hep **bilirsiniz.**”

bilge biliglig yaruunuz op ama yalauklar kögüzün **yaratur siz** (.Tekin, 1960, s. 17).

“Hikmetli ııınız ile canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) **aydınlatırsınız.**”

tüzü yirtünçü yir suvda ulu yarlıkaçuı bulıt **öritir siz** (.Tekin, 1960, s. 17).

“Bütün dünyada ok bereketli bulutlar **yükseltirsiniz.**”

tenrim no teg tatıgılıg yağmur suvın yaıtıp yalauklarını nızvanı otın **öcürür siz** (.Tekin, 1960, s. 17).

“Tanrım siz iksir gibi tatlı yağmur suyunu yağdırır, canlı varlıkların hırs ateini **söndürürsünüz.**”

yavalmı yaru yaltrıın tegriklep ayu ayu tütrüm terin saın **sakinur (e)rki siz** (.Tekin, 1960, s. 91).

“Kuvvetlenen bir ıık (ve) parılıtı ile etrafımız evrili olduu halde nice nice derin düşünçelere **dalarsınız.**”

küsey(ür)mu sizler (.Tekin, 1960, s. 123).

“**İster misiniz sizler?**”

buran kutın bulgusun uturak **ukarmu siz** (.Tekin, 1960, s. 173).

“Burkanlıı bulmasını kesin olarak **anlar mısınız?**”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Kop **ögirer sebinür** tir (Tekin, 2013, s. 20).

“*Hepsi (de) **mutlu olurlar, sevinirler, der.***”

amtı yine tükel bilge (burkan)nın yırtınçü yir suvda (belgürmişin) uqup işidip kadaşı ... (bir)le ikigü dkşnapt (iltin) yine magat ilke **kelir-ler** (Ş.Tekin, 1976, s. 53).

“*Şimdi yine, mükemmel hikmetli Burkan’ın dünyada (belirdiğini) görüp, işitip, arkadaşı ... İle her ikisi Dakşinâpatha ... Yine Magadha ülkesine **gelirler.***”

bititser alku ol tözün t(ınlıg)lar maytrı burkanağ **tusarlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 76).

“*Yazdırırsa bütün bu asil yaratıklar Maytrı Burkan’ a **rastlarlar.***”

alku tınlıg maytrılağ yanı kün körünçinte **menileyürler** (Ş.Tekin, 1976, s. 77).

“*Bu bütün yaratıklar Maytrı hakkındaki ‘yeni gün’ piyesinde **eğlenirler.***”

takı yime kim kayu tınlıg upası upasaçlarını biş çşaput bir kün bir tün kezedgülüg baçağ sekiz çşaput arağ turuğ köñülün tutsar alku tınlıglar maytrı burkan birle **toğarlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 77).

“*Ve yine herhangi bir yaratık, mümin ve kadın müminlerin beş ahlak kuralını bir gün bir gece tatbik ettikleri oruç (gününde) sekiz ahlak kaidelerini temiz kalple tatbik etse bütün bu yaratıklar Maytrı Burkan ile birlikte **doğarlar.***”

eren işilerke kedgü tonağı iti yaratağ yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergeksiz **bolurlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 80).

“*Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süsü gibi şeyler daima lüzumsuz **olurlar.***”

kut buyanlağ satağın bulmuş üçün ol oğurdağı yalañuklar kişi etüzin teñri menişin **menileyürler** (Ş.Tekin, 1976, s. 80).

“*Sevap değerini buldukları için o devirdeki insanlar, insan vücudunu ve tanrılar saadetini **bulurlar.***”

kişi köñlülün saça tağun sav **sözlemezler** (Ş.Tekin, 1976, s. 81).

“*İnsanın gönlünü bulandıracak yaltaklanma sözü **söylemezler.***”

ır ırlasar adnağı taplamağuluğ taqşut sav **taqşurmazlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 81).

“*Şarkı söyleseler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı **söylemezler.***”

anta oynayu **ırlayurlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 82).

“*Orada raks ederek **sarkı söylerler.***”

y(a)rlıkançuçı köñüllüg kutlug yakañuklar ürüg uzağı öz et’özlerin tiğip ıdalap tınl(ı)glarka asıg tusu **kılurlar** (Gulcalı, 2015, s. 82).

“Merhametli, gönüllü mübarek insanlar (varki onlar) daima kendi vücutlarını feda edip canlılara fayda **sağlarlar**.”

kişi alķu **ölür** (Hamilton, 1998, s. 19).

“İnsanların tamamı **ölür**.”

ulus barça tigin için **busanur** (Hamilton, 1998, s. 23).

“Ulus, hep birlikte prens için kederlenir.”

ol ödün ayığ ögli tigin inisi inçe tip saķıntı ögüm ķanım içim tigin-ke **sever** meni aķlayur erti (Hamilton, 1998, s. 24-25).

“Bu sırada Kötü Düşünceli Prens kardeşi şöyle düşündü: Annem ve babam (hepsi), ağabeyim prensi **severler**, benden nefret ederlerdi.”

ol ķ(amağ) emgekligler emgekinte antağ **kurtulur** (Ş.Tekin, 1960, s. 9).

“Bu bütün ızdırap çekenler ızdıraplarından böylece **kurtulurlar**.”

ol ķamağ tınığlar taluydaķı tişi yeklerde ozar **kurtulur** esen tükel öz yirinte **(barur)lar** (Ş.Tekin, 1960, s. 10).

“(Kuanşi İm Pusar adını anan) bütün o canlı varlıklar, denizdeki (insan yiyen) dişi devlerden **kurtulurlar**, sağ salim kendi yerlerine **varırlar**.”

Ol ķamağ satığçılar ol ķalın erüş yağı yavlaķta ozar **kurtulurlar** (Ş.Tekin, 1960, s. 11).

“Bütün o satıcılar o kalabalık yol kesicilerden geçer **kurtulurlar**.”

sütli yağlı teg ersisiz karşısız bolup , < ötrü > bir ikintişke ayaşdaçı amraşdaçı ögrünç sevinç üze ilinçü meni kıltacı, edgü saķınçlığ y(a)rılıķançuçı biliglig asra köñüllüğ buyan edgü kılinçka eyin **bolurlar** (Ayazlı, 2012, s. 78).

“Süt ve yağ gibi kavgasız olup birbirlerine karşılıklı saygı ve sevgi gösterecek mutlu bir eğlenerek iyi düşünceli merhametli, alçak gönüllü erdeme **ulaşırlar**.”

yalaņuklar köñülü açsız suksız buşıķa aķı buyan edgü kılinçka tavranığlı on buyan edgü kılinç yolınta yorığalı udaçı **bolurlar** (Ayazlı, 2012, s. 78-79).

“ İnsanlar gönlü (hırssız kılmak), sadakadan yana cömert erdem işlemek gayretiyle on çeşit erdeme ulaştırın davranışta **bulunurlar**.”

sindirdin bo nom erdinig eşidteçiler yme yetinçsiz tutunçsız uluğ törlüğ buyan edgü kılinçlarığ bulurlar **kazganurlar** (Ayazlı, 2012, s. 105-106).

“Senden bu öğretini mücevherini dinleyecek olanlar da bu erişilmez büyük türlü erdemlerini **kazanırlar**.”

Olumsuz Çekimi:

Eski Türkçede geniş zamanın olumsuzu –**mAz** ile yapılır ve çekiminde yine kişi zamirleri kullanılır.

Örnekler:

Açsık toşık **ömez sen**. Bir todsar açsık **ömez sen** (Ergin, 1999, s. 4).

“(Ey Türk milleti!) acıkacağını doyacağına **düşünmezsın**, bir (de) doyersan acıkacağını **düşünmezsın**.”

arhant kutın bulup **taymaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 41).

“Veliliğe ulaşıp (bundan) **şasmaz**.”

*neçe yime arhant kutıntın tayguluk tıtağlar ötrü tursar inçip etüzin küzedmeser saklanmasar yime arhant kutıntın yime arıtı **taym(az)** (Ş.Tekin, 1976, s. 42).*

“Her ne kadar velilikten ayrılma sebepleri sonra ortaya çıksa ya da vücudunu korumasa dahi, yine de velilikten katiyen **ayrılmaz**.”

arhant kutın bulup taymak tüşmekke arıtı **korkmaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 42).

“Veliliğe ulaşıp ayrılmak ve düşmekten hiç **korkmaz**.”

edgü ... **todmaz kanmaz kiçmez** (Ş.Tekin, 1976, s. 53).

“İyi (dini dinlemekten) **doymaz, kanmaz, vazgeçmez**.”

antağ erser tözün maytrıka oğ ukıtğalı **aymaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“Eğer böyle ise asil Maytrı’da bildirmeği **buyurmaz**.”

biş türlüğ bu toyınlar işilerniñ edgüleri titir añ (ilki) evig barğağ orduğ karşığ ... **kodmazlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 72).

“Bu beş rahip kadınların iyiliğidir. Önce evi, barkı, sarayı, köşkü... **terk etmezler**.”

ödün oñmaz kavırılmaz kut küçinte tıdığsız tut ... yime **alkınmaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 78).

“Zaman solmaz, kavrulmaz sevap sayesinde engelsiz... yine **azalmaz**.”

bir tü evinin kök kalıkkı oğşatğalı **bolmaz**. ud izinteki suvuğ taluy ögüz suvına **yüleşürgeli bolmaz**. erser ançulayu yime mini osuğluğ kız kısğa bilge biligligler neñ biligin tözün maytrınıñ bilge biligiñe **yüleşürgeli bolmaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 89).

“Bir parça saç göğe müşabih **olmaz**. Sığır izindeki su nehir suyu ile **mukayese edilemez**. Bu böyle olunca, aynı şekilde benim gibi pek az bilgili kimselerin bilgisi, asil Maytrı’nın bilgisi ile **mukayese edilemez**.”

inçip toğa teglük kişi osuğluğ bu toğmak ölmek uluğ adadın ozğu kırtulğu bulun yınak **arıtı ukmazlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 89).

“Fakat kör bir insan gibi bu doğum ölüm (adlı) büyük tehlikeden kurtulacak hiçbir köşe bucak **bilemezler.**”

toğmağ bolmasar qarımak ölmek **bolmaz** kılınç bolmasar toğmağ **bolmaz** (Ş.Tekin, 1976, s. 98).

“Doğmak olmasa ihtiyarlamak ve ölmek **olmaz.** Var olmak olmasa doğmak **olmaz.**”

ayığ ögliniñ edgüsiñe küni **öritmez(ler)** (Ş.Tekin, 1976, s. 117).

“Kötü düşünceli bir kimsenin başarısını **kıskanmazlar.**”

bu emgekin ölü yime **umaz biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 137).

“Bu acıdan yine de **ölmeyiz.**”

yime kañı kan inçe tip yarlıgkadı kañ kağansar oğlı için **timez** mü (Hamilton, 1998, s. 14).

“Yine babası han öylece deyip buyurdu: (Eğer) baba kazanırsa oğlu içindir **denmez** mi?”

kañu kişi ög kañ köñlin bertser ol tınlıg tamuluk bolur oğul kızğa **sanmaz** (Hamilton, 1998, s. 15).

“Hangi insan ana babanın gönlünü kırarsa o kimse cehennemlik olur. Oğuldan kızdan (evlattan) **sayılmaz.**”

amrak ögüküm meniñ ilte kağancım sizin **ermez** mü (Hamilton, 1998, s. 18).

“Sevgili yavrucuğum! Benim devlet kazancım sizin **sayılmaz** mı?”

neñ bat **kılu umaz** (Ş.Tekin, 1960, s. 10).

“Hiç fenalık **edemezler.**”

atın eşidser etüzin körser saqınmışı yeginmişı **yoksuz bolmaz** (Ş.Tekin, 1960, s. 17).

“Adını işitse vücudunu görse tasarladığı saygıyla dilediği şey **boşa gitmez.**”

uluşı teñsiz tört üdler kolusı **şasmaz** (Ayazlı, 2012, s. 78).

“Sıcak ve soğuk uyum içerisinde olur. Mevsimler ters bir sıraya **girmez.**”

kün ay garhlar yultuzlar yorıķı **tegsilmez** (Ayazlı, 2012, s. 78).

“Güneşin, ayın, yıldızların seyri **değişmez.**”

muntağ kılğuluk **ermez** (Ayazlı, 2012, s. 87).

“Böyle yapmak **gerekmez.**”

eleñler tört m(a)haraaçalara, kim ol tütsüg lüg y(a)ruk yaltrıklarınñ inçip yalañuz sizler ötünmişçe bo munça oronlarķa **teğir ermez** (Ayazlı, 2012, s. 102).

“Sakin olun, ey dört Maharajalar, ki tütsülü parıltılar öyle yalnızca sizlerin söylemiş olduğu gibi bu tarz yerlere (saraylara) ulaşmaz.”

ol el uluşuğ ol elig hanı ol bodunuğ karağ tişer ıdalayur ermez biz (Ayazlı, 2012, s. 115).

“O ülkeyi, o hükümdarı, o halkı terk etmeyiz.”

anın ol şastirlarke arıtı oğşayu teginmezler (Ayazlı, 2012, s. 121).

“Onun o Sastra kitapları bu öğretiyi mücevherine tam olarak benzemez.”

Men utuz kulum-nuñ negü erser bar tip toyn-çuğ-ka ebçi-ke çam kılmaz men (Arat, 1964, s. 41).

“Ben Utuz kulum hakkında Toynçuk’a ve kölesine herhangi bir iddiada bulunmam.”

Men toyn-çuğ meniñ küñ-nüñ negü erser bar tip utuz-ka kul-ka çam kılmaz men (Arat, 1964, s. 41).

“Ben Toynçuk da kölem hususunda Utuz’a ve kölesine karşı herhangi bir davada bulunmam.”

3.2.2. Eski Anadolu Türkçesinde Geniş Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde **-r** geniş zaman eki Eski Türkçeden beri kullanılan asıl geniş zaman ekidir. Ekin ünlüsü çoğunlukla uyuma uymaz ve **-Ur** dar-yuvarlak olarak kullanılmış, kimi zaman ise **-Ar** düz-geniş olarak kullanılmıştır. Eski Türkçede karşılaştığımız **-Ir** biçimi bu dönemde tercih edilmemiştir. Geniş zaman eki ünlü ile biten fiil kök veya gövdelerine doğrudan doğruya eklenir. Ünsüz ile biten fiil kök veya gövdelerine ise çoğunlukla uyuma uymayarak **-Ur** şekliyle bağlanmıştır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Olumsuz ise **-mAz** ile yapılmaktadır.

Eski Türkçede karşılaştığımız **-Ir** biçimi Eski Anadolu Türkçesinde tercih edilmemiştir. Görüldüğü üzere Eski Anadolu Türkçesi, geniş zaman çekiminde **-Ir** ekini tercih etmemesi hariç diğer yönleriyle Eski Türkçeye koşutluk gösterir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi, ekin dar-yuvarlak ünlülü kullanımı tercih etmesi yönüyle de Türkiye Türkçesinden küçük farklılıklar da gösterir.

Tablo 7

Eski Anadolu Türkçesinde Geniş Zaman

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE GENİŞ ZAMAN	
	-r/ -Ar / -Ur
1. Teklik Kişi	-(X)rvAn / -(X)rAm / -(X)rIn
2. Teklik kişi	-(X)rsIn
3. Teklik kişi	-(X)r -Ø
1. Çokluk Kişi	-(X)rUz
2. Çokluk Kişi	-(X)rsIz
3. Çokluk Kişi	-(X)rIAr

Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi: gör-ür-ven / gör-ür-in / gör-ür-em
 2. Teklik Kişi: gör-ür-sin
 3. Teklik Kişi: gör-ür- ø
 1. Çokluk Kişi: gör-ür-üz
 2. Çokluk Kişi: gör-ür-siz
 3. Çokluk Kişi: gör-ür-ler

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanın olumsuz çekimi ise, **-mAz** eki ile yapılır. Yine çekimde kişi zamirleri ve zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi: sev-**mez**-ven / sev-**mez**-in / sev-**mez**-em
 2. Teklik Kişi: sev-**mez**-sin
 3. Teklik Kişi: sev-**mez**-ø
 1. Çokluk Kişi: sev-**mez**-üz
 2. Çokluk Kişi: sev-**mez**-siz

3.Çokluk Kişi: sev-mez-ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

velî ben seni götürmekden **üsenmezven** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Ancak ben seni götürmekten **üsenmem.**”

gice anı başum altında kımayınca **dişlenmez** ve perişân düşler **görürin** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Gece onu başımın altına koymayınca **rahatlamam** ve karışık rüyalar **görürüm.**”

korkuram kim bu mekr ve hile birle kim yiglik ve artuqlık istersiz ve dahı şermsârlığa uğrayasız (Korkmaz, 1973, s. 227).

“**Korkarım** ki bu kurnazlık ve hile ile üstünlük istersiniz ve daha çok mahcubiyete uğrarsınız.”

sağa bir burnı virdi kim ilan depelersin ve bağa dahı bir burn virdi kim qarınca **depelerin** (Korkmaz, 1973, s. 234-235).

“Sana bir burun verdi ki yılan öldürürsün ve bana da bir burun verdi ki karınca **öldürürüm.**”

ben şöyle **endişe eylerem** kim eger bize ol perişânlık hâsıl ola ki ol bir balık balıkcılıla oldu (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Ben bu yüzden **endişelenirim** ki eğer bize (karşı) o karşıklık ortaya çıkarsa ki o bir balıkla balıkçıl ile oldu.”

yürü git, yohsa şimdi ol baltanı başuğa **ururım**; beynüni burnuñdan **getürürin** (Korkmaz, 1973, s. 241).

“Yürü git, yoksa o baltayı başına **vrurum**, beynini burnundan **getiririm.**”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

andan şah yüzün Zence dutdı ki sen nice maslahat **görürsin?** (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Ondan sonra padişah yüzünü Zence döndü: Sen nasıl uygun **görürsün?**”

°âkil ve kâfi kişisin şöyle kim **bilürsin** kâhellik itme (Korkmaz, 1973, s. 237).

“Akıllı ve yeterli kişisin şöyle ki **bilürsin** uyuşukluk yapma.”

sordı kim: nitesin kardeş ve nite **geçersin?** (Korkmaz, 1973, s. 239).

“Sordu: Nasılsın kardeş ve nasıl **yaşarsın?**”

sen gendü keremünden ve eyü hulkuñdan ve ârû asluñdan ol bed-baht asl, nahs şikillüye vefâdârlık ve dostlık **idersin**. (Korkmaz, 1973, s. 239).

“*Sen kendi cömertliğinden ve iyi huyluluğundan ve temiz aslından o bedbaht kökünden, bahtsız şekilde sözünde durur ve dostluk **edersin**.*”

iy aña her ne kim didünse benüm dinçliğüm ve rāhatlığüm için **dirsin** (Korkmaz, 1973, s. 241).

“*Ey ana! Her ne dedinse benim dinçliğim ve rahatım için **dersin**.*”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Varayın anı sizünj katıñuza getüreyim ve anuñ eti bize bir kaç gün öyün **olur** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“*Varayım onu sizin yanınıza getireyim ve onun eti bize birkaç gün öğün **olur**.*”

bu devlet bāki **kalur** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“*Bu devlet baki **kalır**.*”

Nevhara bu töhmetden arudur ammā, ānı göricek gönjlüm **ürker**, sohbeti baña ağır **gelür** (Korkmaz, 1973, s. 215).

“*Nevhara bu töhmetten arıdır. Ama onu görünce gönlim **ürker**, sohbeti bana ağır **gelir**.*”

işitdüm ki bir avcı vardı. yavlaç çābuk-**suvār**, āv işin gey **anlar** (Korkmaz, 1973, s. 254).

“*İşittim ki bir avcı vardı. Oldukça hızlı at **sürer**, av işinden iyi **anlar**.*”

vañt olur ki yıl evvel bahārda cihāna hulle **gevürür** (Korkmaz, 1973, s. 273).

“*Zaman olur yıl ilkbaharda dünyaya elbise **giyirir**.*”

vañt olur ki eski hırka ağaçlar başında **çeker** (Korkmaz, 1973, s. 273).

“*Zaman olur ki eski hırka ağaçların başına **toplanır**.*”

vañt olur ki kōñşılar od hırmenin **gövindürür** (Korkmaz, 1973, s. 273).

“*Zaman olur kōñşular ateş harmanını **yakar**.*”

vañt olur ki yoldan azmışlar mañsūdına **irürür** (Korkmaz, 1973, s. 273).

“*Zaman olur ki yoldan çıkmışlar maksadına **ulaşır**.*”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

lācirem nusret buldı ammā biz bu işde zālim **oluruz** (Korkmaz, 1973, s. 227).

“*Şüphesiz yardım buldu ama biz bu durumda zalim **oluruz**.*”

dükeli belā andandur ki yılda bir kez tavşancıl **görürüz** (Korkmaz, 1973, s. 272).

“Bütün belalar ondandır ki yılda bir kez tavşancıl **görürüz.**”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

siz ne **dirsiz** ve nice tedbîr **idersiz** ? (Korkmaz, 1973, s. 248).

“Siz ne **dersiniz** ve ne çare **düşünürsünüz?**”

ne bahtlu sizün cânuğuz; ne serverlerünüzden **korkarsız** ve ne sinerlerünüzden **üşenürsüz** (Korkmaz, 1973, s. 266).

*Ne kadar şanslı sizin canınız. Ne başlarınızdan **korkarsınız** ve ne denk olanlarınızdan **üşenirsiniz.***”

hoş ferâgatıla **ovnarsız** (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Sevimli (bir şekilde) hakkından vaz geçerek **ovnarsınız.**”

hiç kimse söz açmadın gendü başladı ki siz dükeliğüz **bilürsüz** ki ben cânavar yimekten ve kan dökmekten elüm çekdüm (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Hiç kimse sözü açmadan kendi başladı: Siz hepimizi **bilirsiniz** ki ben hayvan yemekten ve kan dökmekten elimi çektim.”

korğuram kim bu mekr ve hile birle kim yiglik ve artıklık **istersiz** ve dahi şermsârlığa uğrayasız (Korkmaz, 1973, s. 227).

“Korkarım ki bu kurnazlık ve hile ile üstünlük **istersiniz** ve daha çok mahcubiyete uğrarsınız.”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

meger işitmiş ki rûzigâr birbiriyle nifâkıla **dirilürler**, bir düzene **olmazlar** (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Meğer işitmiş ki zamane insanları birbirleriyle ikiyüzlülükle **canlanırlar**, bir düzen içinde **olmazlar.**”

ol kişi kim yalana mensûb ola, eger toğru dalı söylese **inanmazlar** (Korkmaz, 1973, s. 210).

“ O kişi ki yalana mensup olsa, eğer doğru söylese bile **inanmazlar.**”

ata ve ana ve hısm kavm **sevinür**, bişik tahtın yarağlayub, yiñi geysiler eyleyüb dürlü şâzî birle anuğ kulluğına bil **bağlarlar** (Korkmaz, 1973, s. 210).

“Baba ve ana ve hısm akraba **sevinir**, beşik tahtını hazırlayıp yeni giysiler giydirip türlü sevinç ve memnunlukla onun kulluğuna, hizmetine bel **bağlarlar.**”

lâ-cerem, çün ölüm vakti ola, rahmet beşâretçileri bir bir ardınca bu âyeti kulağına **degürürler** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Şüphesiz, çünkü ölüm anında olur (ki) rahmet müjdecileri arka arkaya bu ayeti kulağına okurlar.”

turdu, kızını katına vardı, eyitdi: ciger-guşem, çevreden ulular senünj eyü adunj ve ārı dirliğünj işidüb cān u gönül birle dilerler (Korkmaz, 1973, s. 240).

“Kalktı kızının yanına vardı, söyledi: Ciğer köşem! Etraftan büyükler senin iyi adını ve temiz huyunu işitip (seni) canıgönülden isterler.”

3.2.3. Türkiye Türkçesinde Geniş Zaman

Türkiye Türkçesinde geniş zaman **-r**; **-Ar** ekleriyle sağlanır. Ekin ünlüsü uyuma tabidir. Eski Türkçede de geniş zaman çekimi **-r**; **-Ar**; **-Ir**; **-Ur** ekleriyle sağlanıyordu. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise **-r**; **-Ar**; **-Ur** ekleri kullanılıyor ve Eski Anadolu Türkçesinin **-Ir** biçimini tercih etmiyordu. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için **-mAz** eki kullanılırdı. Türkiye Türkçesinde ise geniş zamanın olumsuzu için **-mAz** eki 2. ve 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde kullanılmaktadır. Ancak teklik ve çokluk 1.kişi çekiminde ise **-mA-** eki kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi bu yönüyle Eski Türkçeden ve Eski Anadolu Türkçesinden farklılık arz eder.

Korkmaz, “Geniş zamanın, geçmişten geleceğe uzanan bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine aldığı, her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahip olduğunu belirtir. Ayrıca bu ekin esas itibarıyla ‘her zamanı’ kapsayan bir sürerlilik işlevi olduğunu da ifade ettikten sonra bu işlevinden dolayı da sık sık yapılan, alışkanlık, âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan eylemlerde bu kipin kullanıldığına” değinir (Korkmaz, 2009, s. 637).

Ergin geniş zaman eki için şu ifadelerle yer verir: “Bu ekler hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdendir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da geniş zaman ifade ederler. Yani bu ekler fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirirler. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. Geniş zaman eklerinin asıl fonksiyonu bu «her zaman»’ı ifade etmektedir. Bu her zaman ifadesine dayanılarak geniş zaman ekleri çeşitli zamanlar için kullanılır” (Ergin, 1998, s. 291).

Türkçenin Söz Dizimi adlı eserinde geniş zaman için şu bilgilere yer vermektedir: “Geniş zaman, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zamandır. Dil kullanımı şimdiki zamanda yapılmakta, geçmiş ve gelecek konu

edilmektedir. Şimdiki zamanda gelişen dil kullanımını geçmiş ve geleceğe yayan, geniş zamandır. Geniş zamanı, en çok da şimdiki zamanın yanına koyan gerçek budur ve (bu sebeple) birçok dilde, geniş zaman ile şimdiki zamanı sıkı bir ilişki içinde buluruz. Geniş zaman, şimdiki zamanda gerçekleşmekte olan dil kullanımını, yani düşünme ve konuşmaları, geçmişe ve geleceğe yönlendiren bir zamandır. Bu yüzden, geniş zaman, süreklilik, kalıcılık ve alışkanlık bildiren bir şekil çekimi gibi, belirsiz zamanlara işaret eden bir ara zamandır. Bu belirsizlik, onu, biraz da olsa şekil kiplerine yaklaştırır ve zaman zaman geniş zaman ve birleşik çekimleri istek, gereklilik gibi şekil çekimleri için de kullanılır” (Karaağaç, 2009, s. 88-89).

Hengirmen, “Eylemin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu, gelecekte de yapılacağını bildiren kipin geniş zaman olduğunu belirtir ve örnekler:

İnsanlar binlerce yıldan beri doğar, büyür ve ölürlür.

Güneş her her gün doğudan doğar, batıdan batar” (Hengirmen, 2007, s. 220).

Geniş zaman Türkiye Türkçesinde zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	bak- ar -ım	başla- r -ım	gör-ü- r -üm	kal-ı- r -ım
2. Teklik Kişi:	bak- ar -sın	başla- r -sın	gör-ü- r -sün	kal-ı- r -sın
3. Teklik Kişi:	bak- ar -ø	başla- r -ø	gör-ü- r -ø	kal-ı- r -ø
1. Çokluk Kişi:	bak- ar -ız	başla- r -ız	gör-ü- r -üz	kal-ı- r -ız
2. Çokluk Kişi:	bak- ar -sınız	başla- r -sınız	gör-ü- r -sünüz	kal-ı- r -sınız
3. Çokluk Kişi:	bak- ar -lar	başla- r -lar	gör-ü- r -ler	kal-ı- r -lar

Türkiye Türkçesinde geniş zaman olumsuzunda 2. ve 3. teklik ve çokluk kişilerde **-mAz** eki kullanılmaktadır. Ancak teklik ve çokluk 1. kişi çekiminde ise **-mA-** eki kullanılmıştır.

Ergin, “Görülüyor ki burada geniş zaman için kullanılan ek teklik ve çokluk 1. kişilerde **-ma**, **-me** diğer şahıslarda ise **-maz**, **-mez**’dir. **-mA-** aynı zamanda olumsuzluk bildirdiğine göre birinci şahıslarda olumsuzluk ve zaman fonksiyonu aynı ek üzerinde toplandığını bu durumun ise normal olmadığını ifade eder. Olumsuzluğun fiilin gövdesine ait bir şey olduğunu burada ise onu zaman ekinin kendi üzerine aldığını söyledikten sonra **-m** şahıs eki getirilmesinin de onun zaman eki sayıldığından dolayı olduğunu” ifade eder (Ergin, 1998, s. 293).

Korkmaz ise “Geniş zaman kipinin olumsuzluk çekiminde de özel bir durum ortaya çıkar. Bu durum, birinci şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde, **-mA-** olumsuzluk ekinden sonra gelen geniş zaman eki **-r**’nin eriyip düşmesi ve ses birleşmesi yoluyla gel-me-r-im > gel-mem, oku-ma-r-ım > oku-ma-m, gel-me-r-iz > gel-me-y-iz, oku-ma-r-ız > oku-ma-y-ız biçimlerine dönüşmüştür. Bu kipin ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk biçimleri, olumsuzluk ekinden sonra geniş zaman eki alınca, kipteki geniş zaman eki **z** eki ile karşılanır” şeklinde açıklar (Korkmaz, 2009, 573-574).

Geniş zamanın olumsuzu diğer zamanlardan farklıdır. Temelde olumsuzluk **-mA-** ekiyle yapılır ancak geniş zamanda olumsuzluk **-mAz** şeklini alır. Bunun yanı sıra 1.teklik ve çokluk şahıslarda ise **-mA-** eki geniş zamanın olumsuzu olarak kullanılır. “Bu sadece Türkiye Türkçesine has bir durumdur” (Karaağaç, 2009, s. 90).

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	kal- ma -m	sev- me -m
2.Teklik Kişi:	kal- maz -sın	sev- mez -sin
3.Teklik Kişi:	kal- maz -ø	sev- mez - ø
1.Çokluk Kişi:	kal- ma -y-ız	sev- me -y-iz
2.Çokluk Kişi:	kal- maz -sınız	sev- mez -sınız
3.Çokluk Kişi:	kal- maz -lar	sev- mez -ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Bu fevkalâde derin ve girift bir dava pašam, dedim; ben her sedyen önce Yeniçeriliğin malûm hale getirilmesinin, o hale mani topluca fikriyat ve murakabesini doğru **bulurum**.*” (Kısakürek, 2016, s. 20).

“*İş o hale gelince de Ocağı kökünden kazımayı zaruret kabul **ederim**.*” (Kısakürek, 2016, s. 20).

“*Evvela sizi **keserim**, sonra da onların hakkından gelmeye **bakarım!***” (Kısakürek, 2016, s. 84).

“*Gençlik sebebiyle bazı hatalar işlemiş **olabilirim!***” (Kısakürek, 2016, s. 99).

“*Ben de sizinim, vilayet de sizindir! Sefer üstü biraz harçlık lazımdır. Vilayetimiz mahsulünden ne elde edilirse bize bir pay ayırmanızı mürüvvetinizden **beklerim!***” (Kısakürek, 2016, s. 124).

“*Bir de naaşımın Üsküdar'a naklini ve yetimlerimin şahane inayetinizden mahrum edilmemelerini istirham **ederim**.*” (Kısakürek, 2016, s. 137).

“Her şeyden evvel suçunun ne olduğunu bilmek **isterim!**” (Kısakürek, 2016, s. 141).

“Tütün gibi afyon da yasaklanmıştı. Padişah’ın doktoru Emir Çelebi nezdinde afyon bulundu ve doktor sigaya çekildi: Ne arıyor sende afyon? Ben hekimim. Afyonu ilaç kaplarında **kullanırım**” (Kısakürek, 2016, s. 162).

“Ümur-u memleketle bir hoşça takayyüd eyle! Bir dahi ayyaşlığını işitmeyeceğim! Yoksa senin başını **keserim.**” (Kısakürek, 2016, s. 186).

“Sultan Mahmud'un ilk fermanını ahenkleştiren sesi, vakarlı bir eda içinde yükseldi: Paşa; ben onları buldurup sana **gönderirim!**” (Kısakürek, 2016, s. 266).

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Kaptan Paşa hadiseye burnunu sokacak oldu. Ona da aynı muamele: Sen ne **istersin**, züğürt gemici?..” (Kısakürek, 2016, s. 42).

“Benim sadakatli Paşam! Şimdi şeklini değiştirip Sarayburnu'ndan kayığa biner ve Üsküdar'a **gecersin!**” (Kısakürek, 2016, s. 133).

“Orada emrimi **beklersin!**” (Kısakürek, 2016, s. 133).

“Sen de bu arada tedarikini görür ve onları haklamanın tedbirlerini **alırsın...**” (Kısakürek, 2016, s. 136).

“Şehzadeler bizim efendilerimizin oğullarıdır. Artık sana güvenimiz kalmadı. Onlara da **kıyabilirsin!**” (Kısakürek, 2016, s. 140).

“Odabaşılardan bir ihtiyar cevap verdi: Sen ne **dersin**, behey Ağa! Odalarda yoldaş kalmadı.” (Kısakürek, 2016, s. 205).

“Şartlarına riayet olunmak üzere seni müstakil vezir eyledim!.. Göreyim nice hizmet **edersin?**..” (Kısakürek, 2016, s. 205).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Aklın kilise istibdadına karşı intikam ve istiklâl hareketi diye çerçevesi mümkün (Rönesans) hamlesi, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u zapt etmesiyle kendisine tarih **düşürür.**” (Kısakürek, 2016, s. 13).

“Öyle ki, dalkılıç olarak burçlarına tırmandığı kalenin tepesinde, ahdine hiyanet etmiş prensin kafasını kesip mızrağına **verleştirir** ve mızrağı havaya kaldırıp nida **eder.**” (Kısakürek, 2016, s. 21).

“Kardeşlerini ve kardeşlerinin çocuklarını birer birer öldürerek şehzadeler kavgasına nihayet veren ve devletle orduyu yepyeni bir hedefe yönelten Yavuz devrinde bile Yeniçeri, sırtına geçirdiği sahte nizam gömleği altında hep aynı fesad bünyesini yaşatır.” (Kısakürek, 2016, s. 33).

“Genç Osman'ın ilk yıllarında Devlet idaresi, Valide Sultan Mahfiruz ile Padişahın hocası Ömer Efendi'nin ellerinde... Böylece birkaç yıl, iç ve dış planlarda büyük çapta hadiselere sahne olmaksızın gecer.” (Kısakürek, 2016, s. 67-68).

“Üstelik angarya şeklinde Girit'e gitmemiz ferman olunuyor, ya bu zulüm üzerimizden kaldırılır, yahut gemilerimizi su yaktığımız ziftle ateşe veririz!” (Kısakürek, 2016, s. 176).

“Masum, cülus eder ve yetişinceye kadar islere vezir bakar.” (Kısakürek, 2016, s. 178).

“Enderun halkının ne kabahati var? Cinayeti isteyenler malûm... Efendimiz, onları buldurur, cezalarının verilmesi için size gönderir.” (Kısakürek, 2016, s. 265-266).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Yeniçeri'yi ancak şu mana çerçevesi içinde özlestirebiliriz.” (Kısakürek, 2016, s. 13).

“Şimdi Yeniçeri'yi manası ve maddesiyle basından ele alarak hızlı simsek aydınlıkları içinde takip edebiliriz.” (Kısakürek, 2016, s. 21).

“Edirne'de, ya elleriyle çıkardıkları yahut kendi kendisine çıkan büyük bir yangını vesile ederek ayaklandılar: «Terakki isteriz!»” (Kısakürek, 2016, s. 26).

“Yeniçeriler: Cülus bahşişi isteriz! Diye bağıldılar.” (Kısakürek, 2016, s. 26).

“Ayaş Paşa'ya kapılarını açmadılar! Bu yüzden arkadaşlarımız yenildi ve canlarını kaybetti! Biz de şimdi gösteririz onlara!..” (Kısakürek, 2016, s. 32).

“Vezirler, niye böyle ettiniz? Padişahı siz kandırdınız! Suçlular elimizden kurtulamayacaktır! Biz sizi de, Padişahı da Edirnekapı'da yahut saraya girerken ot arabasının yanında bulmayı biliriz!” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Göz önünde, korkusuz ve sakıncasız isyan planlarını müzakere ediyorlar, kararlarını veriyorlar ve: Yarın görüşeceğiz ve gösteririz! Deyip dağılıyorlar.” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Yeniçeriye maaşını son kuruşuna kadar ödettiği halde, para yokluğundan sipahilere hiçbir şey verdimemiş, sarayın iç hazinesinden de imdat gelmeyince onlara: **Sonra veririz!** Lafından başka bir şey söylenememişti.” (Kısakürek, 2016, s. 49).

“Hepimiz saadetlû Padişahımızın emirlerine bağlıyız. Artık şakileri himaye etmek bize yasak... Bunun için yemin etmeye de **hazırız!**” (Kısakürek, 2016, s. 150).

“Üstelik angarya şeklinde Girit'e gitmemiz ferman olunuyor, ya bu zulüm üzerimizden kaldırılır yahut gemilerimizi su yaktığımız ziftle ateşe **veririz!**” (Kısakürek, 2016, s. 176).

“Mutlaka Valideyi görmeliyiz!.. Yoksa hepimiz **kırılırız!**” (Kısakürek, 2016, s. 201).

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Yeniçeriler bu sözü evvela birinci manaya, Genç Osman'ın korunması anlamına aldılar ve hemen kılıca davrandılar: Ya biat **edersiniz**, yahut...” (Kısakürek, 2016, s. 90).

“Valide Sultan bu nazik suale ani cevap bulamıyor. Birden, hatırına kızını verdiği pasa geliyor: Davut Pasa olsun! Ne **dersiniz?**” (Kısakürek, 2016, s. 91).

“Mehmet Paşa tarafı, «vay, faziletli bir devlet bendesine nasıl **kıyarsınız?**» diye aynı Yeniçerileri şahlandırıyor ve işin sonu yine paraya bağlanıyor.” (Kısakürek, 2016, s. 122-123).

“Bizden ne istiyorsunuz? Zaten ne hakla **isteyebilirsiniz?**” (Kısakürek, 2016, s. 142).

“Siz şeriate memursunuz ve emir de elbette şeriatin... Ya şimdi önümüze düşüp çaremize **bakarsınız**, yahut...” (Kısakürek, 2016, s. 193).

“Yenilik fikrini destekleyenler bunları «Nizam-ı Cedid»e girmeleri için telkin altına almaya çalışırken eskiye taraftar olanlar zıt propagandada bulunuyorlar ve diyorlar ki: Siz de Yeniçeri **sayılırsınız!**” (Kısakürek, 2016, s. 245).

“Frenk kıyafetine girmiş askerlerle nasıl **anlaşabilirsiniz?**” (Kısakürek, 2016, s. 245).

“Sessizce Boğaz kalesine gider ve yolunu bulup baskın şeklinde Kabakçı'yı **temizlersiniz!**” (Kısakürek, 2016, s. 258).

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Bazı tarihçiler, Orhan Gazi'nin Devşirmecilik buluşunu dâhice bir keşif ve usûl sayarlar.” (Kısakürek, 2016, s. 18).

“Cenkten uzak kaldıklarında <hazar> vaktinde kürsü şeyhlerinin ders halkasında yetistirilirler, ahlak ve din inceliklerini öğrenirlerdi.” (Kısakürek, 2016, s. 18).

“Bu şüphe üzerine vezirler kafa kafaya verirler ve orduya şu bilgiyi yayarlar.” (Kısakürek, 2016, s. 24).

“Çelebi Mehmed, at üstünde ölünce vezirler apışıp kalırlar.” (Kısakürek, 2016, s. 24).

“İmkânsız, Padişahım! Beni görürler, tanırlar ve öldürürler. Öldüğüm bir şey değil, padişahımı kurtarmama engel olurlar.” (Kısakürek, 2016, s. 133).

“Emniyetli adamların bu isi tehlikesizce yerine getirirler” (Kısakürek, 2016, s. 133).

“Yalnız beni teslim et, Padişahım! Benim kellemi, alınca yumuşarlar, öbürlerini unuturlar ve bir zaman için susarlar...” (Kısakürek, 2016, s. 136).

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

“Dualarım sizinle... İnşallah zahmetiniz boşa çıkamaz.” (Kısakürek, 2016, s. 16)

“Ben, devlete, devletin basına itaat etmemek dine zarardır, dedim. Bu sözde ne hata olabilir? Bu kulunuz dünyadan gitmekle padişaha vezir eksik olmaz.” (Kısakürek, 2016, s. 52)

“İşte yeniçerilerin «çorba ıçmeyiz, yemek yemeyiz!» dedikleri yer burasıdır. Mesele çıkarmaya niyet ettiler mi, ilk sözleri şudur: Çorba ıçmeyiz, kazana kaşık salmayız! Yemek bitince yine eski tertip...” (Kısakürek, 2016, s. 64)

“Valide Sultan başta, birbirinden güzel cariyeler onu koltuklarlar, odasına götürürler, atlas sedirlere oturturlar, okşarlar, padişah olduğuna ve her şeyin hükmü altında bulunduğu inandırmak isterler, fakat muvaffak olamazlar, tepinmesini bile önleyemezler.” (Kısakürek, 2016, s. 106)

“Öyle mi? Pekala, hacca gitmekten vaz geçirim, ama, sürülmelerini istedikleri adamları makamlarından oynatmam bile!..” (Kısakürek, 2016, s. 82)

“Sen, Padişah olarak bu zalimleri teker teker cezalandırmadıkça Muhammed ümmetini kurtaramazsın!” (Kısakürek, 2016, s. 196)

Orta ihtiyarlarıyla müzakere ettiler ve bunların «bu tâlim Müslüman işi değildir; emir altına girerseniz zabitelerin sözünden dışarıya çıkamazsınız, size şapka bile giydirirler!» demeleri üzerine «yeniçeri kanununda talim yoktur; böyle şey istemeyiz!» diye karşı çıktılar.» (Kısakürek, 2016, s. 196)

3.3. Şimdiki Zaman

3.3.1. Eski Türkçede Şimdiki Zaman

Eski Türkçede şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktur ve geniş zaman eki şimdiki zamanı da karşılar.

“Eski Türkçede geniş zaman eki **-Ur**; nadiren **-Ar**; seyrek olarak **-Ir**; ünlü ile biten fiil köklerine ise, **-r** ya da **-y-Ur** biçiminde gelir. Çekimde *ben / men, sen, ol, biz / miz, siz / sizler, olar* gibi kişi zamirleri kullanılır. Bu dönemde geniş zaman çekimi aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade etmektedir” (Gabain, 2007, s. 80; Hacıeminoğlu, 1991, s. 42; Tekin, 2003, s. 185-186).

Geniş zaman ekinin şimdiki zamanı karşılaması hakkında M. Ergin bazı ifadeler yer verir. Ergin, “Türkçede birçok defa şimdiki zaman için geniş zaman eklerinin kullanıldığını belirtir. Zaten bir şekil veya zamanın kendisine yakın başka bir şekil veya zaman eki ile ifadesi daima ola gelen bir hâldir. Geniş zaman eklerinin şimdiki zaman için kullanılması özellikle belirli bir şimdiki zaman ekinin bulunmadığı eski devrelerde çok görülür. Batı Türkçesinde **-yor**’un teşekkülünden önce şimdiki zaman bu şekilde geniş ölçüde geniş zaman ekleri ile karşılanmıştır” (Ergin, 1998, s. 296).

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim adlı eserde şimdiki zaman için şu bilgilere yer verilir: “Analitik biçimler, şimdiki zaman kipleri olarak yaygınlaşmadan önce Türkçede şimdiki zamanın **-Ur / -Ir / -Ar / -r** (olumsuzda **-mAz**) ekli sıfat fiillerle karşılandığı ifade edilir ve örnekler verilir: *Kimke ilig kazganur men? Kim için ülke kazanıyorum. İşig küçüg birür. İşi gücü vermektendir.*” (Ercilasun, Karahan, Kirişcioğlu vd., 2013, s. 197).

Ekin kökeni üzerine ayrıca Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim adlı eserde şu bilgiye yer verilir. “Eski Türkçe döneminde geniş zamanı **-Ur** olan fiillerin zarf-fiil ekinin de **-U** olduğunu, geniş zamanı **-Ar** olan fiillerin zarf-fiil

ekinin de –A olduğu ifade edilir ve bu paralelliğin ekin kökeni bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğuna değinildikten sonra şu sonuca varılır: Eğer kökence bir ilişki olmasaydı böyle bir paralellik olamazdı. Bu durumda geniş zaman ekinin, “ünlü zarf-fiil eki + er (kişi; insan) formülünden çıktığını düşünebiliriz, ifadelerine yer verilip örneklendirilir: *başla-y-u er “başlayan (yöneten kişi)” > başlayur, *bar-u er “giden kişi” > barur, *aç-a er “açan kişi” > açar” (Ercilasun, Karahan, Kirişçioglu vd., 2013, s. 387).

“Bu ek hem şekil, hem zaman ifade eden eklerden biridir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da şimdiki zaman ifade eder. Yani bu ek hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir” (Ergin, 1998, s. 295). Eski Türkçede kullanılan geniş zaman ekinin, geniş zamanı mı yoksa şimdiki zamanı mı ifade ettiği durumlar kimi zaman birbirinden ayıramayacak kadar birbirine yakındır. Türk dilinin diğer dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de ekin geniş zaman veya şimdiki zaman olarak kullanımını cümle içerisindeki anlamından, cümlede kullanılan bazı zarflardan ve ünlem bildiren kelimelerden faydalanarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eski Türkçede kişi zamirleri henüz ekleşmediği için kişiyi belirtmek üzere teklik ve çokluk kişi zamirleri kullanılır. Bu dönem çekimlerinde bizzat şahıs zamirlerinin kendisi fiillerin çekiminde kullanılmıştır.”Eski Türkçede Zamir Kökenli Kişi Ekleri” tablosunda görüldüğü üzere teklik 1.kişi için “*ben / men*”. Teklik 2.kişi için “*sen*” kişi zamiri, teklik 3.kişi ise bazen eksiz (Ø) bazen de “*ol*” kişi zamiriyle çekimlenmiştir. Çokluk 1.kişi fiil çekimi için Eski Türkçede *miz / biz* kişi zamirleri kullanılmıştır. Çokluk 2.kişi fiil çekiminde ise Eski Türkçede *siz* zamir kökenli kişi eki kullanılmıştır. Çokluk 3.kişi çekiminde Eski Türkçede bazen *olar* bazen de eksiz kullanımlar (Ø) görülür.

Eski Türkçede şimdiki zaman, kişi zamirleriyle çekimlenir.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi :	kazğan- ur men	bir- ür men
2.Teklik Kişi :	kazğan- ur sen	bir - ür sen
3.Teklik Kişi :	kazğan- ur ol / kazğan- ur -Ø	bir- ür ol / bir- ür -Ø
1.Çokluk Kişi :	kazğan- ur biz / miz	bir- ür biz
2.Çokluk Kişi :	kazğan- ur siz	bir- ür siz
3.Çokluk Kişi :	kazğan- ur olar / kazgan- ur -lar	bir- ür olar / bir- ür -ler

Eski Türkçede şimdiki zamanın olumsuzu ise **-mAz** eki ile yapılır ve çekiminde yine kişi zamirleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	korq- maz men	bir- mez men
2.Teklik Kişi:	korq- maz sen	bir- mez sen
3.Teklik Kişi:	korq- maz ol / korq- maz -Ø	bir- mez ol / bir- mez -Ø
1.Çokluk Kişi:	korq- maz biz / miz	bir- mez biz / miz
2.Çokluk Kişi:	korq- maz siz	bir- mez siz
3.Çokluk Kişi:	korq- maz olar / korq- maz -lar	bir- mez olar / bir- mez -ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

İllig budun ertim, ilim amtı qanı, kimke ilig **kazğanur men** (Ergin, 1999, s. 10, 34).

“Devlet sahibi millet idim, devletim şimdi nerede? Kime devleti **kazanıyorum.**”

Kağanlıg budun ertim, kağanım kanı, ne kağanka **işig kücüg birür men** (Ergin, 1999, s. 10, 36).

“Kağanlı millet idim, kağanım nerede? Hangi kağana **hizmet ediyorum.**”

Bilge Kağan u[çdı?] yay bolsar, üze t[enri] köbürgesi öterçe anç[a takı?] tağda sığun ötsar [ança?] **sakinur men** (Ergin, 1999, s. 62).

“Bilge Kağan uçtu. Yaz olsa, üstte gök davulu gürlar gibi, öylece ve dağda yabani geyik böğürürse, öylece **mateme gark oluyorum.**”

Ben ança **tir men** (Ergin, 1999, s. 76).

“Ben şöyle **diyorum.**”

Tanım tüsi takı tükemezken taluyda yatıpan tapladukumin **tutar men**, sebdükümin **yyür men** (Tekin, 2013, s. 19).

“Vüçudumun tüyleri henüz çıkmazken deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi **tutuyorum**, sevdiğimi **yyorum.**”

İdişimte ayakımta öñi kança **barır men** (Tekin, 2013, s. 23).

“Kabımdan kacağımdan ayrı nereye **gidiyorum?**”

Yaylag tağıma ağıpan yaylayur **turur men** (Tekin, 2013, s. 25).

“Yazlık dağıma çıkarak **yazı geçirim.**”

kim meniñ bo et'özümün esikegüm idi kelmez tek biziña neçökin erser amrakilartın adırılıkulug emgek bolmazun erti tep **korkar m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 78)

“Ki benim bu vücudumu esirgeyesim hiç gelmez yalnız bize sevdiklerimizden (yakınlarımızdan) ayrılma sıkıntısı olmasın diye **korkuyorum.**”

okın yürekiñe ursukmış teg **sıkılır m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 97)

“Okla kalbime vurulmuş gibi **sıkılıyorum.**”

ögümün köñülümün içgınıp muñgul bolup **bilinmez m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 102-103)

“Aklımı (ve) kalbimi kaybedip, şaşkına dönüp (ne yapacağımı) **bilmiyorum.**”

amrağ ögüküm sini inçe **sever men** ayadağı yinçü monçuğ teg (Hamilton, 1998, s. 13).

“Sevgili yavrucuğum! Seni avucumun içindeki inci boncuk tanesi gibi **seviyorum**”

anı üçün taluy қа **kirigseyür men** (Hamilton, 1998, s. 21).

“Onun için okyanusa gitmek **istiyorum.**”

bir kiye amrağ oğlumın siziñe **tutuzur men** (Hamilton, 1998, s. 23).

“Biricik sevgili oğlumu size **emanet ediyorum.**”

erksiz **ıdur men** (Hamilton, 1998, s. 23).

“İstemeksizin **yolluyorum.**”

İçim tigin ölüm yirke barır neglük **kalır men** teñrim men yime barayın (Hamilton, 1998, s. 25).

“Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidecek, ben niçin (burada)**kalıyorum** efendim? Bende gideyim.”

men amtı **ölür men** (Hamilton, 1998, s. 30).

“Ben şimdi **ölüyorum.**”

anın amtı kımağ bursañ kuvrağdın iki toyn ötünü **teginür men** (Ş.Tekin, 1976, s. 75).

“Bu yüzden şimdi bütün cemaatten iki rahip **istiyorum.**”

men barıp toyn dıntar bolup nırvan yolın **tileyür men** (Ş.Tekin, 1976, s. 101).

“Ben varıp rahip olmayı ve Nirvana yolunu bulmayı **arzu ediyorum.**”

burkan kıtıña uluğ umuğ tuta **teginür men** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“Burkanlık için büyük bir umut **besliyorum.**”

bu nom kıtıña **ımanur men** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“Bu din asaletine **ınanıyorum.**”

bursoŋ kuvrağ erdni kutıña **inanur men** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“Cemaat cevheri asaletine **inanyorum.**”

bökünki bo kutluğ künte tamu pret yılkı bo üç yavlağ yoltağı açığı tarğa emgeklertin **ozar m(e)n kutralur m(e)n** (Ayazlı, 2012, s. 93-94).

“Bugünkü bu kutlu günde cehennem, açlık ruhu ve hayvan (gibi) bu üç kötü yoldaki acı eziyetlerden **kurtuluyorum.**”

Bolarğa yinçürü töpün yükünüp bo çintamani erdini atl(ı)ğ özen darniğ **sözlevür m(e)n** (Ayazlı, 2012, s. 133-134).

“Onlara, baş eğdirerek secdeye vararak bu Cintamani mücevher adlı en öz Dharanî’yi **sövlüyorum.**”

m(e)n erser üç erdinike tapınguluk ağır ayağ kılğuluk ed tavar **tilevür m(e)n** (Ayazlı, 2012, s. 136).

“Ben üç mücevhere hizmet etmek ve saygı göstermek için mal-mülk **istiyorum.**”

Men sevinç bitig **birürmen** (Arat, 1964, s. 42).

“Ben sevinç senet **veriyorum.**”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

ay tözün tınl(ı)ğ s(e)n ne üçün kaçım vaişiravane m(a)haraaçığı okıyur **ötünür s(e)n** (Ayazlı, 2012, s. 136).

“Ey soylu canlı, sen ne için babam Vaisravana Maharaja’yı **çağırıyorsun.**”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

oğlum muntuda ınaru öntün yınak altun tağ bar **közünür mü** (Hamilton, 1998, s. 29).

“Oğlum, buradan ileride doğu tarafında altın dağ var, **gözüküyor mu?**”

bo barş negü **yevür** uzatıkı aşı negü (Gulcalı, 2015, s. 80).

“Bu kaplan ne **yiyor**, her zamanki yiyeceği nedir?”

közüm emiğim **teprevür** (Gulcalı, 2015, s. 97).

“Gözüm göğsüm **seğriyor.**”

topl et’özüm **titrever** (Gulcalı, 2015, s. 97).

“Bütün vücudum **titriyor.**”

tözün maytrınıñ teñri burқан nomınta toyın bolğusı üçün biziñe ukitğalı **yarlıkar** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“*Asil Maytrı, Tanrı Burkan’ın dininde rahip olduğu için bize haşmetle bildiriyor.*”

Taşra yorıyur tiyin kü eşidip balıkdağı tağıkmış, tağıdağı inmiş, tirilip yitmiş er bolmuş (Ergin, 1999, s. 12-36).

“(İlteriş) **baskaldırıyor** diye ses işitip şehirdeki dağı çıkmış, dağıdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş.”

Türk Bilge Kağan Türk Sir budunuğ Oğuz budunuğ **igidü olurur** (Ergin, 1999, s. 80).

“*Türk Bilge Kağanı Türk Sir milletini, Oğuz milletini iyi idare ediyor.*”

Er terkleyü **kelir** (Tekin, 2013, s. 19).

“*Bir adam aceleyle geliyor.*”

Edgü söz sab elti **kelir** (Tekin, 2013, s. 19).

“*İyi haberler taşıyarak geliyor.*”

Sarıg atlıg sabçı, yazıg atlıg yalabaç edgü söz sab elti **kelir** (Tekin, 2013, s. 20).

“*Sarı atlı haberci, yağız atlı elçi iyi haberler getirerek geliyor.*”

Yiliğe, kudursuğına tegi yağrıpan kamşayu umatın **turur** (Tekin, 2013, s. 20).

“(At) yelesine, kuyruğına kadar yara içinde kalıp kımıldayamadan **duruyor** .”

Yarın **yanranur**, kiçe **kenrenür** (Tekin, 2013, s. 20).

“*Sabah söyleniyor, akşam sızlanıyor.*”

Teglük kulun irkek yuntta emig **tileyür** (Tekin, 2013, s. 21).

“*Kör (bir) tay (emmek için) erkek atta meme arıyor.*”

Bulupan uyasınaru ögire sebinü **kelir** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Avını) bulup yuvasına neşelenip sevinerek **geliyor** .”

Köçürü konturu **kelir** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Askerlerini) göç ettire kondura **geliyor** .”

Kamşayu umatın **turur** (Tekin, 2013, s. 23).

“*Öküz yerinden kımıldayamadan **duruyor** .”*

Talım urı yarın aç yasıçin yalım kayag yara urupan yalhusun **yorıyur** (Tekin, 2013, s. 23).

“*Cesur bir genç, omuzları açık, okunun ucu ile yalçın kayaları yara yara yapayalnız **yürüyor** .”*

Uça umatın **olurur** (Tekin, 2013, s. 25).

“*Uçamadan **oturuyor** .”*

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Neke **tezer biz?** (Ergin, 1999, s. 77).

“Niye **kacıyoruz?**”

Öküş tiyin neke **korkur biz?** (Ergin, 1999, s. 77).

Çok diye niye **korkuyoruz?**

biz kentü-ke edgü-ke **ötlevür biz** (Hamilton, 1998, s. 20).

“Biz kendisine iyiyi **öğütlüyoruz.**”

anşız küseyü **teginür biz** teñrim (Ş.Tekin, 1976, s. 123).

“Çok **istiyoruz tanrım!**”

amtı ol yazuklarımızı kşanti kolu **ötünür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

“Şimdi bu günahlarımız için af diliyor, **yalvarıyoruz.**”

körünler beglerimiz munta toğup örtenür **yalar biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 136).

“Bakin beylerimiz! Burada doğup alev alev **yaniyoruz.**”

bakşı boltaçılar açarılar öñre **yorıyur biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 136).

“Hoca ve üstat olan bizler önde **gidiyoruz.**”

Amtı yazukumuznu **bilinür biz ukunur biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 137).

“Şimdi günahlarımızı **biliyoruz** (ve) **itiraf ediyoruz.**”

kop tsuyda yazukta boşuna **ötünür biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 137).

“Bütün günahlardan kurtulmayı **diliyoruz.**”

amtı (biziñ) tsuyumuznu irinçümüzni **açar biz yadar biz** (Ş.Tekin, 1976, s. 139-140).

“Şimdi günahlarımızı **acıyoruz** (ve) **yayıyoruz.**”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

tigin inçe tip ötünti kañım kütü meni **sever mü siz** (Hamilton, 1998, s. 13).

“Prens şöyle deyip arz etti: “Haşmetli babam! Beni **seviyor musunuz?**”

teñrim ne muñ tağ boltı kim antağ teñri teg erdini teg ögükünüzni ölüm yiriñe **ıdur siz** (Hamilton, 1998, s. 22).

“Hünkârım, nasıl bir felaket oldu ki böyle gökyüzü gibi, mücevher gibi sevgili yavrurunuzu ölüm yerine **gönderiyorsunuz.**”

taluy ögüz-ke **kirür sizler** (Hamilton, 1998, s. 26).

“Okyanusa **giriyorsunuz.**”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

kuruğ yirig suvayu öl yirig tariyu kuş kuzgun sukar **yuliyur** sansız tümen özlüg **ölürür** (Hamilton, 1998, s. 11).

“(Onlar) kuru toprağı sulayıp yaş toprağı ekerlerken kuş kuzgun gaga vurup (canlıları gagalarıyla) çekip **çıkartıyorlar**, sayısız on binlerce canlıyı **öldürüyorlar**.”

tariğ tariyu amarı tınlıg-lariğ kuşçı keyikçi balıkçı avçı tor-çı tuzakçı bolup ayıg kılınç **kıılır** tınlıg-larağ **ölürür** (Hamilton, 1998, s. 11).

“Tarla sürülürken, kuş avcısı, yaban avcısı, balıkçı, avcı, ağ ile kuş avlayan, tuzakla kuş tutan, kötü işler **yapıyor**, birçok canlıları **öldürüyorlar**.”

amarı tınlılar çığarı **enirer** yün **enirer** kentir **enirer** böz bertetip kars **tokuyur** (Hamilton, 1998, s. 11).

“Bazı insanlar çikrik **ceviriyorlar**, yün **eğiriyorlar**, kendir **eğiriyorlar**; bez örüp yünlü kumaş **dokuyorlar**.”

tağı yime adruk uzlar kentü kentü uz işin **islevür** (Hamilton, 1998, s. 11).

“Ayrıca diğer ustalar kendi zanâatini icra **ediyorlar**.”

adruk adruk emgek **emgenür** (Hamilton, 1998, s. 11).

“(Onlar) türlü türlü sıkıntı **çekiyorlar**.”

[tağ]ı yime kördi emeri tınlıg-lar yunt ud **cokar** koy lağzın ulatı tınlıg-lariğ **ölürür** terisin soyar kan ügüz **akıtar** etin kanın **satar** anın öz **igidür** (Hamilton, 1998, s. 11-12).

“Ve yine gördü ki; pek çok insan atları, sığırları başlarına vurarak **öldürüyorlar**; koyun, domuz ve diğer canlıları **öldürüyorlar**, derisini **yüzüyorlar**, ırmak gibi kan **akıtıyorlar**, etini kanını **sattıyorlar**, onunla geçimlerini **sağlıyorlar**.”

ügüzler köller yayılıp ı ıgaçlar **ırgalur** (Gulcalı, 2015, s. 97).

“İrmaklar göller taşıp ağaçlar **sallanıyorlar**.”

Eki öküzü bir bukursıka kölmiş. Kamşayu umatın **turur** (Tekin, 2013, s. 21).

“İki öküzü bir sabana koymuşlar.(Öküzler) kımıldayamadan **duruyorlar**.”

Tört buluntaki edgüsi uyuru tirilipen **menileyür**, **bedizleyür** (Tekin, 2013, s. 22).

(Hakanın) dört bir yandaki iyi ve yetenekli adamları (sarayda) bir araya gelerek **seviniyorlar** (ve) (sarayı) **süslüyorlar**.”

Oglı yutuzu kop **ögirer** (Tekin, 2013, s. 22).

“Çocuğu (ve) kadını hepsi **seviniyorlar**.”

Özi süsi ögire sebinü ordusuşaru **kelir** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Hakanın) kendisi (ve) askerleri neşelenip sevinerek karargâha doğru **geliyorlar.**”

Bu yirde olurup Tabğac budun birle tüzültüm. Altun kümüş işgiti kıutay bunşuz anca **birür** (Ergin, 1999, s. 4-57).

“Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. (Çinliler) altını, gümüşü, ipeği (ve) ipekliyi sıkıntısız öylece (bize) **veriyorlar.**”

örtlög yalınlıg etüzin örtlög çomaklar tut(a) bizni **tokıyur** inçe tip **tiyürler** (Ş.Tekin, 1976, s. 137).

“Aevli vücudları ile aevli sopalar tutarak bize **vuruyorlar** ve şöyle **diyorlar.**”

kayusı muñadu adını oynayu küle **yorırlar** (Ş.Tekin, 1976, s. 162).

“Bazısı şaşkın ve mütehayyir, güle oynaya **yürüyorlar.**”

amarıları kaçığların süzüp amırtgıurup pariçtr sögüt tapa **körürler** (Ş.Tekin 1976:162).

“Bazıları duyu organlarını durultup, teskin edip Pariçt ağacına doğru **bakıyorlar.**”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

ögümün köñülümün içgınıp muñgul bolup **bilinmez m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 102-103)

“Aklımı (ve) kalbimi kaybedip, şaşkına dönüp (ne yapacağımı) **bilmiyorum.**”

men sizlerni küçep **ilıtmez men** (Hamilton, 1998, s. 26).

“Ben sizleri zorlayıp götürmüyorum.”

Yigirmi yaşıma Basıl İduğ [Ku]t oğuşum budun erti, arkış **ıdmaz** tiyin süledim (Ergin, 1999, s. 44).

“Yirmi yaşında, Basıl İduğ Kut soyumdan olan kavim idi, kervan **göndermiyor,** diye ordu sevk ettim.”

İdisi **umaz** tir Tekin, 2013, s. 28).

“Sahibi (onu iyileştirmek için hiçbir şey) **yapmıyor,** der.”

3.3.2. Eski Anadolu Türkçesinde Şimdiki Zaman

Eski Türkçede şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktu ve geniş zaman eki şimdiki zamanı da karşılıyordu. Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman

için kullanılan müstakil bir ek yoktur. Eski Anadolu Türkçesinde büyük çoğunlukla şimdiki zaman için **-r / -Ar / -Ur** geniş zaman ekleri kullanılmıştır ve **-Ir** biçimi tercih edilmemiştir. Ayrıca bu dönemde seyrek olarak **-A / -I / -U durur** ; **-A / -I / -U yorur** kalıpları da şimdiki zamanı karşılamaktadır.

Tablo 8

*Eski Anadolu Türkçesinde Şimdiki Zaman***ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ŞİMDİKİ ZAMAN**

	-r/-Ar/-Ur	-A /-I/-U durur	-A /-I/-U yorur
1.Teklik Kişi	-(X)rAm	-----	-----
2.Teklik Kişi	-(X)rsIn	-----	-----
3.Teklik Kişi	-(X)r	-A /-I/-U durur	-A /-I/-U yorur
1.Çokluk Kişi	-(X)rUz	-----	-----
2.Çokluk Kişi	-(X)rsIz	-----	-----
3.Çokluk Kişi	-(X)rlAr	-A /-I/-U dururlAr	-A /-I/-U yorurlAr

Ergin, **-A durur**; **-I yorur** kalıpları için: “Eskiden şimdiki zaman için bir yandan doğrudan doğruya geniş zaman şekline başvurulduğunu bir yandan da bazı birleşik fiil geniş zamanlarından faydalandığını, böylece daha özel şimdiki zaman şekilleri yapılmıştır. Bu yolda özellikle **dur-** yardımcı fiilinden yararlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki *bağa dururam* «bakıyorum», *kana durur* «kanıyor» misallerinde olduğu gibi. **-yor** eki de böyle bir birleşik fiil şeklinden çıkmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde kullandığımız **-yor** eki henüz tam şeklini almış değildir. **-yor** şimdiki zaman eki **yori-** ‘yürümek’ fiilinin **yori-r** geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Batı Türkçesinin başında **yori-** fiilini, geniş zamanı ile bağlandığı asıl fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak görüyoruz: *gelü yorır*, *geli yorır* «geliyor», *gide yorır* «gidiyor» misallerinde olduğu gibi. İşte Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil çerçevesi içinde kullanılan bu **yorır** Osmanlıcada orta hece düşmesi yolu ile ekleşmiş ve böylece **-yor** eki ortaya çıkmıştır” ifadelerine yer verir (Ergin, 1998, s. 296).

Şimdiki zaman oluş veya kılışın yaşanılan anda cereyan etmekte olduğunu gösteren zamandır. Bergamalı Kadri, “Şimdiki Zaman için ‘hâl’ başlığında **bilür**

örneğini verir. Olumsuzunu ise **-mAz** eki ile çekimler: *bilmez / bilmezler / bilmezsin / bilmezsiniz / bilmezem / bilmezüz*” (Gülsevin, 2011, s. 96-97).

3.3.2.1. -r / -Ar / -Ur ile Yapılan Şimdiki Zaman

Bilindiği üzere Eski Türkçede olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinde de müstakil bir şimdiki zaman eki yoktu ve geniş zaman eki şimdiki zamanı da karşılıyordu. Eski Anadolu Türkçesinde **-Ar / -Ur / -r** en çok karşılaştığımız şimdiki zaman ekidir ve bu dönemde Eski Türkçede karşılaştığımız ekin **-Ir** biçimi tercih edilmemiştir. Eski Türkçede çekimde kişi zamirleri kullanılırken Eski Anadolu Türkçesinde ise zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	bil- ür -em
2.Teklik Kişi:	bil- ür -sin
3.Teklik Kişi:	bil- ür -Ø
1.Çokluk Kişi:	bil- ür -üz
2.Çokluk Kişi:	bir- ür -siz
3.Çokluk Kişi:	bil- ür -ler

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzu ise **-mAz** ile yapılır ve çekiminde yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Bu yönüyle Eski Türkçe ile koşutluk gösterir.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	bil- mez -em
2.Teklik Kişi:	bil- mez -sin
3.Teklik Kişi:	bil- mez -Ø
1.Çokluk Kişi:	bil- mez -üz
2.Çokluk Kişi:	bir- mez -siz
3.Çokluk Kişi:	bil- mez -ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

eşek eyitdi: ya! ben degin mi **yügürürem** anı bulmağa? (Korkmaz, 1973, s. 209).

“Eşek (şöyle) cevap verdi: Ya! Ben ona ulaşmak için boşuna mı **yürüyorum**.”

imdi **dilerem** ki bu işün tahkîkin başa bildüresin (Korkmaz, 1973, s. 211).

“Şimdi **istiyorum** ki bu aslını bana anlataşın.”

pāzişāhlık uyanın senün elünge **virürem** (Korkmaz, 1973, s. 215).

“Padişahlık dizginini sana teslim **ediyorum**.”

seni bu oğlancuğa vāsî **kıluram** (Korkmaz, 1973, s. 215).

“Seni bu küçük çocuğa vasi **kılıyorum**.”

sıçan eyitdi: iy server! seni gey °ākıl ve kāfi ve kani° ve sābir **görürem** (Korkmaz, 1973, s. 238).

“Sıçan (şöyle) cevap verdi: Ey efendi! Seni çok akıllı, yeterli, inanmış ve sabırlı **görüyorum**.”

bilürem kim bu za°ifün sebebi açıklıkdur (Korkmaz, 1973, s. 238).

“**Biliyorum** ki bu güçsüzlüğün sebebi açıklıktır.”

eyitdi: div Gāv-pāy kıatundan **gelürem** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“Cevap verdi: Şeytan Gav-Pay’ın yanından **geliyorum**.”

benüm adum Zirekdür. sürüm varıdı yavu kıuldum, anı isteyü **yürirem** (Korkmaz, 1973, s. 235).

“Benim adım Zirek’tir. Bir sürüm vardı kaybettim, onu istediğim için **dolaşıyorum**.”

lîkin ben **dilerem** kim seni bir kişiyeye virem ki ol senün buyruğunıda ola ve elün altında ola (Korkmaz, 1973, s. 240).

“Fakat ben **istiyorum** ki seni bir kişiyeye vereyim ki o senin emrinde olsun ve elinin altında olsun.”

ben ırak yirden **gelürem** ve kıorkulu yirler geçüb iki menzili bir kılmışdan ve bir haber getürdüm (Korkmaz, 1973, s. 251).

“Ben uzak yerden **geliyorum**, iki menzili bir ettikten (sonra) korkulu yerleri geçtim ve bir haber getirdim.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

eşek girçek **evdürsin**, didi (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Eşek doğru söylüyorsun, dedi.”

eyitdi: buyur, ne buyurursun? (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Dedi: Buyur, ne buyuruyorsun?”

hây merdek, sen âdemi görüp neydigün bilmezsın, gördükleri düşi nice bilesin, didi (Korkmaz, 1973, s. 226).

“Be adam! Sen insanı görüp ne olduğunu bilmiyorsun (da) gördükleri rüyayı nasıl biliyorsun, dedi.”

dilkü eyitdi: benden neye ürkersin? (Korkmaz, 1973, s. 246).

“Tilki dedi: Benden niye korkuyorsun?”

dilkü sordu ki, sol yaña ne becid bakarsın? bunun gibi faydalı sözleri dinlemezsın? (Korkmaz, 1973, s. 247).

“Tilki sordu: Şu tarafa neden ciddi bakıyorsun? Böyle faydalı sözleri dinlemiyorsun?”

nâgâh bir gün husrev kaygulu ağlarken servaktına girdi, sordu ki saña ne geldiki ağlarsın? (Korkmaz, 1973, s. 249).

“Ansızın bir gün hükümdar kaygıyla ağlarken özel dairesine girdi, sordu ki: Sana ne oldu ki ağlıyorsun?”

ayu eyitdi: çun sen bilürsın, ayruk demek muhtâc degül (Korkmaz, 1973, s. 262).

“Ayı dedi: Madem(ki) bilıyorsun, artık hiçbir şey söylemeye gerek yok.”

eyitdi: ilâhi! Sen bilürsın kim bu iş benden degül (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Söyledi: İlahi! Bu bilıyorsun ki bu iş benden değil(dir).”

Azād-çehre eyitdi: girçek aydürsın (Korkmaz, 1973, s. 271).

“Azad-çehre dedi: Doğru söylüyorsun.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Bir gün nâgâh geldi, gördi kim çakal üzüm yemiş dağı gaflet uykusına düşmüş yatur (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Bir gün ansızın geldi, gördü ki çakal üzüm yemiş ayrıca gaflet uykusuna dalmış uyuyor.”

bir gün bayığı ‘âdetince geldi, gördi ki ılan sovuğdan buymış, yatur (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Bir gün her zamanki gibi geldi, gördü ki yılan soğuktan donmuş, yatıyor.”

bir oldur kim kâzî kıdırur diseler namâzın kıoya (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Birincisi şudur ki kadı **çağırıyor** dediklerinde namazını bırakıp varmalı.”

kuyu katına geldi gördü, bir div bu kuyu bucağında sinmiş **durur** (Korkmaz, 1973, s. 216).

“Kuyu yanına geldi, gördü. Bir şeytan kuyunun köşesine saklanmış **duruyor.**”

bu hâl içinde seni rencde görmek baña hayf **gelür** (Korkmaz, 1973, s. 238).

“Bu hâl içinde, seni eziyet içinde görmek beni **üzüyor.**”

oşbu tağ eteginde **yatur** (Korkmaz, 1973, s. 229).

“(Şeytan) şu dağ eteğinde **yatıyor.**”

Bu yañadın bir cānavar **gelür**, kıyruğı uzun, kıulakları büyük, gözün bizdin yaña dutmış (Korkmaz, 1973, s. 247).

“Bu taraftan bir canavar **geliyor.** Kıyruğı uzun, kulakları büyük, gözünü bizden yana dikmiş.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

imdi girçek dostdan **tevakku^c iderüz** kim bunu evünde gizleyüviresin (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Şimdi gerçek dosttan bunu **arzu ediyoruz** ki bunu evinde gizleyiveresin.”

kavmümüz kaçmak ardınca olub cenge usañ olalar ve **bilmezüz** ki her bir kişi ne idecekdür (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Kavmimiz arka arkaya kaçacak olup savaşımdan usanacaklar ve (biz) **bilmiyoruz** ki herbir kişi ne yapacaktır.”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnek:

bes buña niçün **taparsız?** (Korkmaz, 1973, s. 241).

“Bunun üzerine buna niçin **tapiyorsunuz?**”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bir gün seferde gördü bir köy ucında bir kaç oğlanlar bir kör kıuyıya taş **yumarlar** (Korkmaz, 1973, s. 216).

“Bir gün seferdeyken gördü. Bir köy dışında birkaç oğlan bir kör kıuyuyu taş **atıyorlar.**”

Bir gün tavar ırak gitti sağub gelince atam anam uyımuş, oğlancuklarum süd diyü **ağlaşurlar** (Korkmaz, 1973, s. 281).

“Bir gün koyun sürüsü uzak yere gitti. Sütü sağıp gelinceye kadar babam anam uyumuş, çocuklarım süt diye ağlaşıyorlar.”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

anun mekrinden emin hiç olmazam ve gaddarlığın hayâlümünden giderimezem (Korkmaz, 1973, s. 239).

“Onun hilesinden hiç emin olamıyorum ve gaddarlığını aklımdan çıkaramıyorum.”

oğlan eyitdi: birin sıdum ve birin dahı bulmazam (Korkmaz, 1973, s. 215).

“Oğlan dedi: Birini kırdım, diğerini de bulamıyorum.”

hây merdek, sen âdemi görüp neydigün bilmezsin, gördükleri düşi nice bilesin, didi (Korkmaz, 1973, s. 226).

“Be adam! Sen insanı görüp ne olduğunu bilmiyorsun (da) gördükleri rüyayı nasıl biliyorsun, dedi.”

bir dahı ancılayın kıanda ele girür ve anun endişesin gönümünden giderimezem (Korkmaz, 1973, s. 233).

“Bir daha onun gibisi ne zaman ele geçer ve onun düşüncesini gönümünden çıkaramıyorum.”

iy kıarındaş, anca bakaram kıamu dostlar arasında senden yigrek düşmenden kin almağa ve vâkı^caya uğramışa yardım kıılmağa kimse göremezin (Korkmaz, 1973, s. 257).

“Ey kardeş! Sürekli bakarım bütün dostlar arasında senden iyi düşmandan intikam almaya ve vakaya uğramışa yardım etmeye (senden iyi) kimseyi göremiyorum.”

3.3.2.3. –A / -I / -U durur Kalıbı ile Yapılan Şimdiki Zaman

dur- yardımcı fiillerinden yararlanılarak **-A durur** kalıbıyla da şimdiki zaman karşılanmıştır. Oldukça seyrek bir kullanıma sahiptir. Yalnızca teklik ve çokluk 3.kişi kullanımı vardır. Genellikle hikâye tarzıyla kullanılmıştır.

M. Ergin, **-A durur** için şu ifadelere yer verir: Eskiden şimdiki zaman için bir yandan doğrudan doğruya geniş zaman şekline başvurulduğunu bir yandan da bazı birleşik fiil geniş zamanlarından faydalandığını, böylece daha özel şimdiki zaman şekilleri yapıldığından bahseder. Bu hususta özellikle **dur-** yardımcı fiilinden

yararlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki *bağa dururam* «bakıyorum», *kana durur* «kanıyor» misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1998, s. 296).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

derhâl bir ördek ânı yutdı. hōca ânı **göre-dururdu** (Korkmaz, 1973, s. 233).

“*Hemen bir ördek onu yuttu. Hoca onu **görüyordu**.*”

hâtün gözi perde ardında, birkaç qaravaşlar bunlaruñ hâlin temâşâ **ide-dururdu** (Korkmaz, 1973, s. 269).

“*Hatunun gözü perde arkasında, birkaç hizmetçi bunların hâlini **izliyordu**.*”

Hızır gibi âb-ı hayât benden içti dahı bu dükelile **gümürdeni-durur**. (Korkmaz, 1973, s. 239).

“*Hızır gibi ölümsüzlük suyunu benden içti buna rağmen hâlâ **homurdanıyor**.*”

bi-smi’llâhi kâdem ur. çun bunlaruñ tedbiri buña irdi, bir gögerçin ol ağaç üstinde turub anlaruñ mâcerâların **işidi-dururdu** (Korkmaz, 1973, s. 242).

“*Allah’ın ismiyle başla. Çünkü bunların düşüncesi buna yetti, bir güvercin o ağaç üstünde durup onların maceralarını **dinliyordu**.*”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bir gün halvet ikisi izzet dōşeginde **oymayı dururlardı** (Korkmaz, 1973, s. 269).

“*Bir gün yalnız ikisi izzet dōşeginde **oynaşıyorlardı**.*”

3.3.2.4. -A / -I / -U yorur Kalıbı ile Yapılan Şimdiki Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan -A/ -I/ -U yorur kalıbıyla da şimdiki zaman karşılanmıştır. Bu şimdiki zaman kalıbı kullanım oldukça seyrek bir kullanıma sahiptir. Yalnızca teklik 3.kişi çekiminde kullanılmıştır.

M. Ergin, ise bu kalıp için şu ifadeler yer verir: Eskiden şimdiki zaman için bir yandan doğrudan doğruya geniş zaman şekline başvurulduğunu bir yandan da bazı birleşik fiil geniş zamanlarından faydalandığını, böylece daha özel şimdiki zaman şekilleri yapılmıştır. Bu yolda özellikle ***dur-*** yardımcı fiilinden yararlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki *bağa dururam* «bakıyorum», *kana durur* «kanıyor» misallerinde olduğu gibi. **-yor** eki de böyle bir birleşik fiil şeklinden çıkmıştır. Bugün Türkiye

Türkçesinde kullandığımız **-yor** eki henüz tam şeklini almış değildir. **-yor** şimdiki zaman eki **yori-** ‘yürümek’ fiilinin **yori-r** geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Batı Türkçesinin başında **yori-** fiilini, geniş zamanı ile bağlandığı asıl fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak görüyoruz: *gelü yorır, geli yorır* «geliyor», *gide yorır* «gidiyor» misallerinde olduğu gibi. İşte Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil çerçevesi içinde kullanılan bu **yorır** Osmanlıcada orta hece düşmesi yolu ile ekleşmiş ve böylece **-yor** eki ortaya çıkmıştır (Ergin, 1998, s. 296).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bir gün gendü ^âadetince seyrân **ediyorurken**, nāgehān bir ayu önüne çıka geldi. arslanı görüb yüz yire kodı ve du^â resmin yirine getürdi (Korkmaz, 1973, s. 260).

“Bir gün kendi âdetince **dolaşıyorken** aniden önüne bir ayı çıktı. Aslanı görüp saygıyla eğildi ve dua usulünü yerine getirdi.”

bir virāndan **geçe-yorurken**, gördi bir ilan bir delükden başın çıkarmış turur (Korkmaz, 1973, s. 263).

“Bir viraneden **geciyorken** gördü. Bir yılan başını bir delikten çıkarmış duruyor.”

3.3.3. Türkiye Türkçesinde Şimdiki Zaman

Eski Türkçede şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktu ve geniş zaman eki şimdiki zamanı da karşılıyordu. Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktu. Geniş zaman eki ile şimdiki zaman karşılanıyordu.

Türkiye Türkçesine geldiğimizde ise şimdiki zaman **-yor** ekiyle sağlanır. Ayrıca **-mAktA** ile de şimdiki zaman çekimi yapılmaktadır. Bu ekler fiil kök veya gövdelerine getirilerek şimdiki zaman çekimi yapılır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

3.3.3.1. -yor ile Yapılan Şimdiki Zaman

Ergin, “**-yor** ekinin hem şekil hem de zaman ifade eden eklerden biri olduğunu söyler. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak ise şimdiki zamanı ifade ettiğini belirtir ve hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildiren ek olarak” ifade eder (Ergin, 1998, s. 295).

Ayrıca Ergin, “-yor şimdiki zaman eki için: “Eskiden şimdiki zaman için bir yandan doğrudan doğruya geniş zaman şekline başvurulduğunu bir yandan da bazı birleşik fiil geniş zamanlarından faydalandığını, böylece daha özel şimdiki zaman şekilleri yapılmıştır. Bu yolda özellikle **dur-** yardımcı fiilinden yararlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki *bağa dururam* «bakıyorum», *kana durur* «kanıyor» misallerinde olduğu gibi. Ergin, -yor ekinin de böyle bir birleşik fiil şeklinden çıktığını söyler. Bugün Türkiye Türkçesinde kullandığımız -yor şimdiki zaman eki **yori-** ‘yürümek’ fiilinin **yori-r** geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Batı Türkçesinin başında **yori-** fiilini, geniş zamanı ile bağlandığı asıl fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak görüyoruz: *gelü yorır*, *geli yorır* «geliyor», *gide yorır* «gidiyor» misallerinde olduğu gibi. İşte Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil çerçevesi içinde kullanılan bu **yorır** Osmanlıcada orta hece düşmesi yolu ile ekleşmiş ve böylece -yor eki ortaya çıkmıştır” bilgilerine yer verir (Ergin, 1998, s. 296).

Şimdiki zaman Türkiye Türkçesinde zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	uyu- yor -um
2. Teklik Kişi:	uyu- yor -sun
3. Teklik Kişi:	uyu- yor - ø
1. Çokluk Kişi:	uyu- yor -uz
2. Çokluk Kişi:	uyu- yor -sunuz
3. Çokluk Kişi:	uyu- yor -lar

Şimdiki zaman eki -yor kendinden önceki geniş ünlüyü daraltır:

gitme > gitmiyor

uğra > uğruyor

iste > istiyor

Ergin, bu durum için “-yor eki bugün eklendiği fiilin açık orta hece durumunda kalan a, e vokalini y tesiriyle çok belirli bir şekilde darlaştırmıştır” ifadesine yer verir (Ergin, 1998, s. 297).

Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzu ise -mA- eki ile yapılır. Şimdiki zaman için kullanılan -yor eki y’nin tesiriyle kendinden önceki geniş ünlüyü daraltır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	uyu- mu -yor-um	gel- mi -yor-um
2. Teklik Kişi:	uyu- mu -yor-sun	gel- mi -yor-sun
3. Teklik Kişi:	uyu- mu -yor-ø	gel- mi -yor-ø
1. Çokluk Kişi:	uyu- mu -yor-uz	gel- mi -yor-uz
2. Çokluk Kişi:	uyu- mu -yor-sunuz	gel- mi -yor-sunuz
3. Çokluk Kişi:	uyu- mu -yor-lar	gel- mi -yor-lar

Teklik 1. Kişi Çekimi:**Örnekler:**

“-Sabahın bu saatinde işin ne burada, valide, dedi; ben şu anda Hoca Ömer Efendi’yi **bekliyorum**.” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“Valide Sultan kararlı: Onu beklediğini **biliyorum**.” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“-Hayır; halkın görüp işittiğini ilk haber alan ben olmak **istiyorum!**” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“İşte, size **emrediyorum!**” (Kısakürek, 2016, s. 34).

“Artık evime dönmek **istiyorum!**” (Kısakürek, 2016, s. 35).

“Zorla alırlar, öyle mi? Alınlar bakalım! Gidin söyleyiniz; istedikleri basları **vermiyorum!**” (Kısakürek, 2016, s. 84).

“Sultan Mustafa’nın cevabı şu oldu: Su!... Su **istiyorum!**” (Kısakürek, 2016, s. 88).

Teklik 2. Kişi Çekimi:**Örnekler:**

“-Yoksa benim arkamdan hafiyeler mi **salıyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“Ne demek **istiyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 11).

“Vay, sen kendini seferde mi **sanıyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 42).

“Beni bu yılanın ağzına vermek mi **istiyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 79).

“Ne **diyorsun**, öyle mi?” (Kısakürek, 2016, s. 82).

“Öyleyse beni kurtarmak için ne **düşünüyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 94).

“Bana böyle bir zillet teklifini nasıl **edebiliyorsun?**” (Kısakürek, 2016, s. 94).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Topkapı Sarayı’nda, Harem Dairesi’nin padişahlara mahsus istirahat odalarından birinde, heybetli bir delikanlı... İlk bakışta yirmisini aştığı hissini veriyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 7).

“*Kollarını çaprazvari göğsünde kavuşturmuş, heykel gibi dimdik, ayakta... Odanın oymalı ve kakmalı nakışlarla süslü kapısına bakıyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 7).

“*Hacı Bektaş Velî, kapıda... Dudaklarında ince bir tebessüm, genç devletin ilk teşkilatçı İkinci Padişahına bakıyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 16).

“*Nitekim asker vaziyetten hemen kuşkuluyor ve sesini yükseltiyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 24).

“*Asker, Padişahın hayatta olduğuna inanmıyor ve ille onu gözleriyle görmek istiyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 24).

“*Nihayet hekimbaşının rejisörlük dehası imdada yetiştiriyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“*Hiç kimsenin hasis ve nefsanî bir şey düşünemeyeceği bu anda Fatih ne görse iyi: Bir yeniçeri, Fatih'in gözleri önünde, heybesine atmak üzere mâbed duvarından kıymetli bir çiniyi söküyor.*” (Kısakürek, 2016, s. 29).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Ulviliklerin ulviliğinden, süfliliklerin süfliliğine düşebilmenin belirttiği, insan idrakini yakıcı, muhal çapında vakıyı sadece kötülük planında ele alırken, ilk devreye ait kısa bir nispet unsuru göstermekle kalıyoruz.*” (Kısakürek, 2016, s. 22).

“*«Mufassal» isimli tarihte şu satırları görüyoruz.*” (Kısakürek, 2016, s. 27).

“*Yavuz’un zorla tahtı zapt etme ve öbür şehzadelerle debelleşme teşebbüslerinde, yeniçeriyi, devlet politikasına doğrudan doğruya müdahale rolünde görüyoruz.*” (Kısakürek, 2016, s. 32).

“*Kanuni'nin oğlu ayyaş ve sefih Sarı Selim'le beraber, o merhalenin açılma ve o işletmenin çarklarını döndürme safhasına çatmış bulunuyoruz.*” (Kısakürek, 2016, s. 37).

“*Sultan hocası Ömer Efendi'yle Kızlar Ağası Süleyman'ın katledilmelerini istiyoruz!*” (Kısakürek, 2016, s. 83).

“Çılgık gökleri tutuyor: Şeriatla Sultan Mustafa'yı **istiyoruz!**” (Kısakürek, 2016, s. 87).

“Buyurun, **gidiyoruz!**” (Kısakürek, 2016, s. 95).

“Ne suretle, hangi emirle katledildiğini bilmek **istiyoruz!..**” (Kısakürek, 2016, s. 109).

“Sizin gibi Allah'tan korkmaz ve Padişah'tan utanmaz kişilerden hiçbir şey **beklemiyoruz!**” (Kısakürek, 2016, s. 142).

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Hâlbuki siz, aylardır gezip tozduğunuz halde düşmana rastlamadığınız için birden bire gevşemiş, pelteleşmiş, artık cefaya katlanamaz hale gelmiş **bulunuyorsunuz!**” (Kısakürek, 2016, s. 34).

“Üstelik sizi bu cefaya süren Padişahınızı baş tacı edeceğiniz yerde, onun çadırına kurşun sıkacak kadar **alçalıyorsunuz!**” (Kısakürek, 2016, s. 34).

“Ne yırtınıp **duruyorsunuz?**” (Kısakürek, 2016, s. 35).

“Ne **duruyorsunuz**, yiğitler, yolu tıkamaya sebep nedir? (Kısakürek, 2016, s. 42).

“Bizden ne **istiyorsunuz?**” (Kısakürek, 2016, s. 35-142).

“Bize el atarak bir felakete mi sebep olmak **istiyorsunuz?**” (Kısakürek, 2016, s. 142).

“Mübarek cedlerimin gazalarını **biliyorsunuz!**” (Kısakürek, 2016, s. 149).

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Adamlarımı **avlıyorlar**, arkama adam mı **takıyorlar**, ne?...Her an <bakalım Yeniçeri'ye daha ne yapacak?> gibilerinden hareketimi **kolluyorlar!** Sonra da aynı günün şafağında karşıma çıkıp < Aman etme, aman yapma!> diye ayak diremeye **kalkıyorlar!**” (Kısakürek, 2016, s. 10).

“Zabitlerden bir heyet, loş, hatta karanlık hale getirilmiş salona girip tahtın karşısında **diziliyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“Tahtın arkasına bir kuklacı **geçiriyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“Yeniçeriler saraya kadar uzanıp «atiyye isteriz!» diye **bağırıyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 36).

“Vezirler, paşalar, ileri gelenler, arabanın önünde ve yanlarında **yürüyorlar...**” (Kısakürek, 2016, s. 38).

“Gece, yeniçerilerden bir güruh, meşaleler yakıp çevresinde meclis **kuruyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Göz önünde, korkusuz ve sakıncasız isyan planlarını müzakere **ediyorlar**, kararlarını **veriyorlar** ve: Yarın görüşeceğiz ve gösteririz! Deyip **dağlıyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Sabahın erken saatinde şehirden Kaymakam ve Kaptan paşalar, Şeyhülislâm ve ulema efendiler Padişahı karşılamaya **geliyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Yahudiler bir okka gümüşün karşılığı 500 akça iken bunu 1000 akçaya çıkararak paranın değerini **düşürüyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 46).

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

“Ama bu kadarıyla **temizlenmiyor** ki, iş!..” (Kısakürek, 2016, s. 11).

“Asker, Padişahın hayatta olduğuna **inanmıyor** ve ille onu gözleriyle görmek istiyor.” (Kısakürek, 2016, s. 24).

“Fatih Sultan Mehmed çocuk yaşında olduğu ve fenalık devletin zaafından faydalanmak yoluyla baş kaldırmaya doğru gittiği için, bu hale, demirden bir pençeyle ordunun tepesine inmek yerine hükümdar değiştirmekten başka çare **bulamıyorlar.**” (Kısakürek, 2016, s. 26).

“Tabii, nakkare, zurna, nefirler **calmıyor.**” (Kısakürek, 2016, s. 38).

“Yeniçeri bununla da **yetinmiyor**, şehirde yangın çıkarıyor ve balta kesmez bıyıklarıyla sokaklarda şuna buna etmedik sarkıntılık **bırakmıyor.**” (Kısakürek, 2016, s. 47).

“İstanbul’da avarı bozulan Yahudi icadı parayı kabul **etmiyorlar**, hazineyi yağma ve kendi ağalarından birini idare basına geçiriyor, vezir tayin ediyorlar.” (Kısakürek, 2016, s. 48).

“Padişah, sırtında Peygamber hırkası ve yanında Peygamber sancağı, dehşetle manzaraya bakıyor ve ne yapacağını **bilemiyor.**” (Kısakürek, 2016, s. 53).

“Bu bakımdan (Yanık) Kal’anın sağlamlığına güveniyor, asla keyfini bozmuyor ve Beylerbeyinin ihtarlarına **aldırmıyordu.**” (Kısakürek, 2016, s. 54).

3.3.3.2. -mAktA ile Yapılan Şimdiki Zaman

Ergin'e göre "Asıl şimdiki zaman eki olan **-yor** ile fonksiyon bakımından farkı olmayan bu ek, hareketin şimdiki zamanda yapıldığını bildirir. Ancak bu ek hareketin mutlaka başlamış olduğunu bildirir. Bu durumu da Ergin, bulunma durum ekinin varlığına bağlar" (Ergin, 1998, s. 298).

Korkmaz da "Bu ekin işlev bakımından başlamış ve halen sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özelliğe sahip olduğunu söyler ve Ergin gibi bu durumu bulunma durum ekinin varlığına bağlar" (Korkmaz, 2009, s. 621).

Bu ekin çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi	gör- mekte -y-im	koş- makta -y-ım
2. Teklik Kişi	gör- mekte -sin	koş- makta -sın
3. Teklik Kişi	gör- mekte -ø	koş- makta -ø
1. Çokluk Kişi	gör- mekte -y-iz	koş- makta -y-iz
2. Çokluk Kişi	gör- mekte -sınız	koş- makta -sınız
3. Çokluk Kişi	gör- mekte -ler	koş- makta -lar

Olumsuzu ise **-mA-** eki ile yapılır ve çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır:

1. Teklik Kişi:	gör- me -mekte-y-im	koş- ma -makta-y-ım
2. Teklik Kişi:	gör- me -mekte-sin	koş- ma -makta-sın
3. Teklik Kişi:	gör- me -mekte-ø	koş- ma -makta-ø
1. Çokluk Kişi:	gör- me -mekte-y-iz	koş- ma -makta-y-iz
2. Çokluk Kişi:	gör- me -mekte-sınız	koş- ma -makta-sınız
3. Çokluk Kişi:	gör- me -mekte-ler	koş- ma -makta-lar

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Sabah güneşinin ışıkları, odanın yüksek penceresinden süzülüp, içinde minicik toz zerrelere kaynaşan bir huzme şeklinde, çinili duvarın renk renk menevişlerini aydınlatmakta...” (Kısakürek, 2016, s. 9).

“Asıl terakki yeniçerinin içine düşen mikroptadır ve kötülük gittikçe gelişmekte...” (Kısakürek, 2016, s. 26).

“Fatih'in 200 bine yaklaşık ordusu Topkapı'dan İstanbul'a girmekte...” (Kısakürek, 2016, s. 28).

“Yavuz gibi, Osmanlı tarihinin kudret ve haşmette belki en üstün şahsiyetini desteklerken, yeniçeri, her şeye rağmen haddini aşmakta ve tarihimizde padişah hâl'ine ilk defa zemin hazırlamaktadır.” (Kısakürek, 2016, s. 32).

“Gürültü ve haykırışmalar sürüp giderken, Padişah, hiçbir şeye aldırmadan, otağında, vezirlere el öptürmekte ve tebrikleri kabul etmektedir.” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Nedimleri diledikleri an huzura girmekte, hükümet işlerine burunlarını sokmakta, eskilerin arpalıklarını kestirip kendilerine mal ettirmekte...” (Kısakürek, 2016, s. 45).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

“Padişahımızın şefkat kanadı altında rahatça vaktimizi gecirmekteyiz.” (Kısakürek, 2016, s. 142).

Çokluk 3.Kişi Çekimi

Örnekler:

“Bunlardan Kara Çavuş, Bektaş Ağa, Samsuncu Sarı Kâtip ve Deli Birader devletin tepesine binmişler, kanını emmektedirler.” (Kısakürek, 2016, s. 195-196).

“Şimdi sağda ve solda, köşelerde ve meydanlarda limon, kömür gibi şeyler satarak geçinmekte ve intikam hisleriyle kıvrannaktalar...” (Kısakürek, 2016, s. 271).

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

“Bu hâli içinden gelen köklü bir salah hissine bağlayamamakta...” (Kısakürek, 2016, s. 112).

“Diyememekte ve olanca hüviyetiyle ortaya çıkamamaktadır.” (Kısakürek, 2016, s. 175).

“Sağa sola atılıp kendisine bir çıkış noktası aramakta, bulamamakta...”
(Kısakürek, 2016, s. 238).

3.4. Duyulan Geçmiş Zaman

3.4.1. Eski Türkçede Duyulan Geçmiş Zaman

Türk dilinin en eski dönemlerinden beridir kullanılan **-mİş** eki hem sıfat-fiil eki hem de duyulan geçmiş zaman olarak kullanılmaktadır. Bu geçmiş zaman, anlatıcının görmediği, bizzat şahit olmadığı, kulaktan duyma eylemler için kullanılır.

“Geçmişte gerçekleşen hareket başkasından duyulmuştur; yani hareket konuşanın gözü önünde, bilgisi ve şuuru dâhilinde meydana gelmemiştir. Konuşan kişi iş, hareket veya oluşu başkasından duymuş veya öğrenmiştir” (Dolunay, 2012, s 43).

Eski Türkçede duyulan geçmiş zaman çekimi **-mİş** eki ile yapılır. **-mİş** ekinin ünlüsü bu dönemde daima dar-düz’dür. Ekin yuvarlak ünlülü şekillerine rastlanmaz. Ancak, Uygurcanın n ağzı metinlerinde, ekin seyrek olarak düz-geniş ünlüyle **-mAş** ve yuvarlak ünlülü sözcüklerden sonra çok nadir olarak **-mUş** biçimleri de bulunabilmektedir. Çekimde kişi zamirleri kullanılır (Gabain, 2007, s. 81; Tekin, 2003, s. 188).

Ergin, “Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır. Demek ki geçmişte yapılmış olan ve yapıldığı anda görmediğimiz, bilmediğimiz bir hareketi anlatmak, bildirmek için öğrenilen geçmiş zaman ekine başvururuz” şeklinde duyulan geçmiş zamandan bahseder (Ergin, 1998, s. 300).

Korkmaz, duyulan geçmiş zamana için öğrenilen geçmiş zaman ifadesini kullanır ve şu ifadelere yer verir: “Konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar, öğrenilen geçmiş zaman değerindedir” şeklinde ifade eder (Korkmaz, 2009, s. 597).

Kemal Eraslan, Eski Türkçede İsim-Fiiller adlı eserinde **-mİş** ekinin etimolojisi üzerine yapılan çalışmalara değinir: “W.Bang, **-mİş /-miş < -m** ‘fiilden isim yapma eki’ **-ş** ‘fiilden isim yapma eki’ şeklinde, Ramstedt ise, **-mİş /-miş < -m** ‘fiilden isim yapma eki’ + **iş** ‘iş, şey’ şeklinde izah etmek istemişlerdir. Bu izahları benimseyen C. Brockelmann da **-m** ve **-ş** eklerinin başlangıçta zamansız mücerret fiilden isim teşkil ettikleri halde, sonradan birlikte geçmiş zamana kaydıklarını ileri sürer, şeklinde bazı bilim adamlarının görüşlerine yer verdikten sonra Kemal Eraslan, her iki ekin de canlılığını koruduğu için üst üste gelmelerinin inandırıcı olmadığı kanısındadır. Türkçede kullanılan ekleri muhakkak birleşik bir ek şeklinde görmek ve hele tek sestem ibaret eklere irca ederek zorlamaya çalışmanın doğru olmadığını” ifade eder (Eraslan, 1980, s. 41).

Eski Türkçenin Grameri’nde duyulan geçmiş zaman “Belirsiz zaman (anlatılan geçmiş zaman) olarak adlandırılmıştır” (Gabain, 2007, s. 81). T.Tekin, “Orhun Türkçesi Grameri adlı eserinde (-mİş) Ekli Geçmiş Zaman başlığında, -mİş ekli geçmiş zaman eylem sıfatının daha çok yüklem olarak kullanıldığını ve bu geçmiş zamana öznece tanık olunmayan bir eylemi belirttiğini” dile getirmiştir. (Tekin, 2003, s. 188).

İncelenen metinlerde ekin ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumu dışındadır ve ekin yalnızca dar-düz ünlülü olarak **-mİş** şeklindeki kullanımlarına rastlanmıştır. Bu kullanımların hemen hemen hepsi 3. teklik ve çokluk kişi ile çekimlenmiştir. Çekimde kişi zamirleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	tap- mİş men	kör- mİş men
2.Teklik Kişi:	tap- mİş sen	kör- mİş sen
3.Teklik Kişi:	tap- mİş ol / tapmış-Ø	kör- mİş ol / kör- mİş -Ø
1.Çokluk Kişi:	tap- mİş biz	kör- mİş biz
2. Çokluk Kişi:	tap- mİş siz	kör- mİş siz
3.Çokluk Kişi:	tap- mİş olar / tap- mİş -lar	kör - mİş olar/ kör- mİş -ler

“Eski Türkçede duyulan geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** eki ile yapılır” (Şen, 2014, s. 68; Eraslan, 2012, s. 342). İncelenen metinlerde **-mA-** eki ile yapılan olumsuz şekillere rastlanmamıştır. Orhun Abideleri’nde ise duyulan geçmiş zamanının olumsuzu olarak **-mAdUk** ile karşılaşılmıştır. Bunun yanı sıra Türk runik harfleriyle yazılmış

olan İrk Bitig’de de duyulan geçmiş zamanının olumsuzu olarak **-mAdUk** şekli kullanılmıştır. Bu kullanıma teklik 3.kişi çekiminde rastlanmıştır.

Teklik 1.kişi Çekimi:

Örnekler:

İlig **itmiş ben** (Tekin, 2013, s. 24).

“Ülkeyi (de) **düzene sokmuşum.**”

maña (biş) (yüz) yaratmak siziñe umunçl(uğın) ayığ ırak yolt(a) emgenü **kelmiş men** (Ş.Tekin, 1976, s. 56).

“Bana (beş yüz) altın (gerek) ; size güvenerek, kötü, uzak bir yoldan ızdırıp çekerek **gelmişim.**”

Teklik 3.kişi Çekimi:

Örnek Çekim:

bu iş ködüg yime uluğ küçlüg tenrilerniñ **kenşesmiş** (Ş.Tekin, 1976, s. 57).

“Bu işte büyük kudretli Tanrıların(a) **danışılmış.**”

Ol balıkta çkrvrt ilig kanlarınñ keziginte tiziginte gaudam oğuştın (t)özdin **belgürmiş** (Ş.Tekin, 1976, s. 61).

“Bu şehirde Cakravartin hükümdarları silsilesinde, Gautama sülalesinden soyundan **zuhur etmiş.**”

tapıgın aşayu on küçin küçedü üç türlüğ örüg **ornanmış** (Ş.Tekin, 1976, s. 64).

“Hürmet ve tanzimi kabul edip on güç ile güçlenerek üç türlü taht üzerine **oturmuş.**”

tar kimilerin **itmiş yaratmış** (Ş.Tekin, 1976, s. 80).

“Sallarını (ve) gemilerini **düzenlemiş** (ve) **hazırlamış.**”

meniñ oğuluğ erdnim burkan kıtın bulup nomluğ tilgen **tevirmiş** (Ş.Tekin, 1976, s. 104).

“Benim oğul cevherim, Burkanlığa ulaşıp din tekerleğini **cevirmiş.**”

tenri tenrиси maytrı burkan yırtinçüde belgürmişine şanki çkrvrt ilig kan yiti erdnisin ıdalap maytrı burkan nomınta toyın **bolmuş** (Ş.Tekin, 1976, s. 105).

“Tanrılar Tanrısı Maytrı Burkan, dünyada zuhur edince, dünya hükümdarı Şankha, yedi cevherini terk edip Maytrı Burkan’ın dininde rahip **olmuş.**”

ayağka tegimlig maytrı bodisvt burk(an) kıtın **bulmuş** (Ş.Tekin, 1976, s. 106).

“Hürmete layık Maytrı Bodhisattva, Burkanlığı **bulmuş.**”

sekiz yigirmi (vityastan) ... künte ilkis(iz) ... silik ... tnlıglarnıñ ajunluğ til... silik **(e)mgek körmüş** (Ş.Tekin, 1976, s. 99-100).

“On sekiz (vidyasthana)... gün başlangıçsız ... yaratıkların varlık şekli **zahmet çekmiş.**”

koduru katıgılanmaklık y(i)ti kınıgınta **ozmış** (Ayazlı, 2012, s. 124).

“Tamamıyla gayretli keskin isteğinden **kaçmış.**”

sansız sakıışsız sansar tolu beş törlüg bügölüg edremke tükellig ulug ulug arzıların küü kelig edremlerinde irak **yegedmiş** (Ayazlı, 2012, s. 124).

“Sayısız Samsara dolu beş tür bilgi faziletine sahip yüce varlıklar şeklinde başkalaşarak doğma erdemlerinden uzak (ve) üstün **olmuş.**”

agir ayag kılguluk süzök kertgünç köñül **öritmiş** (Ayazlı, 2012, s. 137).

“Saygı göstermek için temiz inançlı gönlünü **yüceltmış.**”

kañum sizni okıyur **ötünür ermiş** (Ayazlı, 2012, s. 137).

“Babam sizi **çağırılmış.**”

miñ kün ay t(e)ñriler birgerü, y(a)ruk **ıdmış** (Ayazlı 2012:153).

“Bin güneş ay Tanrıların(dan) daha fazla parlak(lık) **sacmış.**”

Utru eki yalıg kişi oğlın **sokuşmuş.** Kişi korkmuş (Tekin, 2013, s. 19).

“(Bu yol tanrısı) güler yüzlü iki insanoğluna **rastlamış.** İnsanoğulları korkmuşlar.”

Beg er yuntınaru **barmış:** Ak bisi **kulunlamış** (Tekin, 2013, s. 19).

“Bey atlarına doğru **gitmiş:** (Bakmış ki) ak kırsırağı **yavrulamış.**”

Tebesınerü **barmış:** Ürüñ ineni **botulamış** (Tekin, 2013, s. 19).

“(Bey) develerine doğru **gitmiş:** (Bakmış ki) beyaz dişi devesi **yavrulamış.**”

Ebiñerü **barmış:** Üçünç kunçuyu **urulanmış** (Tekin, 2013, s. 19).

“(Bey) evine doğru **gitmiş:** (Bakmış ki) üçüncü prensesi (bir) erkek çocuk **doğurmuş.**”

Adıññ karnı **yarılmış,** tonzunuñ azığı sınmış (Tekin, 2013, s. 19).

“Ayınun karnı **yarılmış,** domuzun azı dişleri kırılmış.”

Ulug eb **örtenmiş** (Tekin, 2013, s. 20).

“Büyük (bir) ev **yanmış.**”

Er abka **barmış:** Tagda **kamılmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“Adam(in biri) ava **gitmiş:** Dağda (yürürken) **düşmüş.**”

Teñrilig kurtga yurtta **kalmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“Dindar yaşlı (bir) kadın terk edilmiş yerde (yalnız) **kalmış.**”

Yalıg kamıç bulupan yalgayu **tirilmiş,** (ve) ölümde **ozmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“Yağlı bir kepçe bulup yalayarak **canlı kalmış** (ve) ölümden **kurtulmuş.**”

Yirin öpen yögürü **barmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“(Kaldığı) yerini düşünüp koşarak **gitmiş**.”

Utri yirde ogri sokuşup tutupan **minmiş** (Tekin, 2013, s. 20).

“Yolda karşısına (bir) hırsız çıkmış, (atı) tutup (üstüne) **binmiş**.”

Özlük at öñ yirde arıp oñup **туру kalmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“(Bir) binek atı çölde yorgunluktan (ve susuzluktan) bitkin hâlde **kalakalmış**.”

Teñri küçün tag üze yol sub körüpen, yiş üze yaş ot körüpen, yorıyu barıpan, sub içipen, yaş yipen, ölümdе **ozmış** (Tekin, 2013, s. 20).

“Tanrı'nın inayeti ile dağ üstünde yol (ve) su görerek, dağ çayırında (da) taze ot görerek, yürüyüp gidip, su içip, taze (ot) yiyerek ölümden **kurtulmuş**.”

Ak at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke **ıdmış** (Tekin, 2013, s. 21).

“Kır at, rakibini üç arayışta seçerek bir dilsizе duaya **yollamış**.”

Uzun tonlug közünüsün kökle **ıçgınmış** (Tekin, 2013, s. 21).

“(Bir) kadın aynasını göle **düşürmüş**.”

Bay er koñı ürküpen **barmış** (Tekin, 2013, s. 22).

“Zengin bir adamın koyunu ürküp **kacmış**.”

Börike **sokuşmış** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Koyun) bir kurda **rastlamış**.”

Böri agzı **emsimiş** (Tekin, 2013, s. 22).

“Kurdun ağzı **zehirlenmiş**.”

Esen tükel **bolmuş** (Tekin, 2013, s. 22).

(Koyun böylece) sağ salim **kalmış**.

İli **turmuş** (Tekin, 2013, s. 22).

“Devleti ayakta **kalmış**.”

Oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oş iç oygalı **barmış** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya **gitmiş**.”

Çıgañ er oğlı kazgançka **barmış**. Yolu **yaramış** (Tekin, 2013, s. 22).

“Yoksul (bir) adamın oğlu (para) kazanmaya **gitmiş**. Yolculuğu **yararlı olmuş**.”

Kidizig subka **sukmuş** (Tekin, 2013, s. 22).

“(Adamın biri) keçeyi suya **sokmuş**.”

Kan süke **barmış**. Yağıg **sançmış** (Tekin, 2013, s. 22).

“Bir han sefere **çıkılmış**. Düşmanı **mızraklamış**.”

Üze kök teñri asra yağız yir kılınduğda ikin ara kişi oğlu **kılınmış** (Ergin, 1999, s. 8).

“Üstte mavi gök, altta kara toprak yaratıldığında, ikisi arasında insanoğlu **yaratılmış**.”

“İlgerü qırıǵaru sülep **ti[r|m|iş]** **kubrat[mış]** (Ergin, 1999, s. 12).

“(İlteriş Kağan) doğuya, batıya asker sevk edip (adam) **toplamis, yıǵmış**.”

Yiti yüz er bolup ilsiremiş kağansıramış budunuğ, küñedmiş kuladmış budunuğ Türk törüsün içgınnmış budunuğ eçüm apam törüsince **yaratmış, boşğurmış** (Ergin, 1999, s. 12).

“(İlteriş Kağan) yedi yüz er olup devletsiz kalmış, kağansız kalmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince **yaratmış, yetistirmiş**.”

Kırk artuķı yiti yolu **sülemiş**, yigirmi sünüş **sünüşmiş** (Ergin, 1999, s. 12).

“(İlteriş Kağan) kırk yedi defa **ordu sevk etmiş**, yirmi savaş **yapmış**.”

Teñri yarlıkaduk üçün illigig **ilsiretmış**, kağanlığığ **kağansıratmış**, yağığ **baz kılmış**, tizligig **sökürmiş**, başlığığ **yükündürmiş** (Ergin, 1999, s. 12).

“Tanrı lütfettiği için devletliyi **devletsiz bırakmış**, kağanlıyı **kağansız bırakmış**, düşmanı **bağımlı kılmış**, dizliye diz **çöktürmüş**, başlıya baş **eğdirmiş**.”

Kañım kağan anca ilig törüg kazǵanıp **uça barmış** (Ergin, 1999, s. 12-14).

“Babam kağan öylece devleti, töreyi kazanıp **vefat etmiş**.”

Kañım kağanka Baz kağanıǵ balbal **tikmiş** (Ergin, 1999, s. 14).

“Babam Kağan için (Amcam Kağan) ilkin Baz Kağanı balbal olarak **dikmiş**.”

Kişi oğlu qop ölgeli **törümüş** (Ergin, 1999, s. 26).

“İnsanoğlu hep ölmek için **türemiş**.”

Türǵış kağan anca **timiş**: Beniñ budunum anda erür **timiş**. [Türk budum yime] bulǵanç [o] [**timi**ş], Oǵuzı yime tarķınç ol **timiş** (Ergin, 1999, s. 70).

“Türǵış Kağan’ı şöyle **demis**: Benim milletim oradadır **demis**. Türk milleti yine karışıklık içindedir **demis**. Oǵuz’u yine sıkıntıdadır **demis**.”

Bög[ü] Kağan bañaru ança **yıdılmış**. Apa tarķanǵaru içre sab **ıdılmış** (Ergin, 1999, s. 74).

“Böǵü Kağan bana böyle haber **göndermiş**. Apa Tarkan’a gizli haber **göndermiş**.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

ay eçilerim a biz kamagun amtı isig özümüzke et'özümüzke ertinju **ilinmiş vapsınmış biz** (Gulcalı, 2015, s. 82).

*“Ey ağabeylerim! Biz hepimiz şimdi canımıza vücudumuza son derece **bağlanmışız.**”*

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnek:

yertinçüg küzetçi bolguluk ulug tü[şk]e utlıka **tegmış erü[r] sizl[er]** (Ayazlı, 2012, s. 64).

*“Yeryüzünü koruyacak yüce karşılığa **ulaştımsınız.**”*

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Utuznuñ baltur atlıg temirçi qarabaş toyın-çuk-nuñ ay sılıg atlıg ebçi qarabaş bözçi bu ikegü begi-ler-inje ayıtmayın er ebçi **bolmış-lar** (Arat, 1964, s. 41).

*“Utuz’un Baltur adlı demirci kölesi ile Toyınçuk’un Ay-Sılıg adlı dokumacı kadın kölesi, bu ikisi beylerinden izin almadan, koca ve karı **olmuşlar.**”*

Kişi oğlında üze eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan **olurmuş** (Ergin, 1999, s. 8).

*“İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan (tahta) **oturmuşlar.**”*

Olurupan Türk budunuñ ilin törüsin **tuta birmiş, iti birmiş** (Ergin, 1999, s. 8).

*“(Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan) tahta oturarak Türk milletinin ilini töresini **tutuvermişler, düzenleyivermişler** (Ergin, 1999, s. 8).*

Sü sülepen dört bulundakı budunuğ çop **almış**, çop baz **kılmış** (Ergin, 1999, s. 8).

*“(Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan)ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep **almışlar**, hep tâbi **kılmışlar.**”*

Başlıgıg **yükündürmiş**, tizligig **sökürmiş** (Ergin, 1999, s. 8).

*“(Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan) başlıya baş **eğdirmişler**, dizliye diz **çöktürmüşler.**”*

İlgerü Qadırқан yışka tegi kirü Temir Qapıgka tegi **kondurmuş** (Ergin, 1999, s. 8).

“(Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan) doğuda Kingan Dağları’na kadar batıda Demir Kapı’ya kadar (halklarını) **yerleştirmişler.**”

Yoğçı sığıtıcı öñre kün toğsıqda Bökli çöl[l]üg il Tabğac Tüpüt Apar Purum Kırkız Üç Kurıkan Otuz Tatar Kıtay Tatabı bunça budun kelipen **sıgtamış yoğlamış** (Ergin, 1999, s. 8).

“Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halkı, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca millet gelip **ağlamışlar, yas tutmuşlar.**”

Tabğaçğı begler Tabğac atın tutupan Tabğaç kağanka **körmüş** (Ergin, 1999, s. 10).

“Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyleri Çin unvanlarını alarak, Çin kağanına **itaat etmişler.**”

Elig yıl **işig kücüg birmiş** (Ergin, 1999, s. 10).

“(Türk beyleri) elli yıl **hizmet etmişler.**”

İlgerü kün toğsıqda Bökli kağanka tegi **sülevü birmiş.** Kurıgaru Temir Kapıgka tegi **sülevü birmiş** (Ergin, 1999, s. 10).

“(Türk beyleri) doğuda gün doğusunda Bökli Kağan’a kadar ordu **sevk edivermişler.** Batı’da Demir Kapı’ya kadar ordu **sevk edivermişler.**”

[K]amağı yiti yüz er **bolmuş** (Ergin, 1999, s. 12).

“Hepsi yedi yüz er **olmuşlar.**”

Ol üç kağan ögleşip Altun Yış üze kabışalım **timiş.** Anca ögleşmiş (Ergin, 1999, s. 70).

“O üç kağan akıl akıla verip Altun Orman’ın üstünde buluşalım **demişler.** Şöyle akıl akıla **vermişler.**”

tınl(ıg)lar körserler şaki toyınlar özlügüg **ölürürler ermiş** (Ş.Tekin, 1976, s. 115).

“Yaratıklar görseler, Şakya rahipleri, canlıları **öldürürlermiş.**”

Utru eki yalığ kişi oğlın sokuşmış. Kişi **korkmuş** (Tekin, 2013, s. 19).

“(Bu yol tanrısı) güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış. İnsanoğulları **korkmuşlar.**”

Adıgıñ karnı yarılmış, toñuzuñ azığı **sınmış** (Tekin, 2013, s. 19).

“Ayının karnı yarılmış, domuzun azı dişleri **kırılmış.**”

Adıgılı toñuzlı art üze **sokuşmış ermiş** (Tekin, 2013, s. 19).

“(Bir) ayı ile (bir) domuz dağ geçidinde **carpışmışlar imiş.**”

Kuzgunug ıgaçka **bamiş** (Tekin, 2013, s. 20).

“Kuzgunu ağaca **bağlamışlar.**”

Yana teñri kutında üçünç yılda kop esen tükel **körümiş** (Tekin, 2013, s. 20).

“(Bunlar) yine tanrı lütfü ile üçüncü yılda hepsi sağ salim (bir araya gelip) **görüsmüşler.**”

Eki öküzüg bir bukursıka **kölmiş** (Tekin, 2013, s. 21).

“İki öküzü bir sabana **koymuşlar.**”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

Katıña tegi **kalmaduk**, bükiñe tegi **kodm<ad>uk** (Tekin, 2013, s. 20).

“Katına kadar sağlam yer **kalmamış**, köşe-bucağına kadar (yanmadık yeri) **kalmamış.**”

Oğlın kişisin **utuzmaduk**, yana tokuz on boş koñ utmiş (Tekin, 2013, s. 22).

“Çocuklarını ve karısını **kaybetmemiş**, üstelik doksan koyun kazanmış.”

Anda kisre inişi eçisin teg **kılınmaduk** erinç, oğlı kaçın teg **kılınmaduk** erinç (Ergin, 1999, s. 8-34).

“Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi gibi **yaratılmamış** şüphesiz, oğlu babası gibi **yaratılmamış** şüphesiz.”

Yağı bolup **itinü yaratunu umaduk** yana içikmiş (Ergin, 1999, s. 12-34).

“Düşman olup, **kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş** (ve) yine teslim olmuş.”

3.4.2. Eski Anadolu Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman için kullanılan asıl ek **-mİş** şeklindedir. Bu ek dudak uyumuna tabi değildir ve daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır. Bunun yanı sıra **-(y)Up** zarf-fiil eki ile **dur(ur)** bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelen **-(y)Up dUr(U)r** kalıbı da Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman için kullanılır. Ayrıca incelenen metinde **-mİş** ekinin **-dur / -dür** bildirme ekiyle genişletildiği örnekler de vardır (*olmuşdur, olmuşlardur, virmişlerdür, dimişlerdür, sınıanmışlardur*) (Korkmaz, 1973, s. 164).

Tablo 9

Eski Anadolu Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman

	-mİş	-(y)Up dUr(U)r
1.Teklik Kişi	-mİş-vAn -mİş -Am	-(y)Up dUr(U)r-In
2.Teklik kişi	-mİş-sIn	-----
3.Teklik kişi	-miş- Ø	-(y)Up dUr(U)r- Ø
1.Çokluk Kişi	-mİş-Uz	-(y)Up dUr(U)r-Uz
2.Çokluk Kişi	-----	-----
3.Çokluk Kişi	-mİş-lAr	-----

Şahin'e göre duyulan geçmiş zaman: "Geçmiş zamanda gerçekleşen bir fiilin başkası tarafından anlatıldığı, bizzat görülmediği zamanlar için kullanılır. Daha önce meydana gelmiş olan bir fiilin sonradan fark edilmesi veya görülmesi durumunda da kullanılabilir" (Şahin, 2009, s. 65-66).

Korkmaz, duyulan geçmiş zamana için öğrenilen geçmiş zaman ifadesini kullanır ve şu ifadelerle yer verir: "Konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar, öğrenilen geçmiş zaman değerindedir" (Korkmaz, 2009, s. 597).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde teklik 1.kişi için "*men / -van / -ven ; -vam / -vem; -am / -em; -ın / -in*" olmak üzere birden fazla kullanım görülmekteydi. Bu noktada hem Eski Türkçeden gelen şekiller kullanılırken hem de göçebe Oğuz boylarının ağız hususiyetlerinin etkisini görüyoruz. Bu dönemde teklik birinci kişide kullanılan *-van / -ven* Eski Türkçe dönemindeki "*ben*" kişi zamirinden gelmektedir ve burada **b-** > **v-** değişimi söz konusudur. İncelenen metinde ise duyulan geçmiş zaman teklik 1.kişi için *-Am / -vAn* zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Ergin, “Eski Anadolu Türkçesinde birinci şahıslarda *-van / -ven* şeklinin olduğunu, *m* tesiriyle *-vam / -vem* şeklinin de ortaya çıktığını” ifade eder (Ergin, 1998, s. 284). Bu ek için Korkmaz ise “*-van / -ven* eki ile iyelik kökenli *-m* ekinin birbirine karışması sonucu oluşan bir ektir” açıklamasını yapar (Korkmaz, 1973, s. 174).

Korkmaz, “1.teklik kişi eki olan *-ın / -in* ekini *ben* şahıs zamirinin ekleşmiş kalıntısı olduğunu” ifade eder (Korkmaz, 1973, s. 174). Ergin ise bu ekin de “*-ven* (ben)’in belki de *-ayın, -eyin* emir ekinin tesiri ile ortaya çıkmış olabileceğini” söyler (Ergin, 1998, s. 284).

Eski Türkçede teklik 2.kişide *sen* kişi zamiri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde “*sen*” kişi zamiri ünlü değişimi sonucu *-sın / -sin* şeklini almış ve kullanılmaya devam etmiştir. Teklik 3.kişi ise (Ø) eksiz olarak kullanılır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde çokluk 1.kişide *-vuz / -vüz; -uz / -üz* kullanılmıştır. İncelenen metinde çokluk 1.kişi için *-uz / -üz* ‘ün kullanıldığı görülmüştür. Ergin, “*b-v* değişimi sonucu *-vuz / -vüz*’ün Eski Türkçedeki *biz* kişi zamirinden geldiğini ifade eder *biz > -vuz / -vüz*. Oluşan yuvarlaklaşmayı ise “*v*” tesirine bağlar. Ayrıca Ergin, bu ekin başlangıçta kullanıldığını ama daha sonra pek kullanılmadığını böylece yerini *-uz / -üz*’e bıraktığını” ifade eder (Ergin, 1998, s. 285). F. Timurtaş bu ek için, “*-uz / -üz* ekinin *biz* zamirinden *b-v* değişikliği ve dudak konsonantının tesiriyle yuvarlaklaşma neticesinde inkişaf etmiştir” şeklinde görüşünü bildirir (Timurtaş, 2005, s. 129). Korkmaz ise “*-vuz / -vüz* ekinin söyleyiş zorluğu doğurduğu yerlerde bu ekin kolayca *-uz / -üz*’e dönüştüğünü” söyler (Korkmaz, 2009, s. 571).

Çokluk 2.kişi fiil çekiminde ise Eski Türkçede *siz* kişi zamiri eki kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de Eski Türkçeye paralel olarak ve bağlılık göstererek *-sız / -siz* kişi zamiri kullanılmıştır.

Ergin, “Bu ekin Osmanlıcada da bir müddet kullanıldıktan sonra Osmanlıca içinde teklik ikinci şahsa bağlanıp, onun *z* çokluk belirtisi almış şekli olarak *-siñiz, -siñuz* şekline geçtiğini ve Osmanlıcanın sonlarında ise İstanbul Türkçesinde sağır *kef*’in *n*’ye çevrilmiş, öte yandan vokal uyumuna da bağlanmış olduğunu için bugünkü halini aldığı” belirtir (Ergin, 1998, s. 285-286).

Çokluk 3.kişi çekiminde ise Eski Anadolu Türkçesinde *-lar* eki kullanılır.

3.4.2.1. -mİş ile Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman

Ergin, “-mİş ekinin hem şekil hem de zaman ifade eden bir ek olduğunu, şekil olarak bildirme, zaman olarak ise duyulan geçmiş zamanı anlattığına değinir. Bu ek ile bildirilen zamanın konuşanın gözü önünde vuku bulmadığını, konuşan onu sonradan duymuş veya öğrenmiş olduğunu” ifade eder (Ergin, 1998, s. 300).

Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman eki olan -mİş ekinin ünlüsü uyuma tabi değildir ve daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	gizle- mİş -em / gizle- mİş -ven	gör- mİş -em/ gör- mİş -ven
2. Teklik Kişi:	gizle- mİş -sin	gör- mİş -sin
3. Teklik Kişi:	gizle- mİş -Ø	gör- mİş -Ø
1. Çokluk Kişi:	gizle- mİş -üz	gör- mİş -üz
2. Çokluk Kişi:	gizle- mİş -siz	gör- mİş -siz
3. Çokluk Kişi:	gizle- mİş -ler	gör- mİş -ler

Eski Anadolu Türkçesinde -mİş ile yapılan duyulan geçmiş zamanın olumsuzu -mA- ile yapılır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	gör- me -mİş-em / gör- me -mİş-ven
2. Teklik Kişi:	gör- me -mİş-sin
3. Teklik Kişi:	gör- me -mİş-Ø
1. Çokluk Kişi:	gör- me -mİş-üz
2. Çokluk Kişi:	gör- me -mİş-siz
3. Çokluk Kişi:	gör- me -mİş-ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

iy karındaş varacak yirümüz ırağraqdur hem ben dahı **armışam** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Ey kardeş, varacak yerimiz uzaktır hem ben de **yorulmuşum.**”

ben biçāre, oş gönlüm deñizinde **ğark olmuşam** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Ben çaresiz şu gönlümün denizinde **boğulmuşum.**”

ben yitmiş yaşar kişiyem. cihān ahvālin **görmüşem** (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Ben yetmiş yaşında bir kişiyim. Dünyanın (her türlü) halini **görmüşüm.**”

çok māl dost, düşmen yolında **harc itmişem** (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Çok malımı dost (ve) düşman uğrunda harcamışım.”

günlerüñ sāfisin ve zemānuñ bulanuğın **görmüşem** (Korkmaz, 1973, s. 220).

“Günlerin iyisini ve zamanın bulanıklığını **görmüşüm.**”

ben-cihānuñ eczāsın dirşirüb bir **eylemişem** ve kanā^cāt mührin aña **urmuşam** (Korkmaz, 1973, s. 222).

“Ben dünyanın eczasın toplayıp bir **eylemişim** ve kanaat mührünü ona **vurmuşum.**”

bir şişede birez **gizlemişem** (Korkmaz, 1973, s. 225).

“Bir şişede biraz **gizlemişim.**”

ben ol itlerden **geçmişem** (Korkmaz, 1973, s. 245).

“Ben o itlerden **kurtulmuşum.**”

nefs-i hevāya **talāk virmişem** ve **and içmişem** (Korkmaz, 1973, s. 245).

“Heves nefsinin **terk etmişim** ve **ant içmişim.**”

her çend ki merrih gibi kin ve gāzabıla **tolmuşam**, ammā nideyin gendü evüñe geldün (Korkmaz, 1973, s. 257).

“Her ne kadar Merih Gezegeni gibi kin ve gazapla **dolmuşum** ama ne yapayım kendi evine geldin.”

ben hōz ānuñ ni^cmeti şükürin bilüb cānum tenüm anuñ kahrına **komışven** (Korkmaz, 1973, s. 268).

“Ben kendim onun nimetinin şükürünü bilip canımı vücudumu onun yoluna **koymuşum.**”

ben kul hōz çokdan berü iştiyāk-ı na^li bu hazret firākı odında **komışam** (Korkmaz, 1973, s. 277).

“Ben kulunuz çoktan beri bu en aşağıdaki oturma özlemini bu ayrılık unvanının ateşinde koymuşum.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Qurđ eyitdi: nedür, ne hâle girmişsin? (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Kurt sordu: Ne oldu, ne hâle gelmişsin.”

niçe yıldur ki şol çobanun ardına düşmişsin (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Bunca yıldır ki şu çobanın ardına düşmüşsün.”

bir päre arpa etmegine ki çopandan artar kanâ^cat itmişsin (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Bir parça arpa ekmeğine çobandan artana kanaat etmişsin.”

bidnüs eyitdi: qardaş sen ānı sevmişsin (Korkmaz, 1973, s. 240).

“Horoz şöyle cevap verdi: Kardeş sen onu sevmişsin.”

ne yavlaq elikmişsin (Korkmaz, 1973, s. 240).

“Ne kötü cıtlazmışsın.”

her çend ki berk ve yüksek qal^cada mütemekkin olmuşsin (Korkmaz, 1973, s. 278).

“Her ne kadar ki sağlam ve yüksek bir kaleye yerleşmişsin.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

ammā benüm atamdan baqa bir pendnāme mirās degmişdür

“Ama benim babamdan bana bir öğüt kitabı miras kalmıştır.”

çakal eyitdi: iy hond ne gökçek öğütlerün varımış (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Çakal dedi: Ey bilgili kişi, ne kadar güzel öğütlerin varmış.”

avcı geldi gördi bir gökçek geyik dutmuş (Korkmaz, 1973, s. 214).

“Avcı geldi, gördü. Görkemli bir geyik yakalanmış.”

her çend ki div cümle mahlûkuñ yavuzraqıdur ammā çün mihnet kıyusına düşmiş ve hiç kimseye günāhı degmemiş (Korkmaz, 1973, s. 216-217).

“Her ne kadar ki cin bütün mahlûkların en kötüsüdür ama bela çukuruna düşmüş ve kimseye de zararı dokunmamış.”

kazā-yı nāgāh ol gün qur^ca demürkiye düşmiş (Korkmaz, 1973, s. 216-217).

“Beklenmeyen kader, o gün kura, demirciye çıkması.”

işitdüm ki bir bay kişinün evinde bir sıçan iv evlemiş ve her anbarına bir delük evlemiş, evden bāğa bir yol dahı evlemiş (Korkmaz, 1973, s. 226).

“İşittim ki bir zengin kişinin evinde bir sıçan yuva **yapmış** ve evin her ambarına bir delik **açmış**. Evden (de) üzüm bahçesine bir yol daha **açmış**.”

birkaç harām loğmayla seni gendüye **uydurmuş** (Korkmaz, 1973, s. 240).

“Birkaç haram lokmayla seni kendisine **inandırmış**.”

şeklün azub tügün **dökülmüş** (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Şeklin değışip tüyün **dökülmüş**.”

nāzenîn şeklün harāb **olmuş** (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Narin şeklin harap **olmuş**.”

gördi çömlek **boş kalmış** (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Gördi (ki) çömlek **bosalmış**.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

zirā çok toklar **görmüşüz** (Korkmaz, 1973, s. 222).

“Çünkü çok toklar **görmüşüz**.”

biz sizün sevünüzden dükeli sibā-^cı düşmen **idinmişüz** (Korkmaz, 1973, s. 236).

“Biz sizin sevginizden bütün yırtıcıları düşman **edinmişiz**.”

biz dükelimüz anuñ diyāneti ve ğināyeti kenefinde āsüde olub **ferāğat bulmuşuz** (Korkmaz, 1973, s. 266).

“Bizim hepimiz onun dindarlığı ve yardımıyla sakin olup **vazgeçmişiz**.”

ben dahı bu mihnetde ve bu dertde senünile bileyin. bu çevre **boyanmışuz** (Korkmaz, 1973, s. 271).

“Ben de bu sıkıntıda ve dertte seninleyim bilesin. Bu sıkıntıya **boyanmışız**.”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

nite kim **dimişlerdür** (Korkmaz, 1973, s. 207).

“Nitekim **demişlerdir**.”

Arkasından ağır yük **indürmişler** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“(Eşşeğın) sırtından ağır yük **indirmişler**.”

dimişlerdür ki bir ulu pāzişāh varıdı (Korkmaz, 1973, s. 209).

“**Demişlerdir** ki bir ulu padişah vardı.”

kadim dostlar eyüde yavuzda **sınanmışlardur** (Korkmaz, 1973, s. 210).

“Eski dostlar iyi (günde) kötü (günde) **sınanmışlardır**.”

geçenler cümlesi bu işün şonın sanub bir çäre **istememişler** (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Öncekilerin tamamı bu işin sonu sanıp bir çare aramamışlar.”

bu yalan izzete mağrûr olub ol mühlik yazıda meded bulmayub ölmüşler (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Bu geçici izzetle gururlanıp o öldürücü ovada medet bulamayıp ölmüşler.”

illâ dāniş ehli ve bilgeler dimişlerdür (Korkmaz, 1973, s. 226).

“Mutlaka ilim ehli ve bilgeler demişlerdir.”

şol kalan itler kim sizi yilüb kıvarlar ve kanunuz döküb etünüz yirler anlar nefsi-hevāya uymuşlardur (Korkmaz, 1973, s. 226).

“Diğer kalan itler kim sizi kovalar ve kanınızı döküp etinizi yerler. Onlar heves nefesine uymuşlardır.”

niçe za'ifler eyü rāy birle zafer bulub kin almışlardur (Korkmaz, 1973, s. 256).

“Nice zayıflar iyi düşünceyle zafer bulup intikam almışlardır.”

dürlü otlar anda bitüb iklimlere iledürlermiş (Korkmaz, 1973, s. 271).

“Türlü otlar orada yetişip memleketlere dağıtlarmış.”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

geçenler cümlesi bu işün şonın sanub bir çare istememişler (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Öncekilerin tamamı bu işin sonu sanıp bir çare aramamışlar.”

her çend ki div cümle mahlûkūn yavuzragıdur ammā çün mihnet kıyusına düşmiş ve hiç kimseye günāhı degmemiş (Korkmaz, 1973, s. 216-217).

“Her ne kadar ki cin bütün mahlûkların en kötüsüdür ama bela çukuruna düşmüş ve hiç kimseye de zararı dokunmamış.”

çok zemāndan berü birbirin görmemişdi (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Çok zamandan beri birbirlerini görmemişti.”

işbu vakt olub ta'ām yimemiş (Korkmaz, 1973, s. 261).

“Bu vakit olmuş yiyecek (hiçbir şey) yememiş.”

husrev eyitdi: bunun gönlünden henüz ol kin gitmemişdür (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Hükümdar dedi: Bunun gönlünden henüz o kin gitmemiştir.”

bugün bunu ölür didün, ölmemiş (Korkmaz, 1973, s. 281).

“ Bugün buna ölecek dedin, ölmemiş.”

3.4.2.2. -(y)Up dUrUr Kalıbı ile Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman

-(y)Up zarf-fiil eki ile **dur(ur)** bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelen **-(y)Up dUr(U)r** kalıbı da Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zamanı için kullanılır. Çekiminde yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Korkmaz, **-(y)Up dUr(U)r** kalıbı için: “Bu yapının **-Up** zarf-fiil eki üzerine bildirme eki niteliğindeki **dur-** yardımcı fiilinin geniş zaman 3.şahıs çekimi veya bundan kısaltılmış **-dur** bildirme ekini getirmek suretiyle bir tasvir fiili türü ile kurulmuştur” şeklinde bahseder (Korkmaz, 1973, s. 163).

İncelenen metinde bu yapının genellikle teklik 3.kişi örneklerine rastlanmıştır. Birkaç yerde ise teklik ve çokluk 1.kişi örneğine rastlanmıştır.

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

ben ol tavşancıl pâzişâhlığın ve keremin çok **işidüb dururın** (Korkmaz, 1973, s. 274).

“Ben o tavşancılın padişahlığını ve cömertliğini çok **işitmişim.**”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bu ağaç kim **çıkub durur** (Korkmaz, 1973, s. 217).

“Bu ağaca kim **çıkmuş.**”

anun hil’ati oldur kim Teñri te’âlâ **virübdürür** (Korkmaz, 1973, s. 217).

“Onun örtüsü şudur kim Tanrı teala **göndermiş.**”

Teñri te’âla anı ölüme beraber **kılubdur** (Korkmaz, 1973, s. 226).

“Tanrı teala onu ölüme eş **tutmuş.**”

anun gibi gülsitâni şikârgâh **idinübdür** (Korkmaz, 1973, s. 248).

“Böyle bir gül bahçesini av yeri **edinmiştir.**”

âyu eyitdi: şek degüldür kim arslan din tönı ve çanâ’at hullesi birle **bezenüb-dürür** (Korkmaz, 1973, s. 261-262).

“Ayı dedi: Tereddütsüz değildir ki aslan din elbisesi ve cennet elbisesiyle **süslenmiş.**”

ol ağaç üzerinde bir ilan **sarmasub-durur** (Korkmaz, 1973, s. 265).

“O ağaç üzerinde bir yılan **sarılmış.**”

bunca zamāndan berü bunun ulluğında boyun **virübdür** (Korkmaz, 1973, s. 264-265).

“Bunca zamandan beri eziyetin kulluğuna boyun **eğmiş.**”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

hele bihamdillāh, biz mübāzirlik ve bahādurlik ve yigligile ād **cıkarub dururuz** (Korkmaz, 1973, s. 252).

“Allah’a hamdolsun biz pehlivanlık ve baturluk ve üstünlükle ile ün **salmısz.**”

3.4.3. Türkiye Türkçesinde Duyulan Geçmiş Zaman

Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman fiil kök veya gövdelerine getirilen **-mİş / -mUş** eki ile yapılır. **-mİş** ekinin ünlüsü ise uyuma bağlı olarak **-miş, -muş, -muş, -müş** şekillerini alır. Çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Bu ek Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde daima dar-düz ünlülü olarak **-mİş** şeklinde kullanılıyordu ve çekiminde ise Eski Türkçede kişi zamirleri, Eski Anadolu Türkçesinde ise zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştı. Türkiye Türkçesinde de zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Türk dilinin en eski dönemlerinden beridir kullanılan bu ek hem sıfat-fiil eki hem de duyulan geçmiş zaman eki olarak canlılığını muhafaza etmekte ve kullanılmaktadır. Bu geçmiş zaman, anlatıcının görmediği, tanık olmadığı ve duyuma dayalı olaylar anlatılırken kullanılır. Bu noktada duyulan geçmiş zaman eki, konuşan tarafından bizzat görülmeyen, başkasından öğrenilen ya da duyulan olayları anlatılırken kullanılmıştır.

“Bu ek hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır. Demek ki geçmişte yapılmış olan ve yapıldığı anda görmediğimiz, bilmediğimiz bir hareketi anlatmak, bildirmek için öğrenilen geçmiş zaman ekine başvururuz” (Ergin, 1998, s. 300).

Korkmaz, duyulan geçmiş zamana için öğrenilen geçmiş zaman ifadesini kullanır ve şu ifadelere yer verir: “Konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar, öğrenilen geçmiş zaman değerindedir” şeklinde ifade eder (Korkmaz, 2009, s. 597).

Karaağaç, “Masal ve fıkra anlatmalarında duyulan geçmiş zamanın kullanımının kural durumuna gelmesinin sebebi olarak olayların görmeye değil, duymaya dayalı olmasından kaynaklandığını belirtir ve örneklendirir: *Bir varmış bir yokmuş.*; *Bir gün Nasrettin Hoca'ya sormuşlar* “ (Karaağaç, 2012, s. 367).

Geçmişte yapılan bir işin başkalarından öğrenildiğini ya da belirsiz olduğunu belirtir:

-Ahmet ne zaman geldi?

-Bilmiyorum, dün saat beşte **gelmiş** (Hengirmen, 2007, s. 218).

Görüldüğü üzere duyulan geçmiş zaman konuşanın gözü önünde vuku bulmamış, sonradan öğrenilmiş veya başkasından duyulmuş, tanık olunmamış hareketi anlatmak için kullanılır.

Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zaman zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	öğren- miş -im	koş- muş -um
2. Teklik Kişi:	öğren- miş -sin	koş- muş -sun
3. Teklik Kişi:	öğren- miş -Ø	koş- muş -Ø
1. Çokluk Kişi:	öğren- miş -iz	koş- muş -uz
2. Çokluk Kişi:	öğren- miş -siniz	koş- muş -sunuz
3. Çokluk Kişi:	öğren- miş -ler	koş- muş -lar

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de duyulan geçmiş zamanın olumsuzu **-mA-** ile yapılır.

1. Teklik Kişi:	uyu- ma -mı ^ş -ım
2. Teklik Kişi:	uyu- ma -mı ^ş -sın
3. Teklik Kişi:	uyu- ma -mı ^ş -Ø
1. Çokluk Kişi:	uyu- ma -mı ^ş -ız

2.Çokluk Kişi: uyu-**ma**-mı**ş**-s**iniz**

3.Çokluk Kişi: uyu-**ma**-mı**ş**-l**ar**

Türkiye Türkçesi dönemine geldiğimizde görüyoruz ki Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında kişi zamirleri kullanımı açısından köprü görevi görmektedir. Bu durum bize Türkiye Türkçesi ile Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi arasında bir koşutluk ve bir bağlılık olduğunu gösterir.

Eski Türkçe de kişi zamirleri henüz ekleşmemişti bu yüzden kişiyi belirtmek üzere kişi zamirleri kullanılıyordu. Ve bunun için bizzat şahıs zamirlerinin kendisi fiillerin çekiminde kullanılmıştı. Teklik 1.kişi için “**ben / men**”. Teklik 2.kişi için “**sen**” kişi zamiri, teklik 3.kişi ise bazen eksiz (**Ø**) bazen de “**ol**” kişi zamiriyle çekim yapılıyordu.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde teklik 1.kişi için “**men / -van / -ven; -vam / -vem; -am / -em; -in / -in**” olmak üzere birden fazla zamir kökenli kişi ekleri kullanıldığını görmüştük. Bu noktada hem Eski Türkçeden gelen şekiller kullanılırken hem de göçebe Oğuz boylarının ağız hususiyetlerinin etkisini görüyor idik. Teklik birinci kişide kullanılan **-van / -ven**, zamir kökenli kişi ekleri Eski Türkçe dönemindeki “**ben**” kişi zamirinden gelmekteydi ve burada **b- > v-** değişimi söz konusuydu.

Ergin, “Eski Anadolu Türkçesinde birinci şahıslarda **-van / -ven** şeklinin olduğunu, **m** tesiriyle **-vam / -vem** şeklinin de ortaya çıktığını ifade eder ve ayrıca Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde teklik 1.kişi için en çok kullanılan zamir kökenli kişi ekinin ise **-am / -em** olduğunu belirtir. Bu ekin Osmanlıca evresinde de bir müddet kullanıldıktan sonra dar ünlülü olarak kullanılmaya başlandığını ve daha sonra **m** tesiriyle yalnız yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığını belirttikten sonra ekin Osmanlıcanın son döneminde ise ünlü uyumuna bağlanarak bugünkü şeklini aldığını” belirtir. (Ergin, 1998, s. 284). Türkiye Türkçesinde ise **-Im / Um** zamir kökenli kişi eki kullanılmaya devam etmektedir.

Eski Türkçede teklik 2.kişide **sen** kişi zamiri kullanılmıştır. Eski Türkçede kullanılan “**sen**” kişi zamiri Eski Anadolu Türkçesi’nde ünlü değişimi sonucu **-sin / -sin** şeklini almıştır. Türkiye Türkçesinde **-sin / -sin** ekinin yanı sıra yuvarlaklaşmaya bağlı olarak yuvarlak ünlülü şekli olan **-sun / -sün** şekilleri de kullanılmıştır.

3.teklik kişide ise fiil, Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde (Ø) ek almaz. Yalnızca Eski Türkçe döneminde 3.teklik kişi çekiminde zaman zaman *ol* şekli görülebilmekte idi.

Çokluk 1.kişi fiil çekimi için Eski Türkçede *miz / biz* kişi zamirleri kullanılmış idi. Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde *-vuz / -vüz ; -uz / -üz* zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Ergin, bu durumun “**b-v** değişimi sonucu oluştuğunu, *-vuz / -vüz*’ün Eski Türkçedeki *biz* kişi zamirinden geldiğini ifade eder *biz > -vuz / -vüz*. Oluşan yuvarlaklaşmayı ise “**v**” tesirine bağlar. Ayrıca Ergin, bu ekin başlangıçta kullanıldığını ama daha sonra pek kullanılmadığını böylece yerini *-uz / -üz*’e bıraktığını” ifade eder (Ergin, 1998, s. 285). Korkmaz ise “*-vuz / -vüz* ekinin söyleyiş zorluğu doğurduğu yerlerde bu ekin kolayca *-uz / -üz*’e dönüştüğünü” söyler (Korkmaz, 2009, s. 571). Bugün Türkiye Türkçesinde ise Eski Anadolu Türkçesine paralel olarak *-ız / -iz ; -uz / -üz* zamir kökenli kişi ekleri kullanılmaktadır.

Çokluk 2.kişi fiil çekiminde ise Eski Türkçede *siz* kişi zamiri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de Eski Türkçeye paralel olarak ve bağlılık göstererek *-sız / -siz* kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde de ekin genişletilmiş şekli olan *sInIz / -sUnUz* şekli Türkiye Türkçesinde çokluk 2.kişi olarak kullanılır. Bu noktada Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine paralellik gösterir.

Ergin, bu ekin “Osmanlıcada da bir müddet kullanıldıktan sonra Osmanlıca içinde teklik ikinci şahsa bağlanıp, onun *z* çokluk belirtisi almış şekli olarak *-siñiz / -siñız* şekline geçtiğini ve Osmanlıcanın sonlarında ise İstanbul Türkçesinde sağır ke’ in n’ye çevrilmiş, öte yandan vokal uyumuna da bağlanmış olduğunu için bugünkü halini aldığını” belirtir (Ergin, 1998, s. 285-286).

Çokluk 3.kişi çekiminde Eski Türkçede *olar*, Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde ise *-lAr* eki kullanılır. Bu noktada da Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine paralellik gösterir.

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Ben de Mühürdardaki heyecanının daha ziyade gurup manzarasına ait olması ihtimalini düşünmüşüm.*” (Safa, 2000, s. 51).

“*Bir şey sormamışım.*” (Safa, 2000, s. 51).

“*Aynı ana babanın evlâdıyız ama ben anneme çekmişim.*” (Safa, 2000, s. 76).

“*Ne kadar dalmışım.*” (Safa, 2000, s. 177).

“*Diz kapağıma kadar batmışım.*” (Safa, 2000, s. 251).

“Manasız bir tesadüfle Nietzsche olduğu gün, ben **doğmuşum**.” (Safa, 2000, s. 355).

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Gece yine tebdil **gezmissin**.” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“Galata meyhanelerini basmış, birkaç Yeniçeri’yi oralarda boğdurmuş, birkaçını da taş gemisine ve denize **attırmışsin!**...Hatta birini elinle **öldürmüşsün!**...”

“Seninle başa çıkılmaz. Kararını **vermişsin**.” (Safa, 2000, s. 50).

“Elin bir gencini bana feda **etmişsin**, çok mu? (Safa, 2000, s. 83).

“Sen de sevmiyordun onu, söylediler, biliyorum, alâkanı **kesmişsin**, memnun oldum.” (Safa, 2000, s. 83).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Bu ilk teessür, yeniçerinin üstündeki iman ve nizam baskısını hafifletmeye **yetmiş**.” (Kısakürek, 2016, s. 8).

“Bunlar arasında Canboladoğlu o kadar şımarmıştı ki, Lübnan dağında Dürzü serkedesi Fahreddin ile **birleşmiş**, Şam valisini vilayet merkezinde muhasara altına **almış**, onu da kendisiyle birlik olmaya **zorlamış**, istiklâlini ilan etmiş, adına hutbe okutmaya **başlamış**...” (Kısakürek, 2016, s. 58).

“Genç Osman'ın öldürülmesi faciasında, ondan beter olarak delikanlının vücudunu çimdikleyen yeniçerilerden biri 65'inci Ortaya **bağlıymış** ve bu yüzden bu orta tamimiyle **dağıtılmış**...” (Kısakürek, 2016, s. 65).

“Hocası Ömer Efendi gaiplere **karışmış**, Kızlar Ağası da deliğine **çekilmiş**...” (Kısakürek, 2016, s. 82).

“Sağ ve sol iki eliyle cariyelerin ellerine **yapışmış**, görünmez bir düşmana karşı kendisini onların muhafazasına **bırakmış**...” (Kısakürek, 2016, s. 89).

“Eski Sarayda ani bir rivayet: Sultan Osman, bostancıları **topluyormuş!**... Eski Sarayı basacakmış!” (Kısakürek, 2016, s. 91).

“Handdehaneli Arap Hulûsi'yi içki masasında, dostu yanında tokatlayarak **ağlatmış**, fakat aynı şahıs tarafından o gece bir toplantıda tabanca ile **yurulmuş**.” (Kısakürek, 2016, s. 317).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Var, Defterdar Efendiye söyle; ben Girit'ten geldim. İnce perdaht ile yağlı kursundan gayrı nesnem yoktur. Amber adını biz elden iştiriz, **görmemişiz.**” (Kısakürek, 2016, s. 174).

Mühürdardan denizi seyrederek Kadıköy iskelesi istikametinde yürürken, onunla birlikte, alçak sesle bir melodi **mırıldanmışız** (Safa, 2000, s. 50).

Necile! Ben de aynı haldeyim, dedim. Onun için birbirimizi **aramışız** (Safa, 2000, s. 280).

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Meral denizde çirpiniyormuş. Siz onu kurtarmak için esvaplarınızla **atılmışınız** suya.” (Safa, 2000, s. 273).

“Pencerenin içine **koymuşsunuz**, dedi, gördüm, kaldırdım ben.” (Safa, 2000, s. 73).

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Kal'a nöbetçileri tahta kapıyı **kapamışlar**...” (Kısakürek, 2016, s. 54).

“Üçüncü Mehmed'in idam ettirdiği şehzadelerden Mahmud, bu bölüğe sığınmış da onlar şehzadeyi korumayıp teslim **etmişler**; bu yüzden **lanetlenmişler** ve sınır boyuna **sürülmüşler**...” (Kısakürek, 2016, s. 65).

“Eğer sipahilerle kardeşiz dersiniz, sipahiler Kubbealtı manasından (makamlarından) gayrı, tevliyet ve cibayete mütevelliliğe ve tahsildarlığa varıncaya kadar bir şey komayıp hep **zapt etmişler**...” (Kısakürek, 2016, s. 116).

“Yeniçeri ve sipahiler de zafer alâmeti olarak zavallıların cesetlerini sürükleye sürükleye Sultan Ahmed Meydanı'na **getirmişler**...” (Kısakürek, 2016, s. 125).

“Tam o sırada şehzadeyi damdan indirdiler, koltuklarına girmiş çıkageldiler. Alemdar'ın askerleri onları Kuşhane tarafındaki avluda **bulmuşlar**...” (Kısakürek, 2016, s. 265).

“Biraz sonra bu tipler, mahut hamamda sade kendilerine bedava bir sığınak bulmakla kalmamış hamama gelip gidenleri de haraca bağlar, elbise ve çamaşırlarının da üstüne oturur **olmuşlar**.” (Kısakürek, 2016, s. 314).

“O halde bunlar karşı karşıya bir yerde **oturmuşlar**.” (Safa, 2000, s. 199).

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

“Yeniçeriye maaşını son kuruşuna kadar ödettiği halde, para yokluğundan sipahilere hiçbir şey **verdirmemiş**, sarayın iç hazinesinden de imdat gelmeyince onlara: *Sonra veririz!*” (Kısakürek, 2016, s. 49).

“Sarayda in-cin **kalmamış!**” (Kısakürek, 2016, s. 86).

“Meğer karışıklık sırasında üç gündür kendisine su ve yemek veren **olmamış...**” (Kısakürek, 2016, s. 88).

“Var, Defterdar Efendiye söyle; ben Girit'ten geldim. İnce perdaht ile yağlı kursundan gayrı nesnem yoktur. Amber adını biz elden işitiriz, **görmemişiz.**” (Kısakürek, 2016, s. 174).

“Kara Mustafa orduları karşısında adamakıllı sıkışan, ezilen, beyaz bayrak çekmeyi düşünmeye kadar giden Viyana'nın düşmesi için tek bir cebrî hücum yeterken, Kara Mustafa ve emrindeki vezirler hücumu **yanasmamışlar...**” (Kısakürek, 2016, s. 216).

“Handdehaneli Arap Hulûsi'yi içki masasında, dostu yanında tokatlayarak ağlatmış, fakat aynı şahıs tarafından o gece bir toplantıda tabanca ile vurulmuş. Ölürlen polislere verdiği ifadede kendisini vuranın adını **vermemiş.**” (Kısakürek, 2016, s. 317).

3.5. Gelecek Zaman

3.5.1 Eski Türkçede Gelecek Zaman

Eski Türkçede gelecek zaman çekimi **-ğay / -gey; -dAçI / -tAçI; -sIk ve -çI** ekleri ile yapılmıştır (Gabain, 2007, s. 81-82; Tekin, 2003, s. 185-189) Bu ekler Eski Türkçe döneminde gelecekte olacak bir hareketi bildirmek için kullanılmıştır. Bu eklerden en sık kullanılanı ve Eski Türkçenin asıl gelecek zaman eki olan **-ğay / -gey** ekine Orhun Abidelerinde karşılaşmasakta Eski Türkçenin Uygurca dönemindeki kullanımıyla bu dönemin en sık ve yaygın olan gelecek zaman eki olmuştur. Orhun Abidelerinde ise gelecek zaman eki olarak **-dAçI / -tAçI** en sık kullanılan gelecek zaman ekidir. **-sIk ve -çI** ekleri ise Eski Türkçede yaygın bir kullanım alanına sahip olamamıştır.

Tablo 10

Eski Türkçede Gelecek Zaman

	-ğay/-gey	-dAçI / -tAçI	-sIk	-çI
1.Teklik Kişi	-ğay/-gey men	-----	-----	-çI men
2.Teklik Kişi	-ğay/-gey sen	-dAçI / -tAçI sen	-sIk-ıñ / ig	-----
3.Teklik Kişi	-ğay/-gey	-dAçI / -tAçI	-----	-çI
1.Çokluk Kişi	-ğay/-gey biz	-dAçI / -tAçI biz	-----	-----
2.Çokluk Kişi	-ğay/-gey siz	-dAçI / -tAçI siz	-----	-----
3.Çokluk Kişi	-ğay/-gey-lAr	-dAçI / -tAçI-lAr	-----	-----

3.5.1.1. –ğay / -gey ile Yapılan Gelecek Zaman

Eski Türkçe döneminde, Orhun Abideleri’nde karşılaşmadığımız bir ektir. Ancak Türk runik harfleriyle yazılmış olan Irk Bitig’de ise bu eke rastlanmıştır. Tekin, “Bu ekin yalnızca Irk Bitig ve Tun-huang yazmalarında bulunduğunu” söyler (Tekin, 2003, s. 189). Uygur Türkçesi metinlerinde ise, yaygın bir biçimde kullanılan **–ğay / -gey** gelecek zaman ekidir. Ek ünsüz uyumuna tabi değildir. Çekiminde kişi zamirleri kullanılır. Ayrıca **–ğay / -gey** ekinin kısaltmış şekli olan **–ğa / -ge** ekiyle sağlanan gelecek zaman örnekleri **–ğay / -gey** ekine göre oldukça azdır. İncelenen metinlerde de kullanım alanının oldukça az olduğuna rastlanılmıştır ve çekiminde yine kişi zamirleri kullanılmıştır (Eraslan, 2012, s. 343-345).

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	al-ğay men	bir-gey men
2.Teklik Kişi:	al-ğay sen	bir-gey sen
3.Teklik Kişi:	al-ğay ol / al-ğay-ø	bir-gey ol / bir-gey-ø
1.Çokluk Kişi:	al-ğay biz / miz	bir-gey biz / miz
2.Çokluk Kişi:	al-ğay siz	bir-gey siz

3.Çokluk Kişi: al-ğay olar/ al-ğay-lar bir-gey olar/ bir-gey-ler

Olumsuzu ise **-mA-** ile yapılır. Çekiminde yine kişi zamirleri kullanılır.

1.Teklik Kişi: bar-**ma**-ğay men

2.Teklik Kişi: bar-**ma**-ğay sen

3.Teklik Kişi: bar-**ma**-ğay ol / bar-**ma**-ğay-Ø

1.Çokluk Kişi: bar **ma**-ğay biz / miz

2.Çokluk Kişi: bar-**ma**-ğay siz

3.Çokluk Kişi: bar-**ma**-ğay olar / bar-**ma**-ğay-lar

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

silerni barça anta **kutarğa men** (Hamilton, 1998, s. 48)

“Sizlerin hepinizi o zaman **kurtaracağım.**”

Korkma timiş, kut **birgev men** (Tekin, 2013, s. 19).

“Korkma(yın)!” demiş, (sizlere) iyi talih **vereceğim!**”

Ölgev men, timiş (Tekin, 2013, s. 23).

“**Öleceğim**, demiş.”

birök ogulum bo tušta tirig esen kavışsar ölser meniñ et’özüm **emgenmegey m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 101).

“Eğer oğlum buraya sağ salim kavuşsaydı, ölsem de gam **yemeyecektim.**”

yarlıg bolmaz erser bu yirde yoqkaru turmaz men aş aşanmaz men **ölgev men** (Hamilton, 1998, s. 20).

“Ferman olmazsa buradan yukarı kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve **öleceğim.**”

men tağı uçuz **bolğay men** (Hamilton, 1998, s. 25).

“Ben (ise) daha kıymetsiz **olacağım.**”

biş baqar teñinçe tavarı(m) yoq kanta tağı biş yüz yaratmaq **birü uğay men** (Ş.Tekin, 1976, s. 56).

“Beş bakırım bile kalmadı; beş tüz altını (nereden bulup) **verebileceğim.**”

kim m(e)n ol nomuğ eşidser m(e)n ötrü üzeliksiz üstünki yeg köni tüz tuymaq burhan qutuña yanmaksız evrilmeksiz **bolğay m(e)n** (Ayazlı, 2012, s. 93).

“Eğer ben o öğretiyi işitirsem böylece dönüşü olmayan mükemmel aydınlanmaya Buda kutsallığına ulaşacağım.”

bo ok tıtağının sansız üküş bodis(a)t(a)vlar birle oğadmadın şaşmadın tuşğay m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 93).

“İşte bunlardan dolayı sayısız budalar ile (hiç) şaşmadan karşılacağım.”

üç üdki burhanlarğa tapınmış udunmuş bolğay m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 93).

“Üç devirdeki Budalara hizmet etmiş olacağım.”

m(e)n ötrü ürüg uzatı tınl(ı)ğlarığ küyü küzetü tutup emgek in tolğakın ketergey m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 129).

“Ben sonra daima canlıları koruyup sıkıntılarını gidereceğim.”

bo küşüşlerin barçanı köñül ey(i)n kanturğay m(e)n tağı yme bolarta adın ne törlüg küşüşü saşınçı erser, alķunı barça bütürgey m(e)n (Ayazlı, 2012, s. 145-146).

“Bu isteklerin hepsini gönle göre gerçekleştireceğim ve de bunlardan başka ne tür isteği varsa hepsini tamamlayacağım.”

tüşimi ağır igke tegmiş-ke edgü ayığ bolğay men tip kişim sılañ-ka bitig kıodtum (Arat, 1964, s. 39).

“Tüşimi ağır hastalığa tutulduğum için, iyi (veya) fena olacağım diye karım Silang’a vasiyetnâme bıraktım.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

kañı kan inçe tip yarlıg-kağı amrak ögüküm yir teñri törümüşte berü bay yime bar yok çığay yime bar kayu-sıña emgekte ozğurğay sen (Hamilton, 1998, s. 13).

“Babası han şöyle deyip buyurdu: “Sevgili yavrum, yer gök yaratıldığından beri zengin de var, yoksul da var. Hangisini eziyet çekmekten kurtaracaksın.”

barmağay sin tip tidi ötrü (Hamilton, 1998, s. 20).

“Gitmeyeceksin diye cevap verdi.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

eli hanı el ornın ıçğınğay (Ayazlı, 2012, s. 115).

“Hükümdar krallığıı kaybedecek.”

yat yağı kücedgey (Ayazlı, 2012, s. 117).

“Uzak düşmanı güclenecek.”

Kün ortu yürütüp, tün ortu kanta negüde bulğay ol (Tekin, 2013, s. 21).

“(Kör bir tay) güpegündüz kaybedip gece yarısı (annesinin memesini) nerede, nasıl **bulacak**?”

Kaşı nelük **ölgey ol**? (Tekin, 2013, s. 25).

“Gözde sevgilisi niçin **ölecek**”

Köneki nelük **tonğay**? (Tekin, 2013, s. 25).

“Kovası niçin **donacak**.”

biznite adın kim **bolğay** moña yaralığı aş içgü b(e)lgürtdeçi (Gulcalı, 2015, s. 81).

“Bizden başka kim **olacak** buna yararlı yiyecek içeceği gösterecek.”

ol yeg **bolğay** (Gulcalı, 2015, s. 96).

“O daha iyi **olacak**.”

kentü **bilengey irinç** tip yarlıgkadi (Hamilton, 1998, s. 15).

“Kendi **anlayacak**, şüphesiz diye buyurdu.”

ol ödün ayığ ögli tigin inisi inçe tip saşıntı ögüm kaçım içim tigin-ke sever meni aklayur erti amtı içim taluy-ğa barıp erdini kelürser taşı ağırlığı **bolğay** (Hamilton, 1998, s. 24-25).

“Bu sırada Kötü Düşünceli Prens kardeşi şöyle düşündü: Annem ve babam (her zaman) prens ağabeyimi severler, benden nefret ederlerdi. Şimdi ağabeyim okyanusa gidip (de) inciyi getirirse, daha da kıymetli **olacak**.”

Ol bodisvt sizlerke karkunçsuz buşı **birgey** (Ş.Tekin, 1960, s. 11).

“Bu Bodhisattava size korkusuz kurtuluş **verecek**.”

bu çambudvip uluş üç türl(üg) uluğ çoğ yalınka tükellig **bolğay** (Ş.Tekin, 1976, s. 69).

“Bu dünya üç çeşit büyük ışığa sahip **olacak**.”

... buşı birzün mini yime ayamış **bolğay** taşı bursonlarağ yime tapınmış **bolğay** (Ş.Tekin, 1976, s. 71).

“... sadaka versin, (bu suretle) bana da hürmet etmiş **olacak** ve (diğer bütün) cemaatlere de tapınmış **olacak**.”

teng tavar bolsar taşı yime oğrı teñi **bolğay** (Ş.Tekin, 1976, s. 89).

“Ölçülebilecek bir mal olsa yine de ölçüsü yanlıs **olacak**.”

(teñr)i teñrisi bur(kan) şririn ... alku çmbudvip uluşta ... (tü)men dört miñ ... **icgey** (Ş.Tekin 1976:179).

“Tanrılar Tanrısı Burkan emânâtı mukaddesesini ... bütün Jambudvipa’da ... 14.000 ... **icecek**.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

bulğay erki biz yeg adrok buyanıg (Gulcalı, 2015, s. 78).

“Acaba biz (bundan) daha çok sevap **kazanabilecek miyiz?**”

biziñ amrak ögükümüz `eñ kiçiği m(a)has(a)tve`ig içginmiş **ergev mu biz** (Gulcalı, 2015, s. 99).

“Bizim sevgili göz bebeğimiz en küçük (oğlumuz) Mahasattva`yı kaybetmiş **olacak mıyız?**”

ne kergekinbarça **birgev biz** (Hamilton, 1998, s. 21).

“Ne gerekiyorsa her şeyi **vereceğiz.**”

teñrim kırkmañ busanmañ isen tükel **teggev siz** (Hamilton, 1998, s. 30).

“Hünkârım! Korkmayın, kederlenmeyin! Sağ salim (oraya) **ulasacaksınız.**”

biz kamağ dört m(a)haraçlar ötrü ol eliglerig hanlarıg bodunu karası birle busuşsuz kağursuz eñ meñilig **kulğay biz** (Ayazlı, 2012, s. 69)

“Biz bütün dört Maharajalar bundan dolayı o hükümdarları halkı ile kaygısız huzurlu **kılacağız.**”

özün yaşın üstap uluğ çoğka yalınka **tegürgev biz** (Ayazlı, 2012, s. 69-70)

“Ömrünü uzatıp büyük güç **vereceğiz.**”

atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ñrim, birök ol eligler hanlar bo nom erdinig boşgundaçı tutdaçı dört törlüg terin kuvragıg ayayu ağırlayu küyü küzetü tutup k(a)ltı ögi kañı k(e)ntü oğlın kızın oğşayurça amrayurça ne k(e)rgekin egsüksüz tüzü tüketi berserler, ötrü biz kamagun ol elig hanıg küyü küzetü tutup, kamag yalañukka barçaka bir yañlıg **ayatgay ağırlatğay biz** (Ayazlı, 2012, s. 70).

“Yüce Tanrım (Lokajyestha), eğer o hükümdarlar bu öğreti mücevherini öğrenecek gerçekleştirecek dört tür topluluğa da saygı göstererek koruyup sanki anne babanın kendi oğlunu kızını severmişçesine ne gerekiyorsa eksiksiz tamamıyla verdiklerinde biz bütün o hükümdarı koruyup bütün insanlara eşit şekilde saygı **göstereceğiz.**”

anı üçün atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ñrim biz kamağ dört m(a)haraçlar öz öz kuvrağımız birle közünmez et`özün bo nom erdini eyin ederü yorıp küyü küzetü tutgalı; yene yme bo nom erdinig tınladaçı tutdaçı eliglerniñ hanlarıñ adasın tudasın tarkarğalı, yağısın yavlağın ketergeli oduğ sağ **bolğay biz** (Ayazlı, 2012, s. 70-71).

Onun için adı yüceltilmiş saygı değer efendim, biz bütün dört Maharajalar kendi topluluğumuz ve görünmeyen, gizlenmiş bedenimizle bu öğreti mücevherini yayıp

koruyarak yine bu öğreti mücevherini dinleyecek, (onun gereklerini) yerine getirecek hükümdarların sıkıntısını ve düşmanını uzaklaştırmak için uyanık olacağız.”

öz öz kuvrağlarımız birle közünmez et’özin ol elig hannıg süü<s>işe çerigne art basut bolup; yağısın yavlağın k(e)ntün yavaldurğay biz (Ayazlı, 2012, s. 73).

“Topluluğumuzla beraber gizlenmiş bedenle o hükümdarın askerine yardımcı olup düşmanını kendiliğinden sakinleştireceğiz.”

ol eligler hanlarıg biz kamagun küyü küzetü tutup, ulug törlüg asıgka edgüke tegürgelir üçün, k(e)ntü k(e)ntü kuvrag<ı>mız birle közünmez et’özin ol anutmuş etmiş arıg turug nomlug oronta nom eşidgeli barı tegingey biz (Ayazlı, 2012, s. 110-111).

“O hükümdarları, biz bütünüyle, koruyup büyük, türlü faydaya, iyiliğe ulaştırmak için kendi topluluğumuzla görünmeyen (gizlenmiş) bedenle o süslenmiş temiz öğretili yere öğretiyi dinlemek için gideceğiz.”

süzök köñülin ol eligler hanlar birle nom eşidip nomlug noş tatığı üze todğay kanğay biz (Ayazlı, 2012, s. 112).

“Bütün kalbimizle o hükümdarlar ile öğretiyi dinleyip öğreti tadı ile doyacağız.”

bo oğ sevinçte ötgürü ol hanıg eli uluşı bodunu qarası birle alku üdde koluta kop törlüg adasın ta tudasın küyü küzetü tegingey biz (Ayazlı, 2012, s. 112-113).

“İşte bu sevinçten ötürü o hükümdarı, memleketi, halkı ile her zaman her türlü tehlikede koruyup gözeticeğiz.”

atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ñrim kaçan biz bo törölerig körser biz, ötrü elig uluşuğ ol elig hanıg, ol bodunuğ karağ tişip ıdalap küyü küzetü tutğuluk köñültin ketgey biz (Ayazlı, 2012, s. 114).

“Yüce Tanrım, biz bu yasaları gördüğümüzde, ondan sonra ülkeyi, o hükümdarı, o halkı bırakıp gönülden koruyup kollamadan gideceğiz.”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

sizler kamagın atamışka bu kalın yağı yavlağta ozğay sizler (Ş.Tekin, 1960, s. 11).

“Sizler hepiniz (adını) andığınız için bu kalabalık yol kesicilerden kurtulacaksınız.”

oğgurak bolğay siz teggeli menülüg kertü yeg orunka birtem öñi üdrülgey siz tugmak ölmeklig b(e)k bagtın t(e)rkkeye üdün teggey siz teñgeşsiz burhan kutıña yanmaksızın tanuklap ençgü meni tapğay siz tep tedi (Gulcalı, 2015, s. 92).

“(Siz) muhakkak **ulaşacaksınız** edebî, doğru mükemmel makama; ebediyen **aşacaksınız** doğum (ve) ölümün sıkı bağından; kısa zamanda erişeceksiniz eşsiz Buda kutına; tereddütsüz tanıklayıp (şehadet getirerek), mutluluk **bulacaksınız**, dedi.”

bu munça kırınçığ adağa kirip **ölgey siz** (Hamilton, 1998, s. 19).

“Bu kadar korkunç tehlikelere girip **öleceksiniz.**”

bizni irinç **kılğay siz** (Hamilton, 1998, s. 19).

“Bizi bedbaht **edeceksiniz.**”

ol altun tağ-ka tegser siz kök lenxua **körgey siz** (Hamilton, 1998, s. 29).

“O altın dağa ulaşırsanız, mavi lotus çiçekleri **göreceksiniz.**”

ol lenxua yoluğ yoğuru usar siz ötrü luu xanı erdinilig balık-ğa ordu-ğa **teggey siz** (Hamilton, 1998, s. 30).

“O lotus yolunu geçebilirsiniz, ardından ejderha hanının incili şehrine ve sarayına **ulaşacaksınız.**”

ol balık tegre yime yitti kat xaram içinte alğu ağu-luğ luu-lar yılanlar yatur anı yoğuru usar siz içgerü balıkça **kirgey siz** (Hamilton, 1998, s. 30).

“O şehrin etrafında ve yedi kat hendek içinde her tarafta zehirli ejderhalar ve yılanlar yatar. Onları geçebilirsiniz içeri şehre **gireceksiniz.**”

luu xanı-ğa közüngey siz erdini bulğay siz erdini **bulğay siz** (Hamilton, 1998, s. 30).

“Ejderha hanının huzuruna çıkacaksınız, inciyi **bulacaksınız.**”

men amtı ölür men siz yalğus-çıya **kalır siz** (Hamilton, 1998, s. 30).

“Ben şimdi ölüyorum. Siz yalnız **kalacaksınız.**”

nirvanlıg yolğa (tegdeç)i **bardaçı bolğay sizler** (Ş.Tekin, 1976, s. 68).

“Nirvana yoluna ulaşacak (oraya) **varacaksınız.**”

anın siz **bolğay siz** muntada kin dört tümen yaşlıg tunlıg... (Ş.Tekin, 1976, s. 111).

“Bu sebeple siz, şu andan itibaren istikbalde 40.000 yıl yaşayan yaratık **olacaksınız.**”

birük yiyür yunlayur erser ... (ol) ödün avış tamuda aç(ıg) (emgek) **emgengey sizler** (Ş.Tekin, 1976, s. 127).

“Eğer yer ve kullanırsa ... o zaman Avici adlı cehennemde büyük acı **cekeceksiniz.**”

inçip sizler k(e)ntü k(e)ntü kuvrağınızlar birle, birök bo nom erdinig küyü küzetü tutsar sizler ötrü üçüki burhanların edgü tetyük köni nomluğ şazınığ küyü küzetü tutmıs **bolğay sizler** (Ayazlı, 2012, s. 65).

*“Böylelikle sizler kendi topluluğunuz ile bu öğreti mücevherini gözetip, korursanız, sonra üç dönemdeki Budalar’ın iyi yani doğru öğretisini gözetip tutmuş **olacaksınız.**”*

Teñriler kuvrağına katılıp asurelar birle süñüşgeli uğrasar sizler ürüg uzağı sizler ök utdağı yegedeçi **bolğay sizler** (Ayazlı, 2012, s. 65-66).

*“Tanrılar topluluğuna katılıp şeytanlar ile savaşırsanız işte o zaman (onları) yeneceksiniz, üstünlük sağlayacaksınız, **alt edeceksiniz.**”*

bo ok nom erdinig küyü küzetü tutmuş buyan edgü kılınç küçinte aç kız ig kegen yağı yavlak adasın barçanı **tarkaru keterü uğay sizler** (Ayazlı, 2012, s. 66).

*“Bu öğreti mücevherini gözetip koruyarak işlediğiniz erdemlerin gücüyle açlık, kıtlık, hastalık, düşman sıkıntılarının hepsini **uzaklaştıracaksınız.**”*

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

ol iki eçilerin köñülgerip neçökin erser tuysar oñarsar ötrü ürküp belinlep tıdıg ada kılıp küsemiş küsüşümin **kandırmağay** tep böğünüp... (Gulcalı, 2015, s. 88).

*“O iki ağabeyini aklından geçirerek, her nasıl (olup da) hissederlerse sonra korkup, engel olup, isteğime karşı **gelmeyecekler**, diye düşünüp...”*

tağı kalmış dört yüz toktuz on artuğı-ı biş bodisvtlar **(birgey)ler** (Ş.Tekin, 1976, s. 52).

*“Geriye kalan dört yüz doksan beş bodhisattva, (sonra) **girecekler.**”*

birükiye birmez ök erser siz mini ikile tünerig kınılıkta **(kemişgey)ler** tünin künin **tokığaylar** (Ş.Tekin, 1976, s. 56-57).

*“Eğer bana bir şey vermezseniz beni tekrar karanlık hapishaneye **(atacaklar)** gece gündüz **dövecekler.**”*

... tıda **uka uğaylar** (Ş.Tekin, 1976, s. 76).

*“... (tıda?) **anlayabilecekler.**”*

ozğay kurtulğaylar (Ş.Tekin, 1976, s. 124).

*“**Kurtulacaklar.**”*

antada maru ulatı miñ yılka tegi upasılar burқан şazınıña vrğar sañram **itgeyler** (Ş.Tekin, 1976, s. 179).

*“Buradan itibaren bin yıl müddetle müminler Burkan dini için manastırlar **insa edecekler.**”*

ol eliglerniñ hanlarınıñ ig ağırıg ada tudaları bar erser barça yoqadıp ençgülig esengülig **bolğaylar** (Ayazlı, 2012, s. 75).

*“O hükümdarların hastalığı, eksikliğı var ise hepsi yok olup huzurlu **olacaklar.**”*

yene k(e)ntü öz ellerin ulusların oduğın saqın küyü küzetü tutup yağı adasın amırtğurup adın elig hanlarığ yme bir ikintiş ke erşisiz karşısız **kılğalı uğay** (Ayazlı, 2012, s. 75-76).

*“Yine kendi ülkelerini dikkatle koruyup yabancı düşman sıkıntısını geri püskürtüp diğər hükümdarları birbirlerine karşı kavgasız **olabilecekler.**”*

bo nom erdinig eşidserler tıñlasarlar, olar ötrü saqını sözleyü yetinçsiz başdınkıda başdınkı uluğ ögrünçlüğ sevinçlig ençgü menig **bulğaylar** (Ayazlı, 2012, s. 83-84).

*“Bu öğreti mücevherini dinlerse, o zaman düşünüp anlatması imkânsız, büyük bir sevinç, huzur **bulacaklar.**”*

ötrü ol eligler hanlar uluğ kutluğ ülüglüğü uluğ buyan edgü kılınçlıg uluğ ilinmeklig erksinmeklig uluğ çoğluğ yalınlıg **bolğaylar** (Ayazlı, 2012, s. 96).

*“İşte o zaman o hükümdarlar yüce erdemlere, yüce hâkimiyete, güce **ulaşacaklar.**”*

kop törlüğü edgü b(e)lgüler ol elig hanlarınıñ elinte ulusıta közüngey **b(e)lgürgeyler** (Ayazlı, 2012, s. 96).

*“Her türlü iyi işareter o hükümdarların ülkesinde görünüp **ortaya çıkacaklar.**”*
yavlaq saqınçlıg yağılarığ alqunı barça adaq asra kılıp köni nom üze **köntürgey başğay uğay yegedgey** (Ayazlı, 2012, s. 96-97).

*“Kötü niyetli düşmanların hepsini ayakaltına alıp doğru öğreti ile düzeltip **ezecekler, üstün gelecekler, yenecekler.**”*

ol tütsüglüğü kuşatreğın altın öñlüğü y(a)ruklar ünüp orđomızını karşımızını **y(a)rutğay yasutğay** (Ayazlı, 2012, s. 99).

*“O tütsülü sayvandan altın renkli parıltılar yükselip sarayımızı **ışıtacak, aydınlatacak.**”*

ol kuşatrelartın altın öñlüğü y(a)ruklar ünmişin **körgeyler** (Ayazlı, 2012, s. 101).

*“O gölgeliklerden altın renkli ışıkların yükseldiğini **görececekler.**”*

burhanlar üzesinte tegziniñ turup, altın öñlüğü y(a)ruklar ünüp y(a)ruğu yaltrıtu **turğaylar** (Ayazlı, 2012, s. 104).

“Budalar üzerinde dolaşıp altın renkli ışıklar yükselip **ısıyacak.**”

t(e)nriler yekler kuvrağı, yme ök et’özin ol eligler hanlar orđosınta ol nom nomlağuluk oronta nom tınka **yıgılğaylar** (Ayazlı, 2012, s. 112).

“Tanrılar, şeytanlar topluluğı da bedeniyle o hükümdarların sarayında o öğretinin açıklanacağı yerde (tahtta) öğreti sesi (üzerine) **toplınacaklar.**”

birök toyın şamnanç upase upasanç tört törlüg terin kuvrag bo nom erdinig boşgunsarlar tutsarlar, keñürü yadıp [iş]leserler [küyü küze]tü tutup [adasın] [tudasın] tarkarıp enç **meni(ke tegingey)** (Ayazlı, 2012, s. 127).

“Eğer rahip, rahibe, mümin, mümine, (bu) dört tür topluluk, bu öğreti mücevherini öğrense bütünüyle yayıp çalışsalar, koruyup, tehlikeleri uzaklaştırıp **huzura erecekler.**”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

birök ogulum bo tušta tirig esen kavışsar ölser meniñ et’özüm **emgenmegey m(e)n** (Gulcalı, 2015, s. 101).

“Eğer oğlum buraya sağ salim kavuşsaydı, ölsem de gam **yemeyecektim.**”

ol iki eçilerin köñülgerip neçökin erser tuysar oñarsar ötrü ürküp belinlep tıdıg ada kılıp küsemiş küsüşümin **kandırmağay** tep böğünüp... (Gulcalı, 2015, s. 88).

“O iki ağabeyini aklından geçirerek, her nasıl (olup da) hissederlerse sonra korkup, engel olup, isteğime karşı **gelmeyecekler,** diye düşünüp...”

amtı men bu erdini birle barsar men kamağ tınlıglarğa artuğ asığ tusu kılu **umağay men** (Hamilton, 1998, s. 27).

“Şimdi ben bu mücevherlerle yola çıkarsam bütün canlılara yeterince faydalı ve yararlı **olamayacağım.**”

elig yağının uluşınta erüş üküş yavız irü b(e)lgüler elinte b(e)lgürtüp ig kegen adası üküş **bolmağay** (Ayazlı, 2012, s. 72).

“Düşman hükümdarın ülkesinde pek çok kötü belirtiler ortaya çıkartıp hastalık tehlikeleri çok **olmayacak.**”

ol el uluş içinte ikileyü tağı süü çerig adası üzeki kórkınc ayınc **bultukmağay** t(e)nrim tep ötündiler (Ayazlı, 2012, s. 73).

“O ülke içinde yeniden askeri tehlikeye dayalı korkular ortaya **çıkmayacak,** efendim diye belirttiler.”

ülgülençsiz teñlenç siz uluğ buyan edgü kılinçıg bulğaylar kaçğangaylar, yene k(e)ntü elinte ulusınta yağı yavlağ adası busuş saqınç ulatı adın ada tudalar **bolmağay** (Ayazlı, 2012, s. 84).

“Ölçülemez yüce erdem kazanacaklar ve kendi ülkelerinde düşman tehlikesi, sıkıntı, düşünce ve diğer tehlikeler **olmayacak**.”

3.5.1.2. -dAçI / -tAçI ile Yapılan Gelecek Zaman

Eski Türkçe döneminde, özellikle Orhun Türkçesi metinlerinde yaygın olan bu gelecek zaman eki, Uygur Türkçesi metinlerinde seyrek olarak kullanılmıştır. Çekiminde kişi zamirleri kullanılır. -dAçI / -tAçI ekli gelecek zaman yüklemine **ok/ök** pekiştirme edatı bir ya da iki kez eklenebilir (Gabain, 2007, s. 82; Tekin, 2003, s. 187). Ek ünsüz uyumu kuralına tabi değildir. İncelenen metinlerde olumsuz çekimine rastlanmamıştır.

-dAçI / -tAçI eki, Menges'e göre, “-DA fiilden isim yapma ekine -çI fail yapma ekinin gelmesiyle oluşmuştur” (Gültekin, 2006, s. 35).

-dAçI / -tAçI gelecek zaman ekinin çekiminde kişi zamirleri kullanılır.

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	öl-teçi men	tuş-daçı men
2. Teklik Kişi:	öl-teçi sen	tuş-daçı sen
3. Teklik Kişi:	öl-teçi ol / öl-teçi-ø	tuş-daçı ol / tuş-daçı-ø
1. Çokluk Kişi:	öl-teçi biz / miz	tuş-daçı biz / miz
2. Çokluk Kişi:	öl-teçi siz	tuş-daçı siz
3. Çokluk Kişi:	öl-teçi-ler	tuş-daçı -lar

Teklik 2. Kişi Çekimi:

Örnekler:

Ol yirgerü barsar Türk budun **ölteçi sen** (Ergin, 1999, s. 4-58).

“O yere doğru gidersen, Türk milleti **öleceksin!**”

Otüken yış olursar beñgü il tuta **olurtaçı sen** (Ergin, 1999, s. 4).

“Otügen ormanında oturursan ebediyen il tutarak **oturacaksın.**”

Tü[rk budun] özün edgü **körteci sen**, ebiçe **[ki]rteci sen**, buınsuz **boldacı sen** (Ergin, 1999, s. 60-62).

“Türk milleti, kendin iyilik **göreceksin**, evine **gireceksin**, dertsiz **olacaksın**.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

biznite adın kim bolgay moña yaraglıg aş içgü **b(e)lgürtdeci** (Gulcalı, 2015, s. 81).

“Bizden başka kim olacak buna yararlı yiyecek içeceği **gösterecek**.”

bo irinç tnl(ı)g üçün et’özüg titip monuñ isig özin **ulagalı udaçı** (Gulcalı, 2015, s. 81).

“(Kim) bu zavallı canlı için vücudunu feda ederek, bunun hayatını **devam ettirebilecek**?”

t(e)ñrike yalañuqka taplaguluk , erdinilig oronta **tuğdaçı** tuğmıñ oron sayu el han **boltacı** (Ayazlı, 2012, s. 91).

“Tanrıya ve insanlara hizmet edip mücevherli yerde **doğacak**, doğduğu her yerde hükümdar **olacak**.”

t(e)ñriniñ yalañuqnıñ bahşıñıña **tusdaçı** edgü edgü ögli birle **tusuşdaçı** uluğ işlerig **işledeci** (Ayazlı, 2012, s. 91).

“Tanrının ve insanların hocasına **rastlayacak**, iyi düşünenle **karşılaşacak**, büyük erdem **kazanacak**.”

brhmavati atlıg ög işike oqşatı katuntın toğup belgölüg bolup burқан kütin bulu **varlıkadaçı** (Ş.Tekin, 1976, s. 44).

“Brahmâyü adlı Brahman hükümdarından ve (karısı) Brahmâvati adlı ana kadına benzer bir hanımdan doğup zuhur edecek ve Burkanlığı haşmetle **bulacak**.”

Sini Tabğacığ **ölürteci** tir men (Ergin, 1999, s. 66).

“Seni, Çinliyi **öldürecek** derim.”

Öñre Kıtañıg **ölürteci** tir men (Ergin, 1999, s. 66).

“Doğuda Kıtaylıyı **öldürecek** derim.”

Bini Oğuzuğ **ölürteci ök** tir men (Ergin, 1999, s. 66).

“Beni, Oğuz’u **öldürecek** tir derim.”

Anaru sülemeser kaçan [n]eñ erser ol bizni, [kağanı alp ermiş] ayğuçısı bilge ermiş, kaçan [n]eñ erser **ölürteci kök** (Ergin, 1999, s. 70).

“Ona karşı ordu sevk etmezsek, ne zaman bir şey olsa o bizi kağanı kahraman imiş, müşaviri biliciymiş ne zaman bir şey olsa **öldürecektir**.”

Öğün kağanı sü yorılım timiş; yorımasar bizni, kağanı alp ermiş aygucısı bilge ermiş, kaçan [n]eş erser bizni **ölürteci kök** timiş (Ergin, 1999, s. 73-74).

“Doğuda kağana karşı ordu yürütelim demiş. Yürütmezsek, bizi kağanı kahraman imiş, müşaviri bilici imiş ne zaman bir şey olsa bizi **öldürecektir** demiş.”

Su yorılım **tideci**, unamaş (Ergin, 1999, s. 74).

“Orduyu yürütelim **diyecek**, kabul etmeyin.”

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Tabğac Oğuz Kıtay bu üçü kabış[s]ar **kaltaçı biz** (Ergin, 1999, s. 68).

“Çin, Oğuz, Kıtay bu üçü birleşirse **caresiz kalacağız**.”

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Türk amtı budun begler bödke körügme begler gü **yanıltaçı siz?** (Ergin, 1999, s. 6).

“Şimdiki Türk milleti beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak (sizler) mi **yanılacaksınız?**”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

kaşağ dı(ntarlar)... (küz)edteçi kóp kórkmiş ... -mek **am(ır)tğurdaçı** (Ş.Tekin, 1976, s. 117).

“Bütün rahipler ... koruyucu bütün korkmuş ... **teskin edecekler**.”

mini tapınıp udunup uluğ edgüke **tegdeciler** (Ş.Tekin, 1976, s. 144).

“Bana tapınıp büyük üstünlüğe **ulaşacaklar**.”

İki şad ulayu ini yigünüm oğlanım beglerim budunum közi kaşı yablağ **boldaçı** tip sakındım (Ergin, 1999, s. 28).

“İki şadın ve küçük kardeş yeğenimin, oğlumun, beylerimin, milletimin gözü kaşı kötü **olacak**, deyip düşünceye daldım.”

3.5.1.3. -sık ile Yapılan Gelecek Zaman

Eski Türkçe döneminde Orhun Abideleri'nde görülen bu çekim, gelecekte mutlak yapılacak bir eylemi bildirir. Yalnızca 2. teklik kişi için örnekleri vardır. Çekimde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır (Tekin, 2003, s. 185; Ercilasun, 2009, s. 184). Eski Türkçede teklik 2. kişi çekiminde iyelik kökenli **-ŋ** eki kullanılmıştır. Ancak Orhun Abideleri'nde teklik 2.kişide **ŋ ~ g** nöbetleşmesi sonucunda oluşan **-g / -ġ** iyelik kökenli kişi eklerine de rastlayabilmekteyiz.

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Türk budun **ölsikin** (Ergin, 1999, s. 4).

*“(Ey) Türk milleti mutlaka **öleceksin.**”*

Biriye Çoğay yış Tögültün yazı konayım tiser Türk budun **ölsikig** (Ergin, 1999, s. 4).

*“Güneyde Çoğay Orman'ına, Tögültün Ovası'na konayım dersen, Türk milleti mutlaka **öleceksin!**”*

3.5.1.4. -çI ile Yapılan Gelecek Zaman

Eski Türkçe döneminde hem Orhun Türkçesi metinlerinde hem de Uygur Türkçesi metinlerinde oldukça az rastlanan bu çekim, eylemin gelecekte yapılacağını belirtir. Bu ek daha çok olumsuz eylem gövdelerine getirilir ve mevcut örnekler de genellikle olumsuz biçimdedir. Bu çekimde kişi zamirleri kullanılır. Ekin ünlüsü daima dar-düz biçimde bulunur (Gabain, 2007, s. 82; Tekin, 2003, s. 189).

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

men kaçan neğ ezük **sözlemeçü men** (Ş. Tekin, 1976, s. 50).

*“Ben hiçbir zaman yalan **söylemeyeceğim.**”*

Teklik 3.Kişi Çekimi

Örnekler:

Tumiş tiyin eşidip bu yolun yorisar **yaramacı** (Ergin, 1999, s. 70).

*“Kapanmış diye işitip, bu yoldan yürürsek **uygun olmayacak.**”*

Ürün esri inek **buzalacı** bolmuş (Tekin, 2013, s. 23).

“Ak benekli bir inek **buzagılayacak** olmuş.”

3.5.2. Eski Anadolu Türkçesinde Gelecek Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman için üç ayrı ek kullanılmıştır. **-IsAr**; **-A**; **-AcAk**. Bunlardan başka ayrıca kaynaklarda **-sA gerek** yapısının gelecek zaman bildirebileceğinden bahsediyor. Ancak incelenen metinde bu yapının gelecek zaman olarak kullanımına rastlanmamıştır.

Günümüz Türkiye Türkçesinde bugün gelecek zaman olarak kullanılan **-AcAk** gelecek zaman eki Eski Anadolu Türkçesi döneminden incelenen metinde oldukça seyrek bir kullanıma sahiptir ve incelenen bu metinde yalnızca teklik ve çokluk 3.kişide görülmektedir.

Tablo 11

Eski Anadolu Türkçesinde Gelecek Zaman

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE GELECEK ZAMAN			
	-(y)IsAr	-(y)A	-AcAk
1.Teklik Kişi	-(y)IsAr-Am	-(y)Am	-----
2.Teklik Kişi	-----	-(y)AsIn	-----
3.Teklik Kişi	-(y)IsAr	-(y)A	-AcAk
1.Çokluk Kişi	-(y)IsAr-Uz	-(y)AvUz	-----
2.Çokluk Kişi	-----	-(y)AsIz	-----
3.Çokluk Kişi	-(y)IsAr-lAr	-(y)AlAr	-AcAk-lAr

3.5.2.1. -IsAr ile Yapılan Gelecek Zaman

Bu ek Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman ekidir ve bu dönemin en işlek kullanılan gelecek zaman ekidir (Korkmaz, 1973, s. 168; Gülsevin, 2011, s. 100; Şahin, 2009, s. 67; Türk vd., 2012, s. 38). Ancak incelenen metinde **-(y)A**

ekinin gelecek zaman olarak kullanımı daha çok tercih edilmiştir. **-IsAr** ekinin çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Olumsuzu ise **-mA-** ile yapılmaktadır ve yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	koy- isar -am	iste-y- iser -em
2.Teklik Kişi:	koy- isar -sın	iste-y- iser -sin
3.Teklik Kişi:	koy- isar -ø	iste-y- iser -ø
1.Çokluk Kişi:	koy- isar -uz	iste-y- iser -üz
2.Çokluk Kişi:	koy- isar -sız	iste-y- iser -siz
3.Çokluk Kişi:	koy- isar -lar	iste-y- iser -ler

Olumsuzu ise **-mA-** ile yapılmaktadır ve yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Örnek Çekim:

1.Teklik Kişi:	gizle- me -y-iser-em
2.Teklik Kişi:	gizle- me -y-iser-sin
3.Teklik Kişi:	gizle- me -y-iser-ø
1.Çokluk Kişi:	gizle- me -y-iser-üz
2.Çokluk Kişi:	gizle- me -y-iser-sız
3.Çokluk Kişi:	gizle- me -y-iser-ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

eger bu işi bilmek dileyeler, ben **gizlemeyiserdüm** (Korkmaz, 1973, s. 267).

“Eğer bu işi bilmek isteseler, ben **gizlemeyecektim.**”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

endişe eyledi kim bu oğlan andan girü mülk **isteyiser** (Korkmaz, 1973, s. 215).

“Düşündü ki bu oğlan ondan tekrar mülk **isteyecek.**”

anlar ki bizüm üstümüze hâkim **koyısar** (Korkmaz, 1973, s. 245).

“Onlar ki bizim üstümüze yönetici **koyacak.**”

eger bu iş niteligin şâh bileşi olursa, başa katı ʿuḳūbet **kılısar** (Korkmaz, 1973, s. 266-267).

*Eğer bu işin aslını şâh bilecek olursa beni çok kötü **cezalandıracak**.*”

siz dahı mülâkat vaktında gökcek ʿibâretile duʿâ **kılısar** (Korkmaz, 1973, s. 276).

*“Siz(e) de görüşme vaktinde güzel cümlelerle dua **edecek**.”*

hālümüz **nolısar**? (Korkmaz, 1973, s. 280).

*“Halimiz **ne olacak**.”*

yavricağlarımız bisleyüb, bāliğ olub uçurduğumuz vakt ol tavşancıl **geliser**, gözümüze karşı yavricağlarımız vurub **yiviser** (Korkmaz, 1973, s. 271).

*“Yavrucuklarımızı besleyip büyütüp uçurduğumuz vakit o tavşancıl **gelecek** ve gözümüzün önünde yavrucuklarımızı vurup **yivecek**.”*

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

diriğâ hasret birle gözümüz göre helâk **olısaruz** diyü ağlaşdılar (Korkmaz, 1973, s. 281).

*“Ey bağışlayan! Hasretle gözümüz göre göre helak **olacağız**, diye ağlaştılar.”*

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

kaçanise bu iki muhtasar cānavarcuğklar benüm mansıbum taʿarruz kılub işüm ziyāna **vıriserler** (Korkmaz, 1973, s. 231).

*“Nasılsa bu iki küçük hayvancık benim makamıma taarruz edip işime zarar **verecekler**.”*

Olumsuz Çekimi:

Örnek:

eger bu işi bilmek dileyeler, ben **gizlemeviserdüm** (Korkmaz, 1973, s. 267).

*“Eğer bu meseleyi bilmek isteseler, ben **gizlemeyecektim**.”*

3.5.2.2. -A ile Yapılan Gelecek Zaman

Korkmaz bu ek için şu ifadelere yer verir “-ğâ / -ge > -a /-e eki Eski Anadolu Türkçesinde geçirdiği ses değişmesi sonucunda bir görev dallanmasına da uğramış olmasına rağmen, bu dönemde gelecek zaman gösterme görevi bakımından canlılığını

devam ettirmektedir” (Korkmaz, 1973, s. 167). Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan **-A** gelecek zaman eki zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlenir. Olumsuz ise **-mA-** eki ile yapılır ve çekiminde yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Ancak teklik 1.kişide ise **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır.

1.Teklik Kişi:	bil- e -m	kurtar- a -m
2.Teklik Kişi:	bil- e -sin	kurtar- a -sın
3.Teklik Kişi:	bil- e -ø	kurtar- a -ø
1.Çokluk Kişi:	bil- e -vüz	kurtar- a -vuz
2.Çokluk Kişi:	bil- e -siz	kurtar- a -sız
3.Çokluk Kişi:	bil- e -ler	kurtar- a -lar

Olumsuz ise **-mA-** eki ile yapılır ve çekiminde teklik zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Ancak teklik 1.kişide ise **-m** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır.

1.Teklik Kişi:	dön- me -y-e-m
2.Teklik Kişi:	dön- me -y-e-sin
3.Teklik Kişi:	dön- me -y-e-ø
1.Çokluk Kişi:	dön- me -y-e-vüz
2.Çokluk Kişi:	dön- me -y-e-siz
3.Çokluk Kişi:	dön- me -y-e-ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnek:

tevaḳḳu^c iderem kim ben düşmişün elin dutub bu belādan ve bu mihnet çengelinden beni kurtarasın. çün bu mehlekeden **kurtulam**, ölince kulluğunu gendüzüme vācib **görem** ve tā^catun tavkın boynuma **dakam** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Umut ediyorum ki, ben(im gibi) acîz (bir) kulunun elinden tutup bu sıkıntıdan ve bu belâ çengelinden beni kurtulacaksın. Mademki bu tehlikeli işten **kurtulacağım** (ve bende söz veriyorum ki) ölünce kulluğunu kendime uygun **göreceğim** ve kulluk tasmaşını boynuma **takacağım**.”

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

ey qarındaş neçeyedegin bu ağır yük altında **zebûn olasın?** (Korkmaz, 1973, s. 208).

“Ey kardeş ne zamana kadar bu ağır yük altında ezileceksin.”

sözüme kulak dut, her ne dirsem ihmâl kılma. bu zahmetüñ rāhatın sen göresin (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Sözüme kulak ver, her ne dersem ihmâl etme.(Sonunda) bu sıkıntının sefasını göreceksin.”

eger sen dahı cehd eylemesey ki bu sarb haletden ve bu müşkil vākı^cadan kurtulasın, gümān dutma ki sen dahı ol biyābān içinde esir olasın (Korkmaz, 1973, s. 212).

“Eğer sen gayret göstermesen bu güç durumdan ve bu müşkül olaydan kurtulasın, kuşku duyma ki sen de o çöl içinde esir olacaksın.”

tevaḳḳu^c iderem kim ben düşmişüñ elin dutub bu belādan ve bu mihnet çengelinden beni kurtarasın. çün bu mehlekeden kurtulam, ölince kulluḡuñı gendüzüme vācib görem ve tā^catuñ tavrın boynuma daḳam (Korkmaz, 1973, s. 213).

“Umuyorum ki, ben(im gibi) acîz (bir) kulunun elinden tutup bu kederden ve bu belâ çengelinden beni kurtaracaksın. Mademki bu tehlikeli durumdan kurtulacağım (ve bende söz veriyorum ki) ölünce kulluḡunu kendime uygun göreceğim ve kulluk tasmaşını boynuma takacağım.”

balık eyitdi: getir elüñi emānet dutuşalum ve and içki bu kavlden dönmeyesin tā gönjlüm mutma^cin ola (Korkmaz, 1973, s. 273).

“Balık dedi: Getir elini şartlaşalım ve ant iç ki bu sözden dönmeyeceksin, böylece gönlüm rahat olacak.”

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

ya^cni beni yimekten saña ne fāyda ola? (Korkmaz, 1973, s. 237).

“Yani beni yemenin sana ne faydası olacak!”

şimdi ki fırsattur disem gerek, yarın ki pāzişāhlık heybeti sende zāhir ola degme kez saña söylemege kolay gelmeye (Korkmaz, 1973, s. 237-238).

“Şimdi fırsattır demeliyim. Yarın padişahlık heybeti sende ortaya çıkacak her defasında sana söylemek kolay olmayacak.”

avret eyitdi: nemüz gözede (Korkmaz, 1973, s. 242).

“Kadın cevap verdi: Neyimizi gözetleyecek.”

ta^cbiri oldur ki bu yıl ^cavānlar ve harāmiler ve zālimler yılı **ola** (Korkmaz, 1973, s. 263).

*“Yorumu şudur ki bu yıl yarıdakçılar, haramiler ve zalimler yılı **olacak.**”*

balık eyitdi: getir elüni emānet dutışalum ve and içki bu kavlden dönmeyesin tā gönlüm mutma^cin **ola** (Korkmaz, 1973, s. 273).

*“Balık dedi: Getir elini sözleşelim ve ant iç ki bu sözden dönmeyeceksin, böylece gönlüm rahat **olacak.**”*

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

Teñriye şükr **evleveyüz** (Korkmaz, 1973, s. 235).

*“Tanrıya şükür **edeceğiz.**”*

kardeş bu sözün girçegin nice **bilevüz** (Korkmaz, 1973, s. 240).

*“Kardeş bu sözün aslını nasıl **bileceğiz.**”*

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

anun ^caybın isteyüb kendü ^caybuñuz **açasız** (Korkmaz, 1973, s. 263).

*“Onun açığı ararken kendi ayıbınızı ortaya **çıkarcaksınız.**”*

eger gelürsenüz hergiz ziyān **olmaya**, hōş **ola** (Korkmaz, 1973, s. 243).

*“Eğer gelirsenez asla zararı **olmayacak**, güzel **olacak.**”*

siz de kimseden dahı güç **görmeyesiz** (Korkmaz, 1973, s. 243).

*“Siz de kimseden daha eziyet **görmeyeceksiniz.**”*

belki ağcılar şerrinden dahı emin **olasız** (Korkmaz, 1973, s. 243).

*Belki (de) tuzak kuranların şerrinden emin **olacaksınız.**”*

ķanda gereğise **konasız** ve dürlü dāneler **yyesiz** (Korkmaz, 1973, s. 243).

*“Nereye isterseniz **yerleşeceksiniz** ve çeşit çeşit taneler **yyeceksiniz.**”*

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

eger virmezsem çevre begler yardım eyleyüp beni ilden **çıkarcalar** (Korkmaz, 1973, s. 215).

*“Eğer vermezsem etraftaki beyler yardımlaşıp beni ülkeden **çıkarcaklar.**”*

şöyle kim pāzişāh uyandı, girü gündüzün uyura urdı ki, yaⁿi binümiçün ne **diyeler** diyü (Korkmaz, 1973, s. 231).

“Şöyle ki padişah uyandı. Tekrar kendini uyur gibi gösterdi ki acaba benim için ne diyecekler diye.”

kavmümüz kaçmak ardınca olub cenge usan olalar ve bilmezüz ki her bir kişi ne idecekdür (Korkmaz, 1973, s. 254).

“Kavmimiz arka arkaya kaçacak olup savaşmaktan usanacaklar ve (biz) bilmiyoruz ki her bir kişi ne yapacaktır.”

zulmile müsülmânlar mâlın elinden alalar (Korkmaz, 1973, s. 263).

“Zulüm ile Müslümanların ellerinden mallarını alacaklar.”

pāzişāha gendü ilinden yağı olub il isteyeler (Korkmaz, 1973, s. 263).

“Padişahın kendi ülkesinden (padişaha) düşman olup toprak isteyecekler.”

“aķibet girü pāzisāh kılıcında helāk olalar (Korkmaz, 1973, s. 263).

“Son olarak padişahın kılıcında helak olacaklar.”

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

şimdi ki fırsattur disem gerek, yarın ki pāzişāhlık heybeti sende zāhir ola degme kez saña söylemege kolay gelmeye (Korkmaz, 1973, s. 237-238).

“Şimdi fırsattır demeliyim. Yarın padişahlık heybeti sende ortaya çıkacak işi her defasında sana söylemek kolay olmayacak.”

balık eyitdi: getir elüñi emānet dutışalum ve and içki bu kavlden dönmeyesin tā göñlüm mutmaçin ola (Korkmaz, 1973, s. 273).

“Balık dedi: Getir elini anlaşalım ve ant iç ki bu sözden dönmeyeceksin, böylece göñlüm rahat olacak.”

3.5.2.3. -AcAk ile Yapılan Gelecek Zaman

-**AcAk** gelecek zaman eki oldukça seyrek bir kullanıma sahiptir ve yalnızca teklik ve çokluk 3.kişide karşılaşılmaktadır.

Ergin, –**AcAk** eki için: “-**acak**, -**ecek** eki Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında görülmeye başlamış, önce yalnız partisip eki olarak kullanılmış, sonra devre sonunda Osmanlıcaya aynı zamanda gelecek zaman çekim eki olarak geçmiştir. Osmanlıca ile Türkiye Türkçesinin tek gelecek zaman ekidir. Nereden geldiği belli değildir. İki heceli yapısı ile bir birleşmeden doğduğu

hissini vermektedir. **-ıcağ, -icek** gerundiumu ile de bir ilgisi olabilir” bilgilerine yer verir (Ergin, 1998, s. 303).

Korkmaz, “-AcAk ekinin yapı bakımından sıfat-fiil kökenli olduğu görüşündedir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıkan bu ek önce sıfat-fiil olarak kullanılmış, daha sonraki dönemde şahıs ekleri ile genişletilerek gelecek zaman kipini oluşturmuştur” bilgisine yer verir (Korkmaz, 2009, s. 624).

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim adlı eserde “-AçAk sıfat-fiil ekinin gelecek zaman olarak kullanıldığına dair ilk kayıttır, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye’nin, gelecek zaman ilgili bölümünde olduğuna değinirler ve örnekler verirler: *'keleşek men, keleşek biz'*. Eserin en geç 15. yüzyılın ilk yarısında kaleme alındığından yola çıkarak -AçAk ekli gelecek zamanın en geç 14.yüzyılda Oğuz sahasında doğmuş olabileceğine değinirler. Ve ayrıca 14.yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan Kadı Burhaneddin Divanı’nda ve Marzubanname’de az da olsa ilk örnekler görülür, bilgisine yer verip ve Kadı Burhaneddin Divanı’ndan örnekler verilir: *olacahdur ne kim olmuş mukadder, gözneni ki göreceğ ise görür*” (Ercilasun, Karahan, Kirişçioğlu vd., 2013, s. 417).

Teklik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

giri varacağ yiri sinle **olacaktur** (Korkmaz, 1973, s. 213).

“*Geri dönülecek yer mezar olacaktır.*”

çanağa ve bardağa **degecek** (Korkmaz, 1973, s. 236).

“*Çanağa ve bardağa değecek.*”

kavmümüz kaçmak ardınca olub cenge usağ olalar ve bilmezüz ki her bir kişi ne **idecekdür** (Korkmaz, 1973, s. 255).

“*Kavmimiz arka arkaya kaçacak olup savaşmaktan usanacaklar ve (biz) bilmiyoruz ki her bir kişi ne yapacaktır.*”

yoldağı suya **giricek** (Korkmaz, 1973, s. 255).

“*Yoldaki suya girecek.*”

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

tenri hağkın virmeyince alnuğ **tağlayacaklardır** (Korkmaz, 1973, s. 223).

“*Tanrı hakkını vermeyince alnını dağlayacaklardır.*”

Ādemî kime dirler ve anlaruñ cānu kaçdur ve girü kıanda varacakdur? (Korkmaz, 1973, s. 230).

“Ādemî kime derler ve onların canı kaç tanedir ve geri nereye varacaklardır.”

3.5.3. Türkiye Türkçesinde Gelecek Zaman

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak **-AcAk** kullanılır. Ergin’ e göre bu ek “Hem şekil, hem de zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade eder. Bu ek hareketin gelecek zamanda olacağını bildirir” (Ergin, 1998, s. 302-303). Gelecek zaman çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Olumsuzu ise **-mA-** eki ile yapılır ve yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

Korkmaz gelecek zaman için şu ifadelere yer verir: “-AcAk ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. Yapılacak iş niyet hâlinde olsa bile gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekler kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır. Bu görev ekin aslı görevidir” (Korkmaz, 2009, s. 623).

Ergin, **-AcAk** eki için şu bilgilere yer verir: “-acak, -ecek eki Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında görülmeye başlamış, önce yalnız partisip eki olarak kullanılmış, sonra devre sonunda Osmanlıcaya aynı zamanda gelecek zaman çekim eki olarak geçmiştir. Osmanlıca ile Türkiye Türkçesinin tek gelecek zaman ekidir. Nereden geldiği belli değildir. İki heceli yapısı ile bir birleşmeden doğduğu hissini vermektedir. -ıcağ, -iceğ gerundiumu ile de bir ilgisi olabilir” (Ergin, 1998, s. 303).

Korkmaz, “-AcAk ekinin yapı bakımından sıfat-fiil kökenli olduğu görüşündedir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıkan bu ek önce sıfat-fiil olarak kullanılmış, daha sonraki dönemde şahıs ekleri ile genişletilerek gelecek zaman kipini oluşturmuştur” (Korkmaz, 2009, s. 624).

Örnek Çekim:

1. Teklik Kişi:	başla-y- acağ -ım
2. Teklik Kişi:	başla-y- acak -sın
3. Teklik Kişi:	başla-y- acak -ø

- 1.Çokluk Kişi: başla-y-**acağ**-ız
 2.Çokluk Kişi: başla-y-**acak**-sınız
 3.Çokluk Kişi: başla-y-**acak**-lar

Olumsuz ise **-mA-** eki ile yapılır ve çekiminde yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılır.

- 1.Teklik Kişi: git-**me**-y-eceğ-im
 2.Teklik Kişi: git-**me**-y-ecek-sin
 3.Teklik Kişi: git-**me**-y-eceğ-ø
 1.Çokluk Kişi: git-**me**-y-eceğ-iz
 2.Çokluk Kişi: git-**me**-y-ecek-siniz
 3.Çokluk Kişi: git-**me**-y-ecek-ler

Teklik 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Son derece alâka uyandırıcı bir tez kitabı... Tercüme ve neşrettireceğim.”*
 (Kısakürek, 2016, s. 20).

“*Şu pencereyi açar mısınız; askere hitap edeceğim!”* (Kısakürek, 2016, s. 99).

“*Hayatım pahasına da olsa bu kuduz köpeklere baş eğmeyeceğim!”* (Kısakürek, 2016, s. 132).

“*Murad, birbirine zıt istikametlerden gelen bu telkinleri dinledikten sonra kükredi: Yol açın! Divana çıkacağım, askere görüneceğim!”* (Kısakürek, 2016, s. 133).

“*Murad ağlayarak Hafız Paşa’yı kucakladı: Paşa, sağ kalırsam intikamını alacağım! Ve silkindi, birdenbire heybetle doğruldu: Tekrar Divana çıkacağım! Recep Paşa sinsi sinsi gülümsedi.”* (Kısakürek, 2016, s. 136).

“*Ümur-u memleketle bir hoşça takayyüd eyle! Bir dahi ayyaşlığını işitmeyeceğim!”*
 (Kısakürek, 2016, s. 186).

“*Seni artık yakaladım, adam edeceğim ve eski ruhuna kavuşturacağım!..”*
 (Kısakürek, 2016, s. 290).

Teklik 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“*Padişaha bir daha meşk tâlim etmeyeceksin!”* (Kısakürek, 2016, s. 187).

“Saraydan şimdi defolup **gideceksin!**” (Kısakürek, 2016, s. 187).

Teklilik 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Asker onun hayatta bulunmadığını anlayınca isyan mı **edecek?**” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“Hâlbuki Genç Osman en büyük yeniliği Şeyhülislâmın kızını istemekle **gösterecek** ve Esad Efendi başına konan bu devleti bile takdir etmeyip kızının Kadın Efendi Sultan olmasına bir hayli mukavemet **edecektir.**” (Kısakürek, 2016, s. 72).

“Padişah, kılı kırk yararcasına hesaplardan sonra kararını verdi: Hacca **gidecek...**” (Kısakürek, 2016, s. 76).

“Nitekim biraz sonra Yeniçeri Ağası Bayram’ı attırıp yerine **gececek.**” (Kısakürek, 2016, s. 122).

“Çare yok! **Azledilecek!**” (Kısakürek, 2016, s. 128).

“Kâhinlik taslayan birinin: Kuş isimli bir insandan devlete zarar **gelecek!** Demesi üzerine, Rodos'ta mahpus Şahingiray'ın kellesi uçuruluyor.” (Kısakürek, 2016, s. 168).

Çokluk 1.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Mutlak padişahımızın yüzünü **göreceğiz!**” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“Padişahımız hayattaysa hemen emrine baş eğip sefere **çıkacağız!** Değilse vaziyeti öğrenip ona göre **davranacağız!**” (Kısakürek, 2016, s. 25).

“Yarın **görüreceğiz** ve gösteririz! Deyip dağılıyorlar.” (Kısakürek, 2016, s. 41).

“Kim para kabul ederse evvela onun kellesini **düşüreceğiz!**” (Kısakürek, 2016, s. 47).

“İleride, Recep Paşa'nın kafasını kestirirken Sultan Murad'ın bu nazik anı ona nasıl hatırlatacağını **göreceğiz.**” (Kısakürek, 2016, s. 136).

“Sizden gelecek hiç bir nimeti kabul **etmeyeceğiz!**” (Kısakürek, 2016, s. 142).

“Sen ne dersin, behey Ağa! Odalarda yoldaş kalmadı. Hep saraya, sancak altına gittiler. Kimi alıp kimi **salıvermeyeceğiz?**” (Kısakürek, 2016, s. 205).

Çokluk 2.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Şimdi söyleyiniz! Siz, Yeniçeri kullarım, kanuna, usule ve padişaha boyun eğecek misiniz, **eğmiyecek misiniz?** Bunu açık olarak bilmek istiyorum!” (Kısakürek, 2016, s. 150).

“Söyleyin, siz bütün bu rezaletlere kat’i olarak nihayet **verecek misiniz?** Cedlerimin zamanında olduğu gibi yalnız ulufenizle yetinip itaat dairesinde **oturacak mısınız?**” (Kısakürek, 2016, s. 150).

“Padişah adım adım takip ettiği hadiseden haberliydi. Hemen emir verdi: Sadrazam’ın konağında Divan kurunuz! Aldığınız emre göre derhal harekete geçiniz! Emrimin tek noktasını eksik yerine getirecek olursanız sorumlu **tutulacaksınız!**” (Kısakürek, 2016, s. 153).

“Bunları, 118 akça 1 altın hesabiyle kabul **edeceksiniz!**” (Kısakürek, 2016, s. 192).

“Siz yeni askerin elbisesini giymez ve süngünlü tüfek kullanmazsanız Boğaz’dan **kovulacaksınız!**” (Kısakürek, 2016, s. 245).

“Yeniçeriler! Kışlanıza tıklımış ve çepçevre sarılmış vaziyettesiniz! Şimdi toplar konuşmaya başlayacak; üzerinize güllerden başka tutuşmuş yağlı paçavralar da yağacak ve siz kışlanızla beraber yakılıp yıkılıp **gideceksiniz!**” (Kısakürek, 2016, s. 288).

Çokluk 3.Kişi Çekimi:

Örnekler:

“Sen çekil valide, şimdi buraya erkekler **gelecek.**” (Kısakürek, 2016, s. 9).

“Devşirmeler süresiz olarak vazifede kalıp kışlalarda **oturacaklar** ve **evlenmeyecekler.**” (Kısakürek, 2016, s. 17).

“(Yeniçeriler) gösterecekleri yararlılıklara göre **lütuflandırılacaklar** ve mesleklerinde **ilerleyecekler.**” (Kısakürek, 2016, s. 17).

“Ocağın içine girip ruhuna nüfuz **edecekler.**” (Kısakürek, 2016, s. 20).

“Bundan böyle artık iki sınıf el ele **verecekler,** bir de mukaddes şeriatı nefislerine alet etmek gibi, cinayetlerin en korkuncuna yol **açacaklardır.**” (Kısakürek, 2016, s. 43).

“Onlar zahirde zorbalardan görünüp faaliyetlerine devam **edecekler,** olup bitenleri padişaha **getirecekler** ve alacakları emre göre iş **göreceklerdi.**” (Kısakürek, 2016, s. 138).

“Şevketli Sultanım! Zorbalar fetvayı aldıktan sonra, istedikleri adamların sarayda saklı bulunduğu zannıyla saraya hücum **edeceklerdi** ama ben mani oldum; onların sarayda olmadıklarına dair teminat verdim.” (Kısakürek, 2016, s. 144).

“Vezirler ve yüksek rütbeli ulema sınıfının mensupları, ister makam sahibi ister azledilmiş bulunsunlar bu kılığa **girecekler** ve kılıklarının bir eşini de «Rükâb-ı Humâyun»a hediye **edeceklerdi.**” (Kısakürek, 2016, s. 173).

Olumsuz Çekimi:

Örnekler:

“Devşirmeler süresiz olarak vazifede kalıp kışlalarda oturacaklar ve **evlenmeyecekler.**” (Kısakürek, 2016, s. 17).

“Asker isyan edecek Hüsrev Paşa’dan başka serdar ve sadrazam kabul **etmeyecek.**” (Kısakürek, 2016, s. 129).

Şimdi söyleyiniz! Siz, Yeniçeri kullarım, kanuna, usule ve padişaha boyun eğecek misiniz, **eğmiyecek misiniz?** Bunu açık olarak bilmek istiyorum!” (Kısakürek, 2016, s. 150).

“Ümur-u memleketle bir hoşça takayyüd eyle! Bir dahi ayyaşlığını **işitmeyeceğim!**” (Kısakürek, 2016, s. 186).

“Padişaha bir daha meşk tâlim **etmeyeceksin!**” (Kısakürek, 2016, s. 187).

“Sen ne dersin, behey Ağa! Odalarda yoldaş kalmadı. Hep saraya, sancak altına gittiler. Kimi alıp kimi **salıvermeyeceğiz?**” (Kısakürek, 2016, s. 205).

“Birinci şartım: Padişahıtan her ne isteyecek olursam teklifim kabul edilecek ve aksi **yapılmayacak...**” (Kısakürek, 2016, s. 205).

“İkinci şartım: Bütün devlet memuriyetlerinde, fikrime tesir edici hiçbir tazyik **yapılmayacak** ve kimseye iltimas ve şefaahat **edilmeyecek...**” (Kısakürek, 2016, s. 205).

“Üçüncü şartım: Vezirlerden hiçbirine, benimle ortaklaşa iş görmek ve benim istiklâlimi sınırlamak selâhiyeti **verilmeyecek...**” (Kısakürek, 2016, s. 205).

4. SONUÇ

4.1. Sonuçlar

İncelenen metinlerden yola çıkılarak bildirimsel kiplerin kullanımı açısından Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında benzerlikler ve farklılıklar görülmüştür.

Bildirimsel kipler çekimlenirken Eski Türkçe döneminde geniş zaman, şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman, **-dAÇI / -tAÇI** ekli gelecek zaman ve **-cı** ekli gelecek zaman, çekimlerinde kişi zamirleri kullanılır. Eski Türkçede kişi zamirleri henüz ekleşmediği için kişiyi belirtmek üzere teklik ve çokluk kişi zamirleri kullanılır. Bu dönem çekimlerinde bizzat şahıs zamirlerinin kendisi fiillerin çekiminde kullanılmıştır. Kişi zamirlerinin ekleşmesiyle birlikte Eski Anadolu Türkçesinde ise bildirimsel kiplerden duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise bildirimsel kiplerden şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve duyulan geçmiş zaman çekiminde yine zamir kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde teklik 1.kişi için “*men / -van / -ven ; -vam / -vem; -am / -em; -in / -in*” olmak üzere birden fazla kullanım olduğunu görüyoruz. Bu noktada hem Eski Türkçeden gelen şekiller kullanılırken hem de göçebe Oğuz boylarının ağız hususiyetlerinin etkisini görüyoruz. Türkiye Türkçesi dönemine geldiğimizde görüyoruz ki Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında kişi zamirleri kullanımı açısından köprü görevi görmektedir. Bu durum bize Türkiye Türkçesi ile Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi arasında bir bağlantı olduğunu gösterir.

Eski Türkçede bildirimsel kiplerden görülen geçmiş zaman çekiminde ve Eski Türkçe döneminde Köktürk metinlerinde kullanılan **-sIK** ekli gelecek zaman çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bildirimsel kiplerden görülen geçmiş zaman çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır. Bu iki döneme paralel olarak Türkiye Türkçesinde de görülen geçmiş zaman çekiminde iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmıştır.

Eski Türkçede çokluk 1.kişi iyelik kökenli kişi eki olarak **-mIz / -mUz** iyelik kökenli kişi ekleri kullanılırken Eski Anadolu Türkçesinde **-k / -k̄** ve Türkiye Türkçesi döneminde ise **-k** iyelik kökenli kişi eki kullanılmıştır. Bu durum bize Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında farklılık olduğunu göstermektedir.

Eski Türkçe döneminde görülen geçmiş zaman çekimi, **-DI / -DU** ekleri ile yapılmaktadır. Ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülmektedir. Ek, 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde, daima dar-düz ünlülü olarak **-DI** biçiminde kullanılır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine geldiğimizde görülen geçmiş zaman **-dI / -dU** ekleriyle yapılmaktadır. Görülen geçmiş zaman eki bu dönemde ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabi değildir. Bu nedenle ekin ünsüzü daima **d**'dir ve **t**'li şekiller görülmez. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki 1. ve 2.kişi teklik ve çokluk çekiminde ekin ünlüsü daima yuvarlak ünlülü olarak **-dU** biçimindedir.3.teklik kişide ise daima dar-düz ünlülüdür. Türkiye Türkçesi döneminde görülen geçmiş zaman **-DI / -DU** ekleriyle yapılır. Çekimde tıpkı Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi iyelik kökenli kişi ekleri kullanılır. Bu dönemde görülen geçmiş zaman eki ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tabidir ve ekin hem **d**'li hem de **t**'li şekilleri görülür. Ekin ünlüsü de ünlü uyumuna uymaktadır (**-DI / -DU**).

Eski Türkçede duyulan geçmiş zaman çekimi **-mIş** eki ile yapılır. **-mIş** ekinin ünlüsü bu dönemde daima dar-düz'dür. Ekin yuvarlak ünlülü şekillerine rastlanmaz. Eski Anadolu Türkçesinde de duyulan geçmiş zaman için kullanılan **-mIş** ekinin ünlüsü uyumuna tabi değildir ve daima dar-düz ünlülü olarak kullanılır. Bunun yanı sıra **-(y)Up** zarf-fiil eki ile **dur(ur)** bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelen **-(y)Up dUr(U)r** kalıbı da Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman için kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise duyulan geçmiş zaman fiil kök veya gövdelerine getirilen **-mIş / -mUş** eki ile yapılır. **-mIş** ekinin ünlüsü ise uyuma bağlı olarak **-miş, -mı, -muş, -müş** şekillerini alır.

Eski Türkçede geniş zaman çekimi **-r; -Ur; -Ar; -Ir** ekleri ile yapılır. Eski Anadolu Türkçesinde de geniş zaman için **-r, -Ar, -Ur** ekleri kullanılmıştır. Eski Türkçede karşılaştığımız **-Ir** biçimi bu dönemde tercih edilmemiştir. Türkiye Türkçesinde de geniş zaman **-r; -Ar** ekleriyle sağlanır. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için **-mAz** eki kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise geniş zamanın olumsuzunda **-mAz** eki 2. ve 3. teklik ve çokluk kişi çekiminde kullanılmaktadır. Ancak teklik ve çokluk 1.kişi çekiminde ise **-mA-** eki kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesi bu yönüyle geniş zaman teklik ve çokluk 1.kişi çekiminde Eski Türkçeden ve Eski Anadolu Türkçesinden farklılık arz eder.

Eski Türkçede şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktur ve geniş zaman eki şimdiki zamanı da karşılar. Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman için kullanılan müstakil bir ek yoktur ve geniş zaman ekleri bu görevi üstlenir. Bunun yanı sıra ayrıca bu dönemde **-A / -I / -U durur**; **-A / -I / -U yorur** kalıpları da şimdiki zamanı karşılamaktadır. Türkiye Türkçesine geldiğimizde ise şimdiki zaman **-yor** ekiyle sağlanır. Ayrıca **-mAktA** eki ile de şimdiki zaman çekimi yapılmaktadır. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzu ise **-mAz** eki ile yapılır. Türkiye Türkçesinde ise şimdiki zamanın olumsuzu **-mA-** eki ile yapılır. Ancak **-yor** eki bugün eklendiği fiilin açık orta hece durumunda kalan **a, e** vokalini **y** tesiriyle darlaştırmıştır.

Eski Türkçede **-ğay / -gey**; **-dAçI / -tAçI**; **-sIk** ve **-çI** ekleri olmak üzere birden fazla ek ile gelecek zaman çekimi yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de gelecek zaman için üç ayrı ek kullanılmıştır: **-IsAr**; **-A**; **-AcAk**. Türkiye Türkçesinde ise gelecek zaman eki olarak **-AcAk** kullanılır.

Sonuç olarak Türk dilinde, günümüze kadar varlığını sürdürmüş veya sürdürememiş tüm bildirimsel kipler göz önüne alındığında Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiş ve Türk dilinin zenginliği ve anlatım inceliği bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Yapılan çalışma esnasında ayrıca bildirimsel kipler için kullanılan eklerin ve kalıpların zaman kaymaları bakımından oldukça müsait kullanımlara sahip olduğu gözlenmiştir. Bildirimsel kiplerdeki bu zaman kaymaları örnekleri Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kullanım biçimleri oldukça yaygındır. Örneğin; Eski Anadolu Türkçesindeki **-A** eki zaman kayması bakımından oldukça işlek bir ek olduğu gözlenmiştir. Gelecekte bu konu üzerine çalışmaların yapılması Türk dilinin zenginliğini ve ayrıca anlatım inceliğini göstermek açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akerson, F. E. (2000). *Dile Genel Bakış*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R.R. (1964). *Eski Türk Hukuk Vesikaları*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları. s. 5-53. 1964 S:1.
- Atabay, N., Özel, S. ; Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*. Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaa.
- Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, N.; Yılmaz, E. (2006). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Dilaçar, A. (1971). “*Grammer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara: TDK, s. 83-145
- Dolunay, S. K. (2012). *Türkiye Türkçesinde Zaman*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Ediskun, H. (2007). *Türk Dilbilgisi: Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ercilasun, A. B. (2009). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eker, s. (2006). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A.B., Karahan L., Kirişçioğlu F., (Ed.). (2013). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I –Fiil- Basit Çekim*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1995). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayım.
- Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayım.
- Ergin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın) Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979) . *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2015). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gültekin, M. (2006). *Tarihî Ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme*. TÜBAR-XX-/2006-Güz.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Hamilton, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. (çev. Vedat Köken). Ankara: TDK Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1962). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, N. (2004). *Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri*. TDAY Belleten, C: II, s. 89-98, Ankara.
- Kısakürek, N. F. (2016). *Yeniçeri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kocaman, A. (1983). *Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler*. Ankara: TDAY Belleten, 81-85, TDK Yayınları: 515.
- Korkmaz, Z. (1973). *Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özdil, Ş. (1994). *Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı*. Dilbilim Araştırmaları, 112-127.
- Özkan, M., Pilancı, H., (Ed.). (2013). *Türkçe Cümle Bilgisi-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, M., Tören, H., Esin, O. (2006). *Türk Dili (Yazılı ve Sözlü Anlatım)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Şahin, H. (2009) *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, S. (2014) *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Pilancı, H., (Ed.). (2013). *Türkçe Biçim Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1960). *Uygurca Metinler I: Kuanşi İm Pusar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II: Maytrisimit*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı. Eski Türkçe*. II.Baskı. Ankara: TKAE Yayınları, C:2, 69-119.
- Tekin, T. (2003). *Orhun Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: TDK Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türk, V., Doğan, Ş., Şerifoğlu, Y. (2012) *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*.Ankara: Kesit Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). (24.Baskı) Ankara: TDK Yayınları: 549.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Selçuk KARABAYAZIT

İletişim :edebiyat2036@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2015-2017.

Lisans: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 2008-2012.